

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา
และนัยเพื่อการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนของรัฐไทย
กรณีศึกษา : จุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์

บัญญัติ สาลี

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1)

พ.ศ. 2552

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา
และนัยเพื่อการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนของประเทศไทย
กรณีศึกษา : จุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์

บัญญัติ สาลี

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
ฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1)

พ.ศ. 2552

ชื่อโครงการวิจัย	การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาและ นัยเพื่อการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนของประเทศไทย กรณีศึกษา : จุดผ่าน แดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์
ผู้วิจัย	บัญญัติ สาลี
ปีที่วิจัย	2552
ผู้สนับสนุนการวิจัย	สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) นโยบายชาติและ ความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยเลือกกรอบและทิศทางในการวิจัยวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามโดยยึดคำสำคัญเป็นมโนทัศน์ (conceptualization) ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ และวัฒนธรรม โดยใช้แนวคิดเรื่องชาติพันธุ์ แนวคิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องการปรับตัว และแนวคิดเรื่องชายแดน มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และความสัมพันธ์เชิงนโยบายของผู้คนในพื้นที่และรัฐชาติในบริบททางกายภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยตั้งคำถามในการวิจัย 2 ประเด็น คือประเด็นในเรื่องปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรการใช้พื้นที่กับนโยบายชายแดนของประเทศไทยและกัมพูชาและประเด็นเรื่องลักษณะการความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดน

ผลการวิจัยพบว่า พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา แต่เดิมรัฐได้มองเพียงเขตแดน (boundary) เส้นแบ่งเขตแดน (borderline) และ พรมแดน (frontier) จึงทำให้รัฐกำหนดนโยบายเสริมสร้างการควบคุมและพัฒนาทางพื้นที่มากกว่าที่จะมองสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ชายแดน เช่นนโยบายเกี่ยวกับเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า เป็นต้น งานวิจัยนี้จึงเน้นการมองผู้คนในพื้นที่ชายแดนที่เคลื่อนไหวและซับซ้อนโดยเฉพาะอยู่ในช่วงโลกาภิวัตน์ ผู้คนในพื้นที่ชายแดนต้องผ่านประสบการณ์ทั้งที่เกิดจากอำนาจรัฐเป็นผู้กระทำและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เคลื่อนไหวเข้าไปสู่พื้นที่ชายแดนด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป เช่น การค้าขาย การท่องเที่ยว และการพนัน เป็นต้น ผู้คนในพื้นที่จึงต้องอยู่ภายใต้การปรับตัวเพื่อการดำรงชีพอยู่ได้อย่างปลอดภัย

การช่วงชิงให้ความหมายและการปะทะปฏิสัมพันธ์ในเชิงพื้นที่ระหว่างผู้คนกับรัฐ และผู้คนกับผู้คนผ่านความทรงจำสะท้อนให้เห็นลักษณะการวิถีชีวิตและวัฒนธรรมผู้คนชายแดนที่ปรับเปลี่ยน กลืนกลาย และเลื่อนไหลไม่คงที่

นโยบายการจัดการพื้นที่ชายแดนของประเทศไทยไม่ได้คำนึงถึงผู้คน และวัฒนธรรมพื้นที่ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งในลักษณะข้ามแดน สังคมในชุมชน และการจัดการบริหารพื้นที่ในด้านต่าง ๆ โดยที่รัฐเป็นผู้กระทำการโดยตรง

Title	Adaptation of Khmer Ethnic Group in Borderland of Thai-Cambodia and Signification for Administration in Thai Borderland Case Study : Border Crossing Point Chom, Surin Province
Researcher	Banyat Salee
Year	2009
Sponsor	Program on National Policy and Transnational Relations (Division1), the Thailand Research Fund

Abstract

This research selected the research framework and research directions in data analysis field are based on the keyword conceptualization including ethnic and cultural space using the concept of ethnicity, culture change, adaptation and borders. Purposes of this research are to study about cultural change and adaptation of Khmer ethnic group with political relationship of local people and national state in the context of border and cultural diversities. The research questions are focused in two core issues, the first is concerning to the adaptation of Khmer ethnic group in border land of Thai and Cambodian states, and the last is cultural diversity of ethnic groups in borderland.

The recent research found that borderland of Thailand – Cambodia is traditionally viewed as the boundary, borderline, and frontier. Therefore, each national state defined their policy of reconstruction, development, and limiting in borderland more than caring the human beings, that is the changing of battlefield to trade zone. This research is focused on caring with humanities in the border area and unlimited and complex fluxion of everything, especially in the time of globalization. The human in the borderland have exactly learned experiences and remembered everything took place from power state which is an agent. The adaptation of every ethnic group have occurred and flown into the borderland with different reasons, trading, tourism, and gambling, etc. So the local human have to live under the conditions of adaption for their safety lives.

There are conquers of defining and impacts between local people with national states and human with human through remembers which reflect the living standard

and culture of people in the borderland that have been adapted, assimilated, and mobilized.

The political management borderland of national states does not concentrate on people and cultural space and causes various problems for border crossing, the community, and the social management in various areas, the smuggling. Government officials, interest groups benefit to the consumer and the border. Hence, the solution of the above problems is the subject to the government.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) และมหาวิทยาลัยมหาสารคามที่สนับสนุนมาโดยตลอด ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร วัชชวัลคุ ผู้อำนวยการฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ(ฝ่าย 1) ที่อนุมัติและให้โอกาสนักวิจัยรุ่นใหม่ที่ไม่เคยผ่านงานวิจัยเชิงนโยบายเลย ขอขอบคุณอาจารย์ ดร.เดชา ตั้งสีฟ้า ที่ปรึกษาที่ทุ่มเทแรงใจแรงกายโดยไม่ย่อท้อตั้งและผลักดันนักวิจัยจากเปือกตมอวิชาแห่งวิชาการ ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา ผู้ประสานงานที่ทำให้กำลังใจด้วยคำหวานและหวานล้นม เพื่อนนักวิจัยก็มีส่วนช่วยให้การวิจัยเข้มแข็งด้วยการวิจารณ์อ่านฉีกตังงานวิจัยซึ่งกันและกัน ขอขอบคุณ โอกาสนี้

เบื้องท้ายแห่งงานวิจัย ขอขอบคุณวิเชียร พลสยม คุณโสเม ทะนงใจ และนิสิตที่ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลและร่วมเดินทางในเส้นทางที่ผู้คนเลื่อนไหลซับซ้อนและซ่อนเงื่อนในอาณาบริเวณชายแดน ขอขอบคุณผู้คนชายแดนชายขอบชุมชนบ้านด่าน บ้านไอร์เสม็ด และเจ้าหน้าที่รัฐทุกท่านที่ให้ข้อมูลอย่างจริงใจและจริงแท้

ผลงานวิจัยนี้จึงผลักดันให้สันติภาพเกิดในพื้นที่ชายแดน ให้ผู้คนมองเห็นผู้คน รัฐมองเห็นผู้คน และผู้คนก็มองเห็นรัฐ เพื่อร่วมสร้างสันติภาพด้วยกัน

บัญญัติ สาลี

นักวิจัย

15 สิงหาคม 2552

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	ก
Abstract	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	ช
บทที่ 1 บทนำ	
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
คำถามหลักในการวิจัย	6
ระเบียบวิธีวิจัย	6
ขอบเขตของการวิจัย	7
วิธีดำเนินการวิจัย	10
กรอบแนวคิดทฤษฎีและทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง	11
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	27
กระบวนการผลักดันผลงานดังกล่าวออกสู่การใช้ประโยชน์	29
บทที่ 2 ประวัติศาสตร์ ผู้คน พื้นที่ และการเปลี่ยนแปลง	
ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมรและความสัมพันธ์กับรัฐไทย	30
คัมภีร์ ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นอื่นกับคำว่า “ขอม กับ เขมร”	33
จากเขมรป่าดงสู่ความเป็นคนอีสานใต้	35
กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับสงคราม คอมมิวนิสต์ และการเมืองเรื่องคนชายขอบ	39
พัฒนาการช่องจอม บริบทพื้นที่ และผู้คนชายในชายแดน	42
การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของผู้คนในชายแดน	64
บทที่ 3 ตลาดชายแดนกับการปะทะปฏิสัมพันธ์แห่งกลุ่มชาติพันธุ์	
กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าช่องจอมและตลาดโอรส์เม็ด	78
มอเตอร์ไซค์รับจ้างในตลาด	91
ผู้คนในตลาดกับพยานรักต่างรัฐ : พ่อเขมรไทย แม่เขมรกัมพูชา	93

บทที่ 4 การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนช่องจอม	
การปรับตัวระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเอง	97
การปรับตัวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น	106
การปรับตัวกับการช่วงชิงพื้นที่ก่อนและหลังพัฒนาพื้นที่ชายแดน	111
การปรับตัวกับการจัดการทรัพยากรและรัฐชาติ	117
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย ข้อเสนอแนะและข้อโต้แย้งแนวคิดทฤษฎี และข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	125
ข้อเสนอแนะและโต้แย้งทางแนวคิดทฤษฎี	126
ข้อเสนอแนะ	127
บรรณานุกรม	131
ภาคผนวก	135

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนผังมโนทัศน์ที่เป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิจัย	14
ภาพที่ 2 แผนผังการนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการวิจัย	24
ภาพที่ 3 แผนผังภาพรวมในการศึกษาวิจัย	25
ภาพที่ 4 แผนที่ภาพรวมบริเวณพื้นที่ช่องจอม เมื่อปี พ.ศ. 2484	45
ภาพที่ 5 แสดงแผนที่บริเวณบ้านด่านและช่องจอมในปี พ.ศ. 2484	46
ภาพที่ 6 จุดผ่านแดนช่องจอม	47
ภาพที่ 7 แสดงบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านด่านแต่เดิม ก่อนย้ายไปที่ตั้งปัจจุบันในปี 2504	56
ภาพที่ 8 แสดงแผนผังชุมชนบ้านด่านที่ตั้งปัจจุบัน	58
ภาพที่ 9 แผนผังชุมชนบ้านด่าน หมู่ 1 บ้านด่านพัฒนา หมู่ 14 และบ้านหนองกระหม หมู่ 18	59
ภาพที่ 10 ที่ตั้งหมู่บ้านโอรเสม็ด	61
ภาพที่ 11 แผนที่ตั้งหมู่บ้านโอรเสม็ด	62
ภาพที่ 12 ภาพตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าชายแดนองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์	68
ภาพที่ 13 ภาพแสดงชาวบ้านด่านขับรถมอเตอร์ไซด์ลากรถเข็นขนส่งสินค้าหน้าตลาดฯ	72
ภาพที่ 12 ร้านกาแผนเปียเตอร์	73
ภาพที่ 13 ประตูเข้าตลาดใหม่โอรเสม็ด	75
ภาพที่ 14 ป้ายประกาศเตือนห้ามนำเข้าหมูหรือปลอม	76
ภาพที่ 15 ป้ายประกาศรณรงค์ทางการ	78
ภาพที่ 16 ป้ายประกาศห้ามข้าราชการที่ไม่ได้รับอนุญาตผ่านแดนจากผู้บังคับบัญชา	79
ภาพที่ 17 มอเตอร์ไซด์รับจ้างรับส่งนักเรียนชาวกำพูชาที่มาเรียนในโรงเรียนบ้านด่าน	92
ภาพที่ 18 รถขายกาแฟไทยแท้กาแฟ	93
ภาพที่ 19 รถขายกาแฟคนไทยกาแฟ	94
ภาพที่ 20 ภาพแสดงกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนบ้านด่านปัจจุบัน	95
ภาพที่ 21 แสดงพื้นที่บริเวณชุมชนบ้านด่าน	105

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยกับประเทศกัมพูชามีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าและวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิดมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา และวัฒนธรรมไทยและกัมพูชาคล้ายคลึงกันมาก เมื่อรูปแบบการทูตระหว่างประเทศพัฒนามากยิ่งขึ้น ไทยกับกัมพูชาจึงได้ร่วมมือกันสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2493 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับกัมพูชาพัฒนามาโดยลำดับ ปัจจุบันพื้นฐานทางด้านภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมเอื้ออำนวยต่อการติดต่อค้าขายและลงทุน สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือนโยบายทางด้านเศรษฐกิจของทั้ง 2 ประเทศ กล่าวคือ ไทยมีนโยบายส่งเสริมการค้ากับและกัมพูชามีนโยบายในการส่งเสริมการค้าและเปิดประเทศมากขึ้น โดยมีการปรับปรุงระเบียบวิธีปฏิบัติให้เอื้ออำนวยต่อการค้าและการลงทุนจากต่างประเทศ รวมทั้งปัจจัยที่เกื้อหนุนความสัมพันธ์ระหว่างกันภายใต้กรอบความร่วมมืออื่น ๆ มีส่วนสนับสนุนทำให้การพัฒนาและส่งเสริมการค้าระหว่างไทยกับกัมพูชามีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

เหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นทั้งกรณีเขาพระวิหาร ตลอดจนการเผาสถานทูตไทยในพนมเปญ ประเทศกัมพูชา ส่งผลให้ประเทศไทยกับกัมพูชาต้องหยุดชะงักความสัมพันธ์กันลงชั่วคราว แต่ถึงอย่างนั้น ไทยและกัมพูชายังมีการพัฒนากรอบความร่วมมือกับทั้งที่เป็นพหุภาคีและทวิภาคีขึ้นอีกหลายกรอบ เช่น ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี-เจ้าพระยา-แม่โขง (Arayawady - Chao Phraya - Mekong Economic Cooperation Strategy - ACMECS) กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub - region - GMS) และมีความพยายามที่จะพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมในภูมิภาค ทำให้เกิดการกำหนดแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจร่วมกันโดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนา เช่น East-West Economic Corridor หรือยุทธศาสตร์สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้เกิดพลังในการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในรูปแบบการค้า การลงทุน การท่องเที่ยวและวัฒนธรรมซึ่งจะส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างอนุภูมิภาคเป็นไปด้วยดี

เนื่องจากประเทศไทยมีพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านรวม 4 ประเทศ ทางทิศเหนือไทยมีพรมแดนติดกับพม่าและลาว ทิศตะวันตกติดกับพม่า ทิศตะวันออกติดกับลาวและกัมพูชา และทิศใต้ติดกับมาเลเซีย ทำให้ไทยมีความได้เปรียบทางการค้าเหนือประเทศคู่แข่งอื่น ๆ ในเรื่องต้นทุนค่าขนส่งที่ต่ำอีกทั้งไทยยังมีความใกล้ชิดทางการตลาดมากกว่า ทำให้ทราบถึงรสนิยมการบริโภคของประเทศเพื่อนบ้านได้ดีกว่า

ปัจจุบันมูลค่าการค้าชายแดนของไทยกับประเทศเพื่อนบ้านมีสัดส่วนประมาณ 64.5% ของมูลค่าการค้าระหว่างประเทศทั้งหมดของไทย ทั้งนี้มูลค่าการค้าชายแดนของไทยกับประเทศเพื่อนบ้านมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้น แต่การค้าระหว่างไทยและกัมพูชามีอันดับที่ต่ำสุดรวมถึงการค้าชายแดนส่วนใหญ่จะเป็นการค้าผ่านจังหวัดสระแก้ว (ประมาณ 60% ของการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา) ทางด่านบ้านคลองลึกของไทยกับด่านปอยเปตของกัมพูชา รองลงมาเป็นการค้าผ่านด่านบ้านหาดเล็ก (จังหวัดตราด) กับเกาะกง (กัมพูชา) นอกนั้นเป็นการค้าผ่านจังหวัดจันทบุรี สุรินทร์ และศรีสะเกษ ตามลำดับ คาดว่าในระยะต่อไปการค้าชายแดนระหว่างไทยกับประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะกัมพูชาจะขยายตัวเพิ่มขึ้นอีกมาก เนื่องจากได้รับผลดีจากยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Economic Cooperation Strategy: ECS) โดยแผนปฏิบัติการภายใต้ ECS มีหลายโครงการที่ไทยกับประเทศเพื่อนบ้านจะร่วมมือกันในลักษณะทวิภาคี ซึ่งจะสนับสนุนให้การค้าชายแดนระหว่างกันเติบโตยิ่งขึ้น อาทิเช่น การส่งเสริมการผลิตและการรับซื้อสินค้าแบบทำสัญญาผูกพัน (Contract Farming) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความร่วมมือด้านการเกษตรและอุตสาหกรรมระหว่างกัน ส่วนในระดับจังหวัดก็ได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดไว้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะกลยุทธ์เปิดจุดผ่านแดนบริเวณชายแดนที่มีศักยภาพเพื่อประโยชน์การค้าและการท่องเที่ยว

พรมแดนทางบกไทยกับกัมพูชามีความยาวถึง 970 กิโลเมตร และมีเขตน่านน้ำร่วมกันฝั่งทะเลกัมพูชาติดต่อกับอ่าวไทยเป็นระยะทางประมาณ 450 กิโลเมตร การกำหนดเส้นเขตแดนทางบกส่วนใหญ่ใช้เส้นเขตแดนธรรมชาติ ได้แก่ สันปันน้ำ ร่องน้ำ และห้วย พรมแดนทางบกส่วนที่ยังไม่ได้มีการปักปันเขตแดนกันไว้ มีความยาว 182 กิโลเมตร นับตั้งแต่ช่องบกด้านอำเภอน้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี อันเป็นจุดร่วมของเส้นเขตแดนไทย - ลาว - กัมพูชา ไปทางด้านทิศตะวันตกจนถึงช่องเกล อำเภอนาหวาย จังหวัดศรีสะเกษ แนวเส้นเขตแดนถือตามสันปันน้ำระหว่างสองประเทศ ช่องทางที่ติดต่อของประเทศกัมพูชากับประเทศไทย อยู่ในเขตจังหวัดต่าง ๆ ของไทย

เจ็ดจังหวัดด้วยกันคือ จังหวัดตราด จันทบุรี ปราจีนบุรี บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานีมีช่องทางการติดต่ออยู่ 67 ช่องทาง

ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ มีชายแดนติดกับประเทศกัมพูชายาว 125 กิโลเมตร มีช่องทางการติดต่อกับประเทศกัมพูชา จำนวน 37 ช่อง มีช่องสำคัญที่เป็นที่รู้จักกันมากมีจำนวน 5 ช่อง คือ

- 1) ช่องพริก ตำบลจรัส อำเภอบัวเชด มีสภาพเป็นทางเดินเท้า รถยนต์ผ่านได้
- 2) ช่องพราน ตำบลตาตุ่ม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ สภาพเป็นทางเดินเท้า รถจักรยานยนต์สามารถลงได้
- 3) ช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ สภาพเป็นทางลาดยางใช้ได้ตลอดฤดูกาล ยานพาหนะผ่านได้ทุกชนิด เปิดเป็นจุดผ่อนปรน
- 4) ช่องปลดต่าง ตำบลตะเคียน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ สภาพเป็นทางเดินเท้า รถยนต์ผ่านได้
- 5) ช่องกว้าง ตำบลบักได อำเภอพนมดงรัก อำเภอสุรินทร์ สภาพเป็นถนนลูกรัง ยานพาหนะผ่านได้ทุกชนิด

การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวหากมองแต่เพียงผิวเผินอาจจะเห็นเพียงผลดีที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว แต่ในภาพรวมยังมีปัญหาเดิมที่ยังรอคอยการแก้อีกหลายประการ เช่น ปัญหาด้านความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน ปัญหาการลักลอบค้าโค-กระบือซึ่งเสี่ยงต่อการแพร่กระจายของโรคติดต่อ การลักลอบค้ายาเสพติด การลักลอบหลบหนีเข้าเมือง กลุ่มโจรติดอาวุธสร้างความเดือดร้อนแก่ราษฎร การโจรกรรมรถยนต์และรถจักรยานยนต์ข้ามแดน ปัญหาการปักปันเขตแดน ปัญหาความปลอดภัยในเรื่องทุ่นระเบิด ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความมั่นคงทุก ๆ ด้าน ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การทหาร และที่สำคัญที่สุดผลกระทบจากการพัฒนาได้ส่งผลให้เกิดปัญหาใหม่ ๆ หรือมีแนวโน้มที่จะก่อปัญหาตามอีกหลายประการหากไม่มีการศึกษาเพื่อนำข้อมูลมากำหนดนโยบายและการวางแผนการพัฒนาที่รัดกุม ชัดเจน และป้องกันผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อสภาพแวดล้อมและประชาชนในพื้นที่ เช่น

- 1) ปัญหาการใช้พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและพื้นที่สงวนหวงห้ามของกรมทางหลวงในการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณด้านชายแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์และปัญหาการใช้ที่ดินเขตอุทยานแห่งชาติ ของจากกรมป่าไม้บริเวณสามเหลี่ยมมรกตจังหวัดอุบลราชธานี

- 2) ปัญหาคนไทยเข้าไปเล่นและติดการพนันในกัมพูชา ซึ่งบริเวณช่องจอม – ฮอร์สมัด จังหวัดสุรินทร์มีบ่อนการพนันตั้งอยู่ 2 แห่งในปัจจุบัน
- 3) ปัญหาการค้ามนุษย์และการขายบริการทางเพศที่มีความเสี่ยงต่อโรคเอดส์
- 4) ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมหากมีการพัฒนาเป็นเมืองการค้าชายแดนหรือการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น ขยะมูลฝอย การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อสร้างถนนและสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ
- 5) ปัญหาความแห้งแล้ง ดินเสื่อมสภาพเนื่องจากนโยบายการทำการเกษตรแบบทำสัญญาผูกพัน (Contract Farming) กับประเทศกัมพูชาซึ่งอาจจะทำให้เกิดการทำลายป่าไม้ลงเพื่อต้องการพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจในปริมาณมาก
- 6) ปัญหาการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อฆ่าแมลงในจำนวนที่มากขึ้นอาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและตัวเกษตรกร
- 7) ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรของชุมชนที่เคยใช้สอยร่วมกันมาในอดีตเพื่อนำมาพัฒนาเป็นศูนย์กลางการค้าและเมืองชายแดน เป็นต้น

จากข้อมูลดังกล่าวเบื้องต้น จะเห็นได้ว่าการแก้ปัญหาเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชาเน้นด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ และการแก้ปัญหาทางนโยบายอย่างเดียว ทำให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนทั้ง 2 ฝ่ายที่ต้องเผชิญต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากความหวังดีของรัฐบาลไทยและรัฐบาลกัมพูชามอบให้ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ทุกฝ่ายก็ต่างแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไม่ได้คำนึงถึงความยั่งยืนและความต้องการของผู้ที่รับผลกระทบคือประชาชนที่อาศัยอยู่ในชายแดน

แต่ถ้าทุกฝ่ายย้อนมองพื้นฐานของชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของประชาชนในพื้นที่ชายแดน สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ทั้งที่อาศัยอยู่เดิม และกลุ่มที่ย้ายถิ่นฐานมาอาศัยอยู่ในภายหลังด้วยวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน เมื่อรวมกันเป็นชุมชนแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนทั้งหมด ต่างก็ต้องมีการปรับตัวเพื่อความเป็นอยู่ร่วมกันในสังคม และการปรับเปลี่ยนของสังคมตามกระแสแห่งโลกาภิวัตน์ ไม่เพียงเท่านั้น ยังต้องปรับตัวตามแนวนโยบายแห่งรัฐทั้งนโยบายแห่งรัฐของไทยและกัมพูชา ซึ่งต่างก็มีผลกระทบต่อกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนทั้งสิ้น

กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนบริเวณช่องผ่านแดน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งอาศัยอยู่พื้นที่ตั้งแต่ก่อนมีการกำหนดเส้นพรมแดน อาจเรียกได้ว่า กลุ่มเขมรเดิมเนื่องจากมีกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ย้ายถิ่นฐานมาในภายหลังเพื่อการประกอบอาชีพ หลังจากมีการ

เปิดจุดผ่านแดน พร้อมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กูย และกลุ่มชาติพันธุ์ไทย และเงินที่เดินทางมาตั้งถิ่นฐานเพื่อการค้าและการลงทุนในภายหลัง

จากการสำรวจเบื้องต้นในหมู่บ้านด่าน ตำบลบ้านด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งถือว่าเป็นหมู่บ้านหนึ่งที่อยู่ติดกับจุดผ่านแดนช่องจอม มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านถึง 3 กลุ่ม คือ เขมร ลาว และกูย ซึ่งในแต่ละกลุ่มมีระยะเวลาในการย้ายถิ่นฐานมาตั้งอยู่ตามลำดับ และแตกต่างกัน ที่สำคัญที่สุดที่ได้พบก็คือ การยอมรับเอาการพัฒนาตามนโยบายการพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ของหน่วยงานภาครัฐทั้งที่เป็นส่วนท้องถิ่น ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล และองค์การบริหารส่วนจังหวัด และหน่วยงานท้องที่ คือ อำเภอ และจังหวัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการนโยบายของรัฐเกี่ยวกับการข้ามแดน กฎหมายผ่านแดน และนโยบายของประเทศกัมพูชา โดยเฉพาะการสร้างคาสีในรอบพื้นที่จุดผ่านแดนอีกด้วย

การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีสองมิติคือการปรับตัวทั้งภายในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน และปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในกระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อนโยบายแห่งรัฐกับการพัฒนาพื้นที่ชายแดนทั้งไทยและกัมพูชา

ทั้งหมดนี้เป็นเหตุจูงใจให้ผู้วิจัยต้องการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา โดยเลือกเอาพื้นที่ศึกษาคือ บริเวณพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม ซึ่งมีชุมชนบ้านด่าน จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และชุมชนโอรเสม็ด จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย เป็นตัวอย่างในการศึกษาหาวิธีการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชน การปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม และปรับตัวตามแนวนโยบายต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้วิถีแห่งกลุ่มชาติพันธุ์ชุมชน และพัฒนาแนวนโยบายการพัฒนาชายแดนให้เหมาะสมต่อชุมชนและพื้นที่สืบไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนชายแดนพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรช่องจอมท่ามกลางบริบทความหลากหลายทางวัฒนธรรม

2.2 เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนชายแดนพื้นที่จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม

2.3 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงนโยบายระหว่างรัฐไทยและกัมพูชากับชุมชนชายแดนพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม

3. คำถามหลักในการวิจัย

1. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนช่องจอมปรับตัวในการใช้พื้นที่กับนโยบายชายแดนของรัฐไทยและกัมพูชาอย่างไร
2. ลักษณะการความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างไร

4. ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีเชิงสหวิทยาการด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา โดยมีวิธีการและกระบวนการเริ่มต้นจากการสร้างฐานความคิดซึ่งเป็นรากฐานที่จะกำหนดแนวทางในการวิจัย วิธีวิทยาจึงขึ้นอยู่กับฐานคิดที่อาศัยมุมมองทางวัฒนธรรม โดยมองเงื่อนไขและเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลาย แล้วจึงจำแนกส่วนประกอบให้เห็นเป็นแต่ละส่วนไป แต่ก็ยังคงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ไว้กับระบบ โดยมีวิธีการศึกษาแบ่งเป็น 3 ส่วน ดังนี้

4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ การรวบรวม ศึกษา สังเคราะห์ และวิเคราะห์จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาเขมร เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาในขั้นตอนต่อไป

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพและข้อมูลเชิงปริมาณ ข้อมูลเชิงคุณภาพจะใช้วิธีการสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มตัวอย่าง การจดบันทึกข้อมูลเชิงคุณภาพ เขียนผังวัฒนธรรมชุมชน และใช้วิธีการเข้าไปอาศัยใช้ชีวิตในวัดของหมู่บ้านเพื่อสังเกตแบบมีส่วนร่วม ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ¹ ได้ใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.2.1) การลงพื้นที่สำรวจพื้นที่ ได้แก่ การสำรวจพื้นที่บริเวณพื้นที่ชายแดน-กัมพูชาในภาพรวมในเขตประเทศไทยและกัมพูชาทั้งหมด 8 พื้นที่ดังปรากฏในขอบเขตพื้นที่ศึกษา เพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการสำรวจพื้นที่เชิงลึกในพื้นที่เป้าหมาย คือ หมู่บ้านด่าน และ

¹ รายละเอียดในภาคผนวก

หมู่บ้านโอรส์เมียด การสำรวจพื้นที่นี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสำรวจทั้งในเชิงกายภาพและเชิงวัฒนธรรม ชุมชน

4.2.2) การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ได้แก่ การเข้าไปศึกษาเพื่อทำความเข้าใจ ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกับชาวบ้าน

4.2.3) การสัมภาษณ์ ได้แก่ การสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ในกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมวัฒนธรรมชุมชนชายแดนไทย-กัมพูชา ในพื้นที่ช่องจอม โดยจำแนกปรากฏการณ์เกี่ยวกับการปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงของผู้คนและชุมชน

4.3 การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ผู้วิจัยในฐานะเป็นคนนอก (Etic) ใช้ฐานคิดร่วมกับคนใน (Emic) วิเคราะห์วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์ในด้านการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และแนวคิดในเรื่องพื้นที่ชายแดนโดยใช้ข้อมูลเชิงเอกสาร และภาคสนามมาเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์

5. ขอบเขตของการวิจัย

5.1 ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาในครั้งนี้ใช้การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) เช่น เอกสารข้อมูล ทางด้านประวัติศาสตร์ ข้อมูลจากเอกสารทางราชการ เช่น กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศ ยุทธศาสตร์ความร่วมมือทางเศรษฐกิจอิรวดี - เจ้าพระยา - แม่โขง (Ayeyarwady - Chao Phraya - Mekong Economic Cooperation Strategy - ACMECS) กรอบความร่วมมืออนุภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub - region - GMS) ยุทธศาสตร์สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ เป็นต้น หรือสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการพัฒนาชายแดน แผนยุทธศาสตร์และแผนงานในการพัฒนาต่างๆ ทั้งระดับประเทศ ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น และงานวิจัยหรือรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองชายแดน ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาที่มีชุมชนตั้งอยู่ตามแนวชายแดนของทั้งสองประเทศ

การศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical research) เพื่อศึกษาค้นคว้า รวบรวม ข้อมูลหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ของชุมชนในอาณาบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา และการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) ที่ใช้การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลและผลกระทบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการใช้นโยบายการพัฒนาชายแดนเพื่อให้เกิดการค้า การลงทุนและการท่องเที่ยว เช่น การเปิดจุดผ่อนปรน การเปิดด่านชายแดนถาวร การพัฒนาเมืองชายแดนเป็น

ศูนย์กลางการค้าและการท่องเที่ยว เพื่อศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาทั้งในแง่ของผลประโยชน์ ความสูญเสีย การเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชุมชนในพื้นที่เขตชายแดนไทย – กัมพูชา และศึกษาถึงรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมและสภาพพื้นที่ วิถีชีวิตของชุมชน วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนทั้งสองประเทศ เพื่อนำไปสู่กระบวนการกำหนดแนวทางการพัฒนาและการกำหนดนโยบายการพัฒนาเมืองชายแดนที่เหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองชายแดนไทยและกัมพูชาที่มีความยั่งยืนส่งผลให้ราษฎรของทั้งสองประเทศไม่เกิดความหวาดระแวงต่อกัน ทำให้เกิดความรัก ความเข้าใจและเกิดความสันติสุข

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา
- 2) วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา เฉพาะจุดผ่านแดนช่องจอม ได้แก่ หมู่บ้านด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และบ้านโอรเสม็ด อำเภอลำโรง จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย
- 3) ความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริเวณพื้นที่ติดกับจุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ ทั้งฝั่งไทยและกัมพูชา
- 4) ความสัมพันธ์ระหว่างนโยบายรัฐและกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาในบริเวณพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์

5.2 ขอบเขตเชิงพื้นที่

การศึกษาในครั้งนี้ได้แบ่งพื้นที่ ๆ ทำการศึกษาออกเป็น 2 ระดับ ดังนี้

1) พื้นที่ทำการศึกษามูลพื้นฐานในภาพรวมเพื่อศึกษาศักยภาพของพื้นที่

พื้นที่ทั้งหมดตามแนวตะเข็บชายแดนไทยและกัมพูชาโดยมีอาณาเขตติดต่อระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 4 จังหวัดคือ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี ระยะทางยาวประมาณ 300-400 กิโลเมตร ซึ่งมีช่องทางที่ราษฎรใช้ในการเดินทางติดต่อกันอยู่ทั้งหมด 41 ช่องทาง ซึ่งเป็นพื้นที่ ๆ ชุมชนหรือเมืองชายแดนที่ราษฎรของทั้งสองประเทศใช้ตั้งถิ่นฐานหรือใช้เป็นทางผ่านในการเดินทางเพื่อติดต่อเพื่อค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันรวมถึงพื้นที่ ๆ รัฐบาลของทั้งสองประเทศได้กำหนดให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจเพื่อพัฒนาเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า การลงทุน และการ

ท่องเที่ยวตามแนวชายแดนของทั้งสองประเทศ ใน 41 ช่องทางนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาภาพรวมในขอบเขตพื้นที่ในงานวิจัยนี้ 8 ช่องทาง ได้แก่

- 1) บริเวณช่องโอบก(สามเหลี่ยมมรกต) ต.โดมประดิษฐ์ อ.น้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี
- 2) บริเวณช่องอานม้า บ้านน้ำยืน หมู่ 6 ต.โขง อ.น้ำยืน จังหวัดอุบลราชธานี
- 3) บริเวณช่องสะง่า บ้านแซร์ไพร่ ตำบลไพรพัฒนา อำเภอภูสิงห์ จังหวัดศรีสะเกษ
- 4) ช่องพะพระลัย อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ
- 5) บริเวณช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
- 6) บริเวณช่องตาเมื่อน ตำบลบักได อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
- 7) บริเวณจุดผ่อนปรนช่องสายตะกู ตำบลจันทบเพชร อ.บ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์
- 8) บริเวณช่องจันกระออม ตำบลจันทบเพชร อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์

บริเวณช่องกว้าง ตำบลบักได อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

2) **พื้นที่การศึกษาเชิงลึก** เป็นพื้นที่ ๆ มีศักยภาพและในปัจจุบันรัฐบาลของทั้งสองประเทศได้กำหนดให้เป็นจุดผ่อนปรนเพื่อการเดินทางเข้ามาติดต่อทางการค้า เข้ามาทำงานและเดินทางเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจมีแนวโน้มที่จะพัฒนาและยกระดับเป็นจุดผ่านแดนชั่วคราวหรือจุดผ่านแดนถาวรในอนาคต เพื่อพัฒนาเป็นเมืองศูนย์กลางการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวตามแนวชายแดนทั้งไทยและกัมพูชาในพื้นที่บริเวณช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ โดยมีชุมชนชายแดนติดกับจุดผ่านแดนช่องจอม-โอรส์เมียด จำนวน 2 หมู่บ้าน ได้แก่

1. หมู่บ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย
2. หมู่บ้านโอรส์เมียด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชา

5.3 กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญซึ่งเป็นราษฎรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ชายแดนบริเวณจุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ ทั้งประเทศไทยและประเทศกัมพูชา 5 กลุ่มหลัก ดังต่อไปนี้

- 1) กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนบ้านด่านและโอรส์เม็ดผู้ผ่านประสบการณ์ในด้านการเปลี่ยนแปลงชุมชนและติดต่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ทั้งในประเทศไทยและกัมพูชา จากอดีตจนถึงในปัจจุบัน
- 2) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว กูย และกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่มาอาศัยอยู่ในภายหลังจากที่มีการเปิดจุดผ่านแดนช่องจอม-โอรส์เม็ด
- 3) ผู้นำและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้บริหารโรงเรียน และเจ้าอาวาสวัด
- 4) ผู้ที่ทำหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ตามแนวชายแดน ได้แก่ ทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน ตำรวจภูธรในพื้นที่ และกองกำลังทหารพรานและหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่

6. วิธีการดำเนินการวิจัย

6.1 การศึกษาเอกสาร

ศึกษาเอกสารและข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ข้อมูลจากเอกสารทางราชการ เช่น กรอบความร่วมมือระหว่างประเทศ เอกสารงานวิจัยหรือรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองชายแดนหรือสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการพัฒนาชายแดน แผนยุทธศาสตร์ และแผนงานในการพัฒนาต่าง ๆ ทั้งระดับประเทศ ระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น และงานวิจัยหรือรายงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองชายแดน ข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา

6.2 การชี้แจงวัตถุประสงค์ในการศึกษา

ดำเนินการขออนุญาตหน่วยงานและการค้นหาผู้นำในพื้นที่ ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานในจังหวัดและหน่วยงานในพื้นที่เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์และแนวทางในการศึกษา รวมถึงการประสานเพื่อรับทราบข้อมูล และสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่รวมถึงการสำเนาเอกสารที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา รวมถึงการค้นหาผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในพื้นที่

นักวิจัยลงพื้นที่สร้างความเข้าใจและชี้แจงวัตถุประสงค์เพื่อให้ชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ แนวทางการทำงานและกำหนดแผนการดำเนินงานร่วมกับแกนนำในชุมชน เพื่อศึกษาเรียนรู้ สร้างความคุ้นเคย การสร้างความเข้าใจและจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานและบริบทของพื้นที่ ทำการศึกษาในเบื้องต้นร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ การทดสอบ

เครื่องมือที่จะใช้ทำการศึกษา รวมถึงการการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และการค้นหาผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

6.3 การสำรวจข้อมูลพื้นที่

การสำรวจพื้นที่ทั้งที่เป็นทางกายภาพและศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในชุมชนบ้านด่าน และโอรส์เมียด และการจัดทำแผนที่โดยภาพรวมทั้งหมด

นักวิจัยจะลงพื้นที่ทำการศึกษาร่วมกับชุมชนและหน่วยงานในการค้นหาและเก็บรวบรวมข้อมูลทางกายภาพ ศึกษาารูปแบบการใช้ประโยชน์ การตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นและการจัดทำแผนที่ศักยภาพของช่องผ่านแดนทั้งหมด

6.4 การจัดเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชุมชนตามแนวชายแดนของทั้งสองประเทศ

นักวิจัยร่วมกับชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน และความสัมพันธ์ของชุมชนในแถบชายแดนไทย – กัมพูชา ก่อนมีนโยบายการแบ่งเส้นเขตพรมแดนระหว่างประเทศ และศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชายแดนทั้งในแง่ของผลประโยชน์ ความสูญเสีย การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เขตชายแดนไทย – กัมพูชา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน

6.5 การศึกษาแนวทางการพัฒนาและนโยบายในการพัฒนาชายแดนไทยและกัมพูชา

การศึกษาถึงแนวทางในการพัฒนาที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต สภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยากเห็นหรืออยากให้เป็นและการนำไปกำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาเมืองชายแดนที่เหมาะสมและเกิดความยั่งยืนในอนาคต

6.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและสะท้อนกลับข้อมูลสู่พื้นที่และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การสรุปข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลเพื่อทำข้อมูลที่ได้ทำการสะท้อนกลับสู่ชุมชนและหน่วยงานเพื่อความถูกต้องครบถ้วนของข้อมูลจากการศึกษา

6.7 การสังเคราะห์ข้อมูลและจัดทำข้อเสนอแนะ

ทีมนักนักวิจัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อจัดทำรายงานผลการศึกษาฉบับสมบูรณ์ และจัดทำข้อเสนอแนะเพื่อนำไปกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่เมืองชายแดนที่เหมาะสมและเกิดความยั่งยืนในการพัฒนาในอนาคต

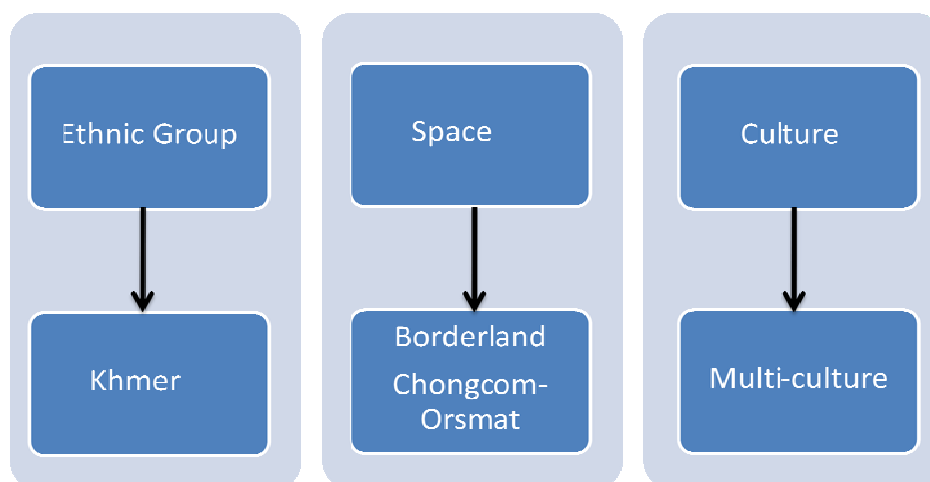
7. กรอบแนวคิด ทฤษฎี และทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง

7.1 กรอบแนวคิด

การศึกษาเพื่อตอบคำถามทางด้านการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกแนวคิดทฤษฎีที่เป็นกรอบและทิศทางในการวิจัยวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่หลากหลายนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า แนวคิดที่เหมาะสม สอดคล้องและตอบคำถามในการวิจัยครั้งนี้มากที่สุด โดยยึดคำสำคัญเป็นมโนทัศน์ (conceptualization) ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ และวัฒนธรรม ทั้ง 3 คำนี้เป็นมโนทัศน์พื้นฐานในงานวิจัยครั้งนี้ซึ่งถือว่าเป็นนามธรรม และเมื่อเสริมเชื่อมจากคำสำคัญซึ่งกลายเป็นรูปธรรม ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร พื้นที่ชายแดนช่องจอม-ออร์เสม็ด และความหลากหลายทางวัฒนธรรม

การศึกษาเกี่ยวกับชายแดน โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชายแดนแต่เดิมรัฐได้มองเพียงกายภาพคือ เขตแดน (boundary) เส้นแบ่งเขตแดน (borderline) และ พรมแดน (frontier) เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้รัฐกำหนดนโยบายที่เสริมสร้างที่จะรักษาพื้นที่และพัฒนาทางกายภาพมากกว่าที่จะมองสิ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ชายแดน ดังจะเห็นชัดในสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2533) ได้มีนโยบายเกี่ยวกับเปลี่ยนนามรบเป็นสนามการค้าและนโยบายนี้ยังคงมีสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

งานวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดกรอบแนวคิดพื้นฐานในการวิจัยดังกล่าวข้างต้น เป็นแนวทางในการศึกษา อันจะเป็นประโยชน์ในการกำหนดนโยบายในการพัฒนาพื้นที่ชายแดนต่อไป ดังรูปข้างล่างนี้

ภาพที่ 1 แผนผังมโนทัศน์ที่เป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ได้ยกมาข้างต้นนี้สามารถนำมาศึกษาประยุกต์กับทฤษฎีพื้นฐานได้มีการศึกษาวิจัยโดยอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนบ้านด่านที่ได้ตั้งเป็นขอบเขตพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้

7.2 ทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้ในการวิจัย

จากคำถามหลัก และกรอบแนวคิดสำคัญที่ได้ตั้งไว้เป็นพื้นฐานในการวิจัย จึงอาศัยทฤษฎีต่าง ๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากต่าง ๆ ที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ตามหัวข้อการวิจัยในครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

7.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นชาติพันธุ์

การศึกษาในเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ผู้ที่สนใจมักจะเป็นนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา และนักรัฐศาสตร์ ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป นักมานุษยวิทยาสนใจในเรื่องรูปแบบและโครงสร้างทางสังคมที่มีขนบธรรมเนียมประเพณีต่างกันออกไป และเน้นการเข้าใจคนแต่ละกลุ่มจากทุกแง่มุม นักสังคมวิทยาสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประเทศที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยหลายกลุ่ม ความสำคัญระหว่างกลุ่มมักจะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อย

ราบรื่นนัก เลือกศึกษาในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ส่วนนักรัฐศาสตร์ให้ความสนใจในความขัดแย้งระหว่างกลุ่มและจากแง่มุมความมั่นคงของรัฐ

นักมานุษยวิทยากระแสหลักให้ความเห็นถึงประเด็นความสอดคล้องกันของมิติทางชาติพันธุ์ในมิติต่าง ๆ มีการให้นิยามคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ในมิติต่าง ๆ เช่น อมรา พงศาพิชญ์ (2533 : 154-156) พอสรูปความได้ ดังนี้

1) กลุ่มชาติพันธุ์ (ethnic group) คือกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน รวมถึงการสืบเชื้อสายเดียวกัน

2) กลุ่มเชื้อชาติ (racial group) คือกลุ่มคนที่มีลักษณะทางกายภาพคล้ายกัน อาทิ นีกรอยด์ มองโกลอยด์ คอเคซอยด์

3) กลุ่มสัญชาติ (national group) คือกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกของประเทศนั้นๆ

ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์จะวางอยู่บนแนวคิดเรื่องระบบรวม (system approach) การวิเคราะห์โครงสร้างหน้าที่ และการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ แนวคิดดังกล่าวมองว่าระบบประกอบด้วยส่วนย่อยต่าง ๆ และระบบย่อยประสานกันสัมพันธ์กันในลักษณะสมดุล เมื่อส่วนใดมีการเปลี่ยนแปลง ส่วนอื่นก็ต้องปรับตัวเพื่อให้เกิดสมดุล แนวคิดดังกล่าวนี้จะเน้นให้ความสำคัญกับระบบรวมมากกว่าระบบย่อย ชนกลุ่มใหญ่จึงสำคัญกว่าชนกลุ่มน้อย ในระบบของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ทำหน้าที่แตกต่างกัน และความมุ่งหมายหลักของการมีโครงสร้างทางสังคมก็คือเสถียรภาพทางสังคม

การนำแนวคิดเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์มาประยุกต์ใช้ในกรอบแนวคิดจากแนวคิดในเรื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ โดยพิจารณาตามแบบที่ชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานใกล้เคียงกัน พึ่งพาอาศัยกัน และแบบที่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ในลักษณะคนกลุ่มใหญ่กับกลุ่มน้อย (ชาร์ล เอฟ คาย อังโน อมรา พงศาพิชญ์, 2533 : 157)

เมื่อศึกษางานของนักวิชาการที่ศึกษาในเรื่องนี้ จะมีความหลากหลายและแตกต่างกันตามบริบทแวดล้อม โดยที่ ชาร์ล เอฟ คายส์ (1997) ได้กล่าวถึงความเป็นชาติพันธุ์ในแง่เป็นกลุ่มที่มีลักษณะโดยทั่วไปร่วมกันทางวัฒนธรรม ภาษา และความรู้สึกเป็นเจ้าของสังคม ส่วนความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์นั้นเป็นสิ่งที่บุคคลได้รับมาจากการเกิดและการเติบโต โดยผ่านกระบวนการสื่อสารด้วยวิธีการต่าง ๆ ทางสังคมที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปของระบบสัญลักษณ์และการแสดงออกทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ ชาร์ล เอฟ คายส์ ได้ศึกษาในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ในพื้นที่ที่ทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยศึกษาชาวเขา ซึ่งก็ได้ผลพบว่ามีความสัมพันธ์ลักษณะเป็นคู่ เช่น คนลัวะ/คนเมือง คนคะฉิ่น/คนฉาน คนกระเหรี่ยง/คนพม่า คนม้ง/คนจีน เป็นต้น(ชาร์ล เอฟ คายส์ อ้างใน อมรา พงศาพิชญ์, 2533 : 158) เมื่อนำแนวทางของชาร์ล เอฟ คายส์ มาศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เขมรในบ้านด่านกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ภาษาร่วมตระกูลกับภาษาไทยซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในพื้นที่ในเมืองและมีความเจริญมากกว่า ก็จะเห็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์กันในแง่ต่าง ๆ ได้ในระดับหนึ่ง

ในขณะเดียวกันเมื่อนำแนวคิดของเฟดริก บาร์ท (1956 อ้างในอมรา พงศาพิชญ์, 2533 : 158) ซึ่งมีแนวคิดหลักในการมองในเรื่องความสำนึกที่ถูกสร้างขึ้นมาอย่างต่อเนื่องของกลุ่มชาติพันธุ์โดยกลุ่มชาติพันธุ์นั้นเป็นผู้เลือกอัตลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ภาษา ศาสนา เครื่องแต่งกาย นิสัยการบริโภค และอื่น ๆ มาบรรจุไว้ เพื่อแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มตนกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น หรือเรียกว่า “พรมแดนทางชาติพันธุ์” (ethnic boundary) ในลักษณะที่อยู่ในพื้นที่ชายแดน การแบ่งเขตแดนในเรื่องการนำเสนอทางด้านอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่แต่ละฝั่งฝ่ายก็สามารถนำแนวคิดของเฟดริก บาร์ท มาศึกษาประยุกต์ได้ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ตั้งอยู่ในไทยกับกัมพูชาซึ่งนำเสนออัตลักษณ์บางส่วนให้แตกต่างกันออกไป เพื่อแสดงให้เห็นถึงพรมแดนทางชาติพันธุ์ ถึงกระนั้นก็ยังต้องใช้ระบบของสังคมและการเมืองมาประกอบด้วย การนำสังคมและการเมืองมาประกอบด้วยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของเอ็บบเนอร์ โคเฮ็น (1974) ซึ่งได้นำเสนอเกี่ยวกับการต่อสู้ขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ภายในระบบสังคมหนึ่ง ซึ่งในการ

ต่อผู้ดังกล่าวสมาชิกภายในกลุ่มจะเน้นความสำคัญของอัตลักษณ์(identity) และความแตกต่าง (distinctiveness) ของตนเป็นหลัก

ตัวแปรที่จะทำให้ความเป็นชาติพันธุ์เป็นไปอย่างเข้มข้นและการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง ขึ้นตามความคิดของโคเฮิน คือ สถาบันพื้นฐาน (basic institutions) เช่น ครอบครัว ระบบเครือญาติ พิธีกรรมศาสนา และการเฉลิมฉลองต่าง ๆ ความสะดวกของระบบในการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม และผลประโยชน์ที่มีอยู่ร่วมกันทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง จะให้น้ำหนักไปในเรื่องผลประโยชน์เป็นหลัก เพราะมองในลักษณะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ทำหน้าที่เป็นกลุ่มทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการหรือเป็นแบบพิธี (informal political grouping)

การเลือกใช้แนวคิดทั้งหมดนี้มากรอบในการศึกษาครั้งนี้เนื่องจากกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา มีการอพยพและตั้งถิ่นฐานในอาณาบริเวณพื้นที่ชายแดน (border land) โดยเฉพาะช่องจอม ในท่ามกลางการต่อสู้แบบต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม จนมีการปรับเปลี่ยนเพื่อความอยู่รอด

7.2.2 แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตามแนวคิดของ Julian Steward (1963) ได้กล่าวถึงความซับซ้อนของสังคมแสดงให้เห็นพลวัตวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมมีสาเหตุจากอิทธิพลการจัดการของรัฐบาลสมัยใหม่และการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมอื่น การจัดการวัฒนธรรมจะข้ามผ่านบรรทัดฐานของพฤติกรรมส่วนบุคคล และองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะร่วมของปัจเจกชนทั้งหมด ทั้งนี้เมื่อกล่าวถึงพื้นที่ชายแดนช่องจอม จะเห็นกระบวนการจัดการโดยรัฐชาติและการพยายามผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมหลักที่รัฐชาติกำหนดร่วมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่คือกลุ่มชาติพันธุ์เขมร นอกจากนี้ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการผสมผสานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและกลุ่มอื่นที่ย้ายมาอาศัยอยู่เพื่อประกอบอาชีพ

การจัดการให้มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมไม่ใช่จะมีความราบรื่นไปด้วยดี ต้องพบกับปรากฏการณ์การขัดแย้ง จากการยึดมั่นในวัฒนธรรมซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชน เช่นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ถึงแม้ว่าจะอยู่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและกวยก็ยังไม่ยอมพูดภาษาเขมรและกวย ปรากฏการณ์เช่นนี้อาจเกิดแนวคิดการเลือกปฏิบัติ (discrimination) เพราะเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน ในกรณีนี้อาจมีความผูกพันถึงการเลือกปฏิบัติในการจัดการพื้นที่การทำมาหากินของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นกลุ่มเดียวกันกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับนโยบายจากรัฐไปดำเนินการ

อย่างไรก็ตาม การปรับตัวเพื่อการอยู่ในสังคมอย่างปกติสุขก็ย่อมเกิดขึ้นในสังคมชายแดน เช่นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรก็ยอมเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมและร่วมปฏิสังสรรค์กับกลุ่มอื่น ๆ จนในชุมชนพื้นที่ชายแดนกลายเป็นความหลากหลายทางวัฒนธรรม (multi-culture) ซึ่งเกิดจากการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (assimilation) การบูรณาการทางวัฒนธรรม (integration) และการรวมเป็นพหุสังคม (pluralism)

ในด้านการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม งามพิศ สัตย์สงวน (2545) ได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงว่า ความแตกต่างของสิ่งเดียวกันที่เอามาเปรียบเทียบกันในเวลาที่แตกต่างกันไป รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงในปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งที่วางแผนและไม่ได้วางแผน ปรากฏการณ์ดังกล่าวแยกเป็นองค์ประกอบย่อยได้ 6 อย่างที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ กำหนดปรากฏการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลง ระดับของการเปลี่ยนแปลง ระยะของการเปลี่ยนแปลง ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง ขนาดน้ำหนักของการเปลี่ยนแปลง อัตราการเปลี่ยนแปลง

ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) คือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยยึดบรรทัดฐานทางสังคมเป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อกัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจึงเป็นความแตกต่างใน

รูปแบบความสัมพันธ์ ระหว่างคนที่เข้าไปสัมพันธ์กัน ความแตกต่างในบทบาทผู้เข้าสัมพันธ์ และ ความต่างในเป้าหมายหรือการทำหน้าที่ของสถาบันสังคม

2) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (Culture Change) หมายถึง ความแตกต่างในระบบวัฒนธรรมหรือการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงในระบบครอบครัว เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การขัดเกลาทางสังคมและการศึกษา ระบบศาสนาและความเชื่อ ระบบการแพทย์และสาธารณสุข ระบบการสื่อสาร ศิลปะและนันทนาการ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยังรวมถึงความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยของวัฒนธรรม เช่น ความแตกต่างในค่านิยม ความเชื่ออุดมการณ์ ประเพณีพิธีกรรม สัญลักษณ์ สถานภาพและบทบาท โลกทัศน์ รวมทั้งวัตถุวัฒนธรรมด้วย

การนำแนวคิดทฤษฎีนี้มาปรับใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ การเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมเขมรในพื้นที่ชายแดนในบริเวณช่องจอมในยุคโลกาภิวัตน์ การพัฒนาพื้นที่ เศรษฐกิจ และการเมืองที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม รวมทั้งการตอบรับ และการเลื่อนไหลของวัฒนธรรม

7.2.3 แนวคิดเรื่องการปรับตัว

การศึกษาเรื่องการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กระแสด้านใจที่จะศึกษาในเรื่องการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน ซึ่งรวมไปถึงความสัมพันธ์กับกลุ่มวัฒนธรรมอื่น ซึ่งในแง่ "การปรับตัว" ดูจะเป็นเรื่องที่สำคัญเมื่อมีการสัมพันธ์และการขัดแย้งที่เกิดขึ้น การปรับตัวนั้น นอกเหนือจากจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในแบบพึ่งพากันแล้ว ยังมีผลทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มมีอำนาจต่อรองมากขึ้น บางกลุ่มมีอำนาจลดลง ทำให้เกิดกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีฐานะและศักดิ์ศรีไม่เท่ากัน กลุ่มที่มีอำนาจสามารถก่อตั้งตัวเองเป็นรัฐประเทศได้ในที่สุด ส่วนกลุ่มที่ไม่มีอำนาจก็อาจเป็นประเทศราช หรือผู้อาศัยภายใต้การคุ้มครองของผู้มีอำนาจ วิธึมองเช่นนี้นำไปสู่วิธีคิดในการวิเคราะห์ "ชนกลุ่มน้อย" และ "ชนกลุ่มใหญ่" ในยุคปัจจุบันที่มีรัฐประเทศเกิดขึ้นแล้ว โดยชนกลุ่มน้อยก็คือกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในประเทศ แต่ไม่ใช่ชาติพันธุ์

เดียวกับสมาชิกส่วนใหญ่ของประเทศ และมีโซชาติพันธุ์ที่มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจและสังคมในประเทศนั้น ซึ่งครอบครองโดยชนกลุ่มใหญ่

การศึกษาเรื่องการปรับตัว อาจศึกษาได้จากการปรับตัวทางกายภาพและการปรับตัวทางวัฒนธรรม ผู้ที่ใช้คำว่า การปรับตัวมักจะใช้ในความหมายของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ศึกษาซึ่งอาจเป็นมนุษย์หรือสัตว์กับสภาพแวดล้อมรอบตัวและแหล่งที่อยู่ แนวคิดต่าง ๆ ที่นักวิชาการได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการปรับตัว ได้แก่ อมรา พงศาพิชญ์ (2543 : 16) ได้กล่าวถึงการปรับตัวไว้ว่า การศึกษาในลักษณะนี้มักเป็นการพิจารณาเชิงประวัติศาสตร์ว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกัน การใช้คำว่า การปรับตัว จึงมักใช้ในความหมายของการปรับเปลี่ยนส่วนใดส่วนหนึ่งหรือหลายส่วนเพื่อให้ความสัมพันธ์ลงตัว

การให้ความเห็นดังกล่าวเน้นถึงการปรับเปลี่ยนตัวมนุษย์หรือสัตว์เพื่อให้ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเป็นความสัมพันธ์ที่เหมาะสม หรือการปรับสภาพแวดล้อมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของมนุษย์หรือสัตว์ ในขณะที่โคเฮ็น (1968) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า ในด้านการปรับตัวทางวัฒนธรรม มีความหมายรวมถึงวัฒนธรรมในรูปวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งรวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ วิถีชีวิต และพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม

กระบวนการปรับตัวทางสังคมวัฒนธรรมมักเกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยา เพราะสังคมปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน Juliuan H. Steward (1963) แต่ละสังคมจะมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร ในสังคมที่มีความซับซ้อนจะเห็นรูปแบบโครงสร้างสังคมที่ตอบสนองความต้องการทางสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน กล่าวคือ เป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่รวมตัวกันแบบระบบเครือญาติที่ทำกิจกรรมที่มีการผลิตร่วมกัน การจัดระเบียบสังคมกลุ่มคนที่รวมแบบระบบเครือญาติ เพื่อทำกิจกรรมที่มีการผลิตร่วมกัน การจัดระเบียบสังคมหรือการจัดองค์กรทางสังคมดังกล่าวจึงเกิดขึ้นเพื่อความอยู่รอดในพื้นที่เฉพาะ แต่การวิเคราะห์โครงสร้างทางสังคมสมัยใหม่ พบว่า สังคมมีโครงสร้างที่อยู่เหนือชุมชน คือ สถาบันชาติ และความสามารถทางเทคโนโลยี ซึ่งขยายอำนาจเข้าไปมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเกินกว่าที่ท้องถิ่นจะสามารถใช้ประโยชน์ได้จากทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ได้เหมือนเดิม เพราะถูกควบคุมโดยสังคมที่

ใหญ่กว่าการตอบสนองการปรับตัวของสังคมจะมีความซับซ้อนมากขึ้น สังคมที่ใหญ่กว่าจะมีการปรับตัว มีอำนาจเหนือสิ่งแวดล้อมของตนเอง การจัดระเบียบสังคมหรือองค์กรทางสังคมสมัยใหม่จึงเปลี่ยนแปลงไปจากสังคมดั้งเดิม

การศึกษากระบวนการปรับตัวเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงต้องศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ เพราะกระบวนการประวัติศาสตร์ประกอบด้วยลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมและลักษณะความซับซ้อนจากแหล่งที่หลากหลาย เช่น การอพยพของคนจากสิ่งแวดล้อมหนึ่งไปยังอีกสิ่งแวดล้อมหนึ่ง การส่งผ่านมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นต่อ ๆ ไป และรูปแบบวัฒนธรรมที่ถูกเปลี่ยนแปลงหรือต่อเติมจากภายนอกวัฒนธรรมสิ่งประดิษฐ์ใหม่ของท้องถิ่น แนวคิดของนิเวศวัฒนธรรมจึงพิจารณาตั้งแต่พื้นฐานที่แตกต่างกันระหว่างสังคมดั้งเดิมและสังคมพัฒนาจากกรณีสังคมที่อยู่อย่างเรียบง่ายไปจนถึงสังคมที่ซับซ้อน และจากการบูรณาการของสังคมวัฒนธรรมในระดับเบื้องต้นไปจนถึงระดับสูงกว่า การปรับตัวของมนุษย์ในระบบนิเวศวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง และเป็นปัจจัยในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

7.2.4 แนวคิดเรื่องชายแดน (borders)

คำว่า ชายแดน (borders) มีคำที่ใกล้เคียงกันและมีความหมายเกี่ยวข้องกันหลายคำ ได้แก่ ชายแดน (border) พรมแดน (frontier) เขตแดน (boundary) เส้นแบ่งเขต(borderline) อาณาเขต (territory) และอาณาบริเวณชายแดน (border land)

แนวทางการพิจารณาในเรื่องพื้นที่ชายแดน มีแนวทางที่แตกต่างกันอย่างน้อย 2 แนวทาง ได้แก่ แนวทางรัฐศาสตร์กับแนวทางมานุษยวิทยา แต่ละแนวทางดังกล่าวมีแนวคิดที่แตกต่างกันออกไป

แนวคิดทางด้านรัฐศาสตร์ได้นิยามความหมายชายแดนว่า เป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นรัฐสมัยใหม่ตั้งแต่ต้นและจุดสิ้นสุดขอบเขตอธิปไตย สร้างกระบวนการควบคุมพื้นที่เส้นเขตแดน และแบ่งแยกความเหมือน ความแตกต่าง ความเป็นพวกเดียวกัน กับความเป็นอื่น

ระหว่างผู้คนที่ต่างฟากของเส้นพรมแดน การเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพรมแดนรัฐชาติจะเกิดขึ้นอย่างเสรีไม่ได้ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2542 : 2) ชายแดนในความเป็นเส้นแบ่งแดนที่นักรัฐศาสตร์ได้นิยามดูเหมือนจะตอบสนองกับความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งอาจมาพร้อมกับวิธีคิดแบบรัฐสมัยใหม่ตะวันตก (สมเกียรติ วันทะนะ, 2530) ในขณะที่แนวความคิดทางด้านมานุษยวิทยาก็ไม่ได้ให้ความสนใจศึกษาเรื่องชายแดนตั้งแต่ต้น ส่วนใหญ่ให้ความสนใจเรื่องพรมแดน (boundaries) มากกว่า เพิ่งจะเริ่มในใจประยุกต์แนวคิดเรื่องพรมแดน (boundaries) ในการศึกษาทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจและวัฒนธรรมตามแนวชายแดนในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (ยศ สันตสมบัติ, 2551 : 48) นักมานุษยวิทยาเริ่มใช้พื้นที่ชายแดนวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐชาติ ในลักษณะที่เคลื่อนไหวและซับซ้อนมากขึ้น นับแต่ปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา ทำให้เห็นชายแดนที่เชื่อมโยงกับปัญหาอำนาจ และความด้อยพัฒนา ในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ผู้คน พุน สิ้นค้า และวัฒนธรรมก้าวข้ามพรมแดนรัฐชาติ กระแสแนวคิดหลังสมัยใหม่มองชายแดนในลักษณะเป็นภาพลักษณ์(image) ของพหุวัฒนธรรม การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดน อาจต้องอาศัยแนวคิดเรื่อง พื้นที่ชายแดน (borderlands) มาทำความเข้าใจ (ยศ สันตสมบัติ, 2551 : 56-57)

ทำให้ปัจจุบัน การศึกษาเรื่องชายแดนอาจอาศัยแนวคิดพื้นฐานทั้งทางด้านรัฐศาสตร์และมานุษยวิทยามาเป็นกรอบในการศึกษา แล้วให้คำนิยามความหมายของพื้นที่ชายแดนที่แตกต่างกันออกไป ในงานของธงชัย วินิจจะกุล (Thongchai Winichakul, 2541 : 73-80) ได้ให้ความหมายไปในแนวรัฐศาสตร์และความเป็นรัฐชาติ ซึ่งให้พื้นที่ชายแดนเป็นกระบวนการกลายเป็นรัฐชาติ สอดคล้องกับนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อ Pierre Vilar (อ้างใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2545 : 1-16) ที่ได้อธิบายความหมายชายแดนว่า เป็นจุดกำเนิดของความ เป็นชาติและประเทศ และสอดคล้องกับโสภิตา วีรกุลเทวัญ(2549 : 5)

การศึกษาชายแดนในแง่พรมแดน (frontiers) โดย Willson & Donnan (1998 อ้างใน ขวัญชีวัน บัวแดง, 2548 : 6-7) ได้อธิบายเกี่ยวกับพรมแดน (frontiers) ว่า เป็นเขตพื้นที่ (territorial zone) ที่มีความกว้างขนาดต่าง ๆ ทั้งที่ข้ามชายแดนหรือห่างออกไปจากชายแดน อัน

เป็นพื้นที่ที่ผู้คนต่อรองลักษณะพฤติกรรมและความหมายที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสมาชิกของรัฐและชาติ เป็นพื้นที่ของอำนาจแห่งการช่วงชิง และ อาณาบริเวณชายแดน (border lands) โดย Hertzfeld (2001 อ้างใน ขวัญชีวัน บัวแดง, 2548 : 6-7) ได้ให้ความหมายว่า เป็นพื้นที่ทางกายภาพที่มีนัยถึงบางสิ่งที่อยู่ระหว่าง (in-between) เป็นพื้นที่ของการติดต่อ ไม่ต่อเนื่อง และไม่ชัดเจน สอดคล้องกับการอธิบายเรื่องอาณาบริเวณชายแดนของ เดชา ตั้งสีฟ้า (2549 : 306-307) ที่ให้ความหมายว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่เพียงแต่เห็นอำนาจและข้อจำกัดของรัฐชาติ ยังพบเห็นความขัดแย้งและการอำนวยการความสับสนในฐานะที่หลกัด้วยปฏิบัติการทางวัฒนธรรมของผู้คน

จากแนวทางในการศึกษาที่ได้ยกมาข้างต้นทำให้มองเห็นถึงพัฒนาการการศึกษาในเรื่องชายแดน และชัดเจนยิ่งขึ้นโดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน การมองพื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ที่ไม่ไหวติง คงที่ และค่อยพัฒนา อาจเป็นเรื่องที่ต้องนำมาทบทวนและมองใหม่ในลักษณะกลับกัน เพราะพื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะและพิเศษที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ยุคโลกาภิวัตน์ยิ่งทำให้ชายแดนเป็นพื้นที่ที่ซับซ้อนและเลื่อนไหล การนำแนวคิดนี้มาศึกษาในงานวิจัยนี้ จะช่วยวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนได้มากยิ่งขึ้น สะท้อนให้เห็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการควบคุมโดยอำนาจรัฐ ในบริบทนโยบายพัฒนาพื้นที่ชายแดนของรัฐชาติ พื้นที่ชายแดนไม่ใช่เป็นเพียงพื้นที่ที่อำนาจรัฐควบคุมอย่างเดียว แต่เป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย การให้คำนิยาม การควบคุมพื้นที่ และการพัฒนา ไม่ได้หมายความว่าเพียงเพื่อป้องกันการข้ามแดน การรุกรานเส้นแบ่งเขตแดน แต่รัฐต้องมองใหม่ในลักษณะที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น นโยบายที่นำไปใช้ในพื้นที่ชายแดนอาจถูกกำหนดเฉพาะเป็นกรณีพิเศษในแต่ละพื้นที่ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับผู้คน และภูมิรัฐศาสตร์

จากแนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้วิจัยจึงนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา โดยเฉพาะพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม ในทิศทางที่เหมาะสม ด้วยกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ถูกพัฒนาเปลี่ยนแปลงโดยภาครัฐและเอกชนทั้งทางด้านกายภาพและสังคมวัฒนธรรม ปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในพื้นที่

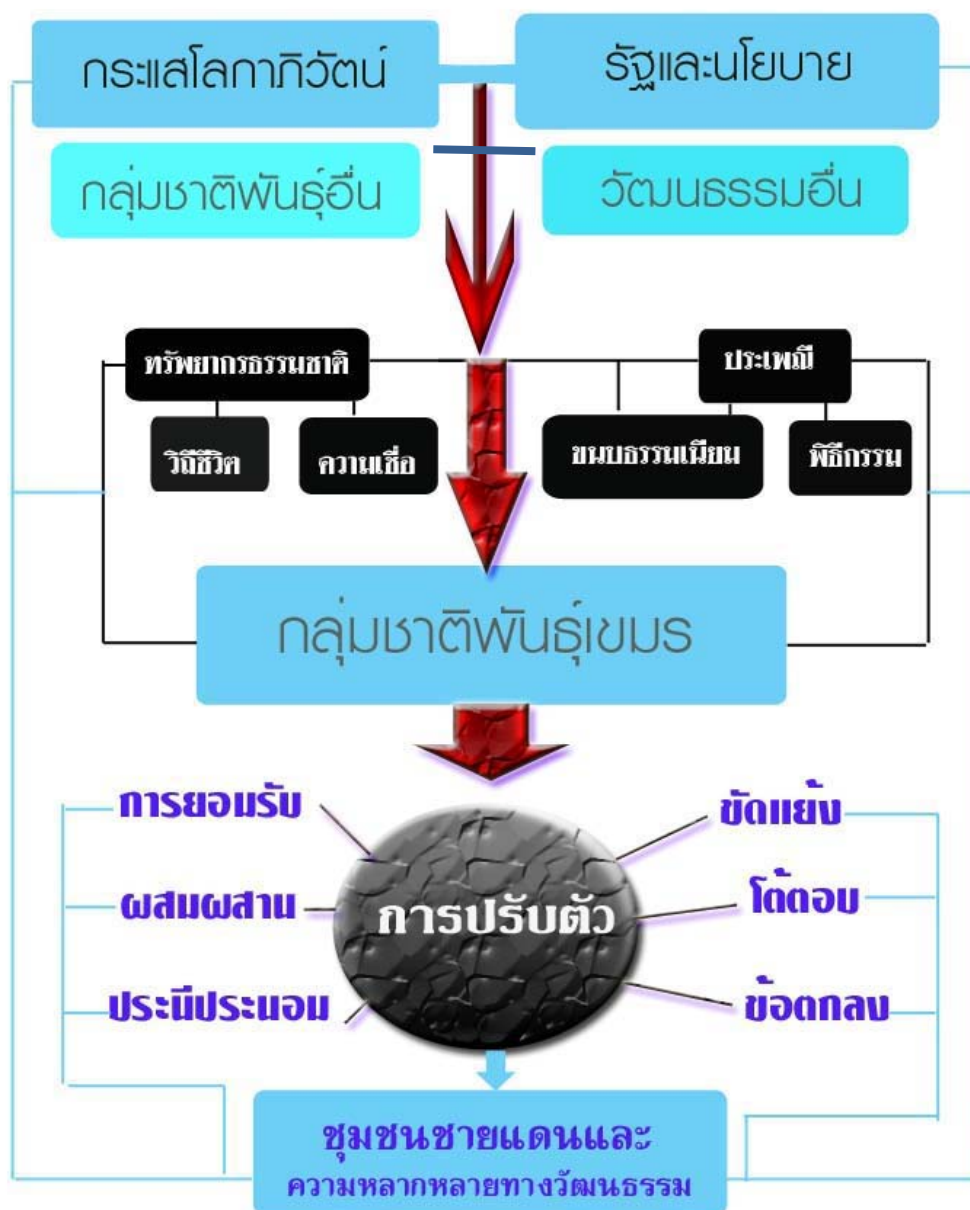
ชายแดนไทย-กัมพูชา การนำทฤษฎีการปรับตัวมาใช้ในครั้งนี้อาจทำให้ได้แนวทางและรูปแบบในการแก้ปัญหาในพื้นที่ชายแดนอื่น ๆ ต่อไป

การนำทฤษฎีต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในงานวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 2 แผนผังการนำทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้ในการวิจัย

จากการรอบแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ ดังแผนผังแสดงภาพรวม ข้างล่างนี้

ภาพที่ 3 แผนผังภาพรวมในการศึกษาวิจัย

7.3 งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวข้อง

จากการเก็บรวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชายแดน โดยเฉพาะการศึกษาชายแดนไทย-กัมพูชา ค่อนข้างมีจำนวนจำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยเกี่ยวกับชีวิตและผู้คนภายในประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างคนชายแดนทั้งสองฟากฝั่งถูกขีดคั่นโดยเส้นพรมแดนรัฐชาติ โดยที่รัฐชาติไม่ได้ลบพื้นที่และสำนึกทางวัฒนธรรมออกไปด้วย ทำให้เกิดสภาวะไร้พรมแดนทางวัฒนธรรมและการเลือนหายไปของความสำนึกบางส่วนและความรู้สึกถึงว่าเป็นรัฐชาติของคนในบริเวณชายแดนค่อนข้างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับช่องจอมปรากฏเห็นเพียงเล่มเดียวคือ จิราพร กองทอง(2540)² ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ยวบริเวณด่านช่องจอม โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างสุ่มแบบบังเอิญ จำนวน 398 คน จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากจังหวัดในอีสานตอนใต้ เนื่องจากใช้เวลาในการเดินทางไปได้สะดวก เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว ส่วนใหญ่เดินทางไปซื้อสินค้า เช่น เฟอร์นิเจอร์ไม้ เครื่องหยาบ ปรากรอบ กุ้งแห้ง และสินค้าเบ็ดเตล็ด นักท่องเที่ยวในกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เดินทางไปครั้งแรก จากงานวิจัยนี้ยังนำเสนอเกี่ยวกับความพึงพอใจของบุคลากรบริการในพื้นที่ตลาด ที่จอดรถซึ่งในปีที่ผู้วิจัยศึกษาผู้อยู่ในพื้นที่ตลาดเอกชนหรือเรียกว่าตลาดสมบัติ ยังไม่ได้ย้ายมาอยู่ติดกับชุมชนบ้านด่าน แต่ที่น่าสังเกตก็คือ นักท่องเที่ยวไม่มีความประสงค์จะเดินทางไปประเทศกัมพูชาแต่อย่างใด

จากผลงานการวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของนักท่องเที่ยวค่อนข้างไม่ดีต่อประเทศเพื่อนบ้าน แต่งานวิจัยก็ไม่ได้อภิปรายผลถึงสาเหตุที่นักท่องเที่ยวไม่เข้าไปเที่ยวฝั่งประเทศกัมพูชาแต่อย่างใด

² นางสาวจิราพร กองทอง. ปัจจัยที่ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยว เดินทางไปท่องเที่ยวบริเวณด่านช่องจอม อำเภอคาบเชิง จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์. (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2540)

งานวิจัยนอกจากนี้มียงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชายแดนไทย-กัมพูชาอีกหลายชิ้น แต่ศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ เช่น วัชรินทร์ ยงศิริ (2546)³ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา ในภาพรวม ได้ศึกษามูลค่าการค้าและการลงทุน นโยบาย และแนวทางการพัฒนาการค้าในอนาคตระหว่างไทย-กัมพูชา ซึ่งเน้นการค้าชายบริเวณพื้นที่ชายแดน จุดเด่นของงานวิจัยนี้ก็คือ การนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการวางนโยบายในอนาคตของประเทศไทยที่จะลงทุนในกัมพูชาโดยไม่สนับสนุนให้เน้นหนักด้านการค้าเพียงอย่างเดียว ได้นำเสนอเกี่ยวกับการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีอย่างต่อเนื่องบริเวณจังหวัดชายแดนไทยและกัมพูชา โดยใช้วัฒนธรรม ประเพณี และกีฬา เป็นสื่อความเข้าใจกัน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเพื่อความมั่นคง เช่น พงษ์เทพ กนิษฐานนท์ (2543)⁴ เรื่อง แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มค่าความต้านทานตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา งานวิจัยนี้ถึงแม้เกี่ยวข้องกับการพัฒนาซึ่งปรากฏตามชื่อเรื่อง แต่ก็เน้นถึงความมั่นคงของรัฐ โดยสนับสนุนนโยบายที่เกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐ

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับที่หยิบยกประเด็นปัญหาทางสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่ล่อแหลมและบั่นทอนพลังทางสังคม ได้แก่งานวิจัยของโอภาส การย์กวินพงษ์ และอัมพร แก้วจันดี (2544) เรื่อง สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคเอดส์และผู้ขายบริการทางเพศตามแนวชายแดนไทย-ลาว-เขมร เขตสาธารณสุขที่ 7 งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นปัญหานับวันจะรุนแรงต่อความมั่นคงของชุมชนในชายแดนด้านสุขภาพโดยได้เชื่อมโยงปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความยากจนตามแนวตะเข็บชายแดน จากงานวิจัยนี้พบว่า ผู้ป่วยตามแนวชายแดน 5 จังหวัดในพื้นที่ศึกษา มีผู้ติดป่วยโรคเอดส์จำนวน 267 คน มีสถานบริการทางเพศ 412 แห่ง ผู้ขายบริการ

³ วัชรินทร์ ยงศิริ. โครงการวิจัยการค้าชายแดนไทยกับกัมพูชา : ปัญหาที่ประสบในปัจจุบันและแนวทางแก้ไขในอนาคต.(กรุงเทพฯ, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546) จัดพิมพ์เป็นหนังสือโดย สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ พ.ศ. 2547

⁴ พงษ์เทพ กนิษฐานนท์. แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มค่าความต้านทานตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา ศึกษาเฉพาะกรณีในเขตรับผิดชอบ กองทัพภาคที่ 1.(กรุงเทพฯ, วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2543)

774 คน ผู้ศึกษาได้ให้ความเห็นสรุปว่า การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ตามแนวชายแดนเป็นประเด็นสำคัญที่น่าห่วงมาก เพราะผู้ซื้อขายบริการทางเพศมีทั้งชาวไทยและต่างชาติ

งานวิจัยในอาณาบริเวณชายแดนติดต่อกันระหว่างชายแดนไทย-กัมพูชาคือ ชายแดนไทย – ลาว ที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องกับงานวิจัยครั้งนี้ คือ งานของ จารุวรรณ ขำเพชร และคณะ (2526)⁵ เรื่อง วัฒนธรรมสัมพันธ์ชายแดนไทย-ลาว ในงานวิจัยนี้ได้นำเสนอวัฒนธรรมชายแดนไทย-ลาวซึ่งมีรากฐานความสำคัญชาติพันธุ์ทับซ้อนกันระหว่างความเป็นลาวกับความเป็นไทย ส่งผลให้เกิดลักษณะวัฒนธรรมเฉพาะ ซึ่งเรียกว่า แบบกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ ซึ่งส่งผลให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบสมานฉันท์ผ่านประเพณี พิธีกรรม และการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างคนอีสานและคนลาว

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชายแดนที่ได้ยกมาข้างต้นนี้แม้จะมีเพียงเล็กน้อยมากเพื่อเทียบกับงานวิจัยชายแดนในพื้นที่อื่น ๆ แต่ก็ทำให้ได้องค์ความรู้ไม่เพียงพอต่อการสร้างความเข้าใจวิถีชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม และสัญลักษณ์ทางสังคมในมิติต่าง ๆ ของผู้คนบริเวณพื้นที่ชายแดน เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ ความเชื่อ เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การเมืองการปกครอง และอื่น ๆ ซึ่งในขณะที่กรอบแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาพื้นที่ชายแดนมีความหลากหลายเพิ่มมากยิ่งขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยหลายชิ้นที่ยกมา ก็ยังแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของความเป็นชายแดน ซึ่งมีความเฉพาะของชายแดนไทย-กัมพูชา ที่จำเป็นจะต้องมีผู้ศึกษาวิจัยเพิ่มขึ้นอีก เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนานโยบายชายแดนของรัฐไทยและรัฐเพื่อนบ้าน

งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ไม่ปรากฏมีผู้สนใจศึกษา มีเพียงการศึกษาในด้านภาษาและวรรณกรรมเป็นส่วนใหญ่ซึ่งก็เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทและเอก มหาวิทยาลัยศิลปากร เช่น กังวล คัชชีมา (2540) เรื่อง การศึกษาคำศัพท์ไสยศาสตร์ภาษาเขมรถิ่นอำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งได้ศึกษาคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเขมร

⁵ จารุวรรณ ขำเพชร และคณะ. วัฒนธรรมสัมพันธ์ชายแดนไทย-ลาว. (อุบลราชธานี, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี,

ที่สะท้อนถึงเครื่องมือเครื่องใช้ชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนถึงความเชื่อของคนโบราณได้จากคำศัพท์ทางไสยศาสตร์, ดวงเด่น บุญปก (2540) เรื่อง การศึกษาคำศัพท์ภาษาเขมรสุรินทร์ในการทอผ้าพื้นเมือง, สุทธิณี อึ้งขจรศักดิ์ เรื่อง การศึกษาระบบหน่วยคำเติมหน้าในภาษาเขมรสุรินทร์ งานวิจัยดังกล่าวนี้ ได้ศึกษาภาษาเขมรในพื้นที่จังหวัดชายแดนซึ่งก็สามารถนำมาเป็นพื้นฐานในการศึกษาภาษาและวัฒนธรรมได้เช่นเดียวกัน งานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทางด้านวรรณกรรม ส่วนใหญ่ใช้วรรณกรรมที่เป็นภาษาเขมรที่แต่งขึ้นในประเทศกัมพูชา เช่น พระมหาศักดิ์ เพชรประโคน (2540) เรื่อง ผกาสรพิน : การศึกษาวิเคราะห์สังคม ประเพณี ความเชื่อของชาวเขมร, พรรณศิริ เดชมณฑิร (2542) เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเขมรเรื่อง "คลื่นซัดทราย", บัญญัติ สาลี (2542) เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมเขมรเรื่อง แรน-แอนด์ เป็นต้น งานวิจัยด้านวรรณกรรมดังกล่าว บางเรื่องสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมคนชายแดนทั้งไทยและกัมพูชา เช่น เรื่อง แรน-แอนด์ เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยอาศัยฉากชายแดนช่องผ่านแดนปอยเปต ก็สามารถนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานที่วรรณกรรมสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมได้เช่นเดียวกัน

จะเห็นได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชามีน้อยเช่นเดียวกัน ข้อมูลที่ได้มาก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ไม่ได้อยู่ติดในพื้นที่ชายแดนเท่าใดนัก วัฒนธรรมต่าง ๆ ของกลุ่มตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษา โดยเฉพาะในด้านภาษาเขมร ก็อยู่ในพื้นที่ที่ไม่เคยถูกขีดเส้นพรมแดน และผู้ศึกษาวิจัยก็ได้ศึกษาในแง่ด้านการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ และรัฐชาติเลย

ถึงกระนั้นก็ตามการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ข้อมูลพื้นฐานได้จากการลงพื้นที่ภาคสนาม แล้วนำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์จากแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอมาในข้างต้น ซึ่งจะทำให้งานวิจัยครั้งนี้สามารถเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับผู้สนใจศึกษาในโอกาสต่อไป

8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

7.1 ได้ข้อมูลและวิธีการการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเขตบริเวณพื้นที่ช่องจอม ในบริบทกายภาพและความหลากหลายทางวัฒนธรรม

7.2 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมในบริบทการตอบรับและการเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม

7.3 ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงนโยบายระหว่างชุมชนชาวเขมรกับรัฐไทย และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชาติพันธุ์เขมรกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในพื้นที่บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณจุดผ่านแดนช่องจอม

7.4 ได้แนวทางในการกำหนดนโยบายพัฒนาชายแดนไทย-กัมพูชา เพื่อการพัฒนาพื้นที่ชายแดน และการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนบ้าน

9. กระบวนการผลักดันผลงานดังกล่าวออกสู่การใช้ประโยชน์

กระบวนการผลักดันผลงานดังกล่าวออกสู่การใช้ประโยชน์จากการใช้ข้อมูลการวิจัยเรื่อง การปรับตัวของชาวเขมรบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ได้แก่

8.1 นำเสนอข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ต่อหน่วยงานของรัฐ เพื่อเป็นฐานข้อมูลเบื้องต้น โดยการจัดประชุมผู้นำชุมชนและผู้ปกครองในพื้นที่ทุกระดับชั้น

8.2 จัดทำข้อเสนอแนะนโยบายเพื่อให้เหมาะสมกับกลุ่มชาติพันธุ์ พื้นที่ และวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยมีส่วนร่วมทั้งชาวบ้านและผู้ปกครอง เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำเสนอการกำหนดนโยบายของรัฐต่อชายแดนไทย-กัมพูชา

8.3 จัดเวทีสาธารณะเพื่อเผยแพร่งานวิจัย

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์ ผู้คน พื้นที่ และการเปลี่ยนแปลง

ประวัติศาสตร์ของผู้คนในพื้นที่ชายแดนมาเสนอในบทนี้ก็เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาทางชาติพันธุ์เขมร รวมถึงการก่อเกิด การดำรงอยู่ และวิวัฒนาการต่าง ๆ ทั้งก่อนและหลังที่ถูกผนวกให้เป็นเชื้อชาติไทยและกัมพูชา ทั้งที่เป็นข้อมูลทฤษฎีภูมิและความทรงจำจากผู้คนในพื้นที่ แบ่งเป็นประเด็นดังนี้

1. ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมรและความสัมพันธ์กับรัฐไทย
2. คัมภีร์ ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นอื่นกับคำว่า “ขอม กับ เขมร”
3. จากเขมรป่าดงสู่ความเป็นคนอีสานใต้
4. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับสงคราม คอมมิวนิสต์ และการเมืองเรื่องคนชายขอบ
5. พัฒนาการช่องจอม บริบทพื้นที่ และผู้คนชายในชายแดน
6. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของผู้คนในชายแดน

1. ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมรและความสัมพันธ์กับรัฐไทย

งานศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมร ส่วนใหญ่มุ่งเน้นศึกษาในกรอบประวัติศาสตร์กัมพูชา ซึ่งเป็นงานที่เน้นศึกษาพื้นที่และความเป็นรัฐกัมพูชา แต่ก็มีงานบางชิ้นที่ศึกษาประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านตำนานโดยเฉพาะตำนานพุทธทำนายถึงความตอนหนึ่งในหนังสือ “ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา” ว่า

“...ดูกรอานนท์เอ๋ย จำเดิมตั้งแต่บัดนี้ต่อไปภายหน้า เกาะโคกหมันนี้ แผ่นดินจะออกขึ้นใหญ่กว้าง และจะเกิดเป็นนครหนึ่ง...แล้วขนานนามพระนครว่า กรุงกัมพูชาธิบดี ส่วนนานาประเทศจะเรียกว่า เขมระภาษา...”

(พันตรีหลงเรื่องเดชอนันต์(ทองดี ธนรัชต์), 2552 : 7-8)

การย้อนศึกษาประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เขมรนอกจากอาศัยพงศาวดารแล้วยังอาศัยเอกสารจดหมายเหตุจีน เอกสารโบราณ และจารึก ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานชีวิตคนเขมรในอดีต การรวมตัวกันเป็นรัฐในอดีตมีปรากฏชื่อ 3 แห่งคือ พุโนน เจนละ และเมืองพระนคร ยุคสมัยที่เจริญรุ่งเรืองที่สุดก็คือสมัยเมืองเมืองพระนคร⁵ วิถีชีวิตคนเขมรในอดีตปรากฏชัดในจดหมายเหตุจีนเรื่องอาณาจักร

⁵ รายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือ ประวัติเมืองพระนครของขอม โดย ศาสตราจารย์ ม.จ. สุกัทรทิศกุล ทรงแปลจากบทความของศาสตราจารย์มาดแลน จิโต(กรุงเทพฯ : มติชน, 2543)

เจนละ บันทึกลงโดยสมณทูตจีนชื่อ จิว ตัก ก่วง⁶ การศึกษาประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนใหญ่ได้ข้อมูลและหลักฐานจากศิลาจารึกและเอกสารโบราณ ในปลายยุคสมัยเมืองพระนคร ปรากฏหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่อยู่ในเขตประเทศไทยปัจจุบัน ได้แก่ สมัยพระบาทชัยวรมันที่ 7 ในจารึกปราสาทพระขรรค์สรุปความได้ว่า “พระเจ้าชัยวรมันได้พระราชทานพระพุทธรูปมหา นาคให้เมืองต่าง ๆ ที่อยู่ภายในพระราชอาณาจักร เมืองต่าง ๆ ดังกล่าวน่าจะเป็นเมือง โฉวทยปุระ (ลพบุรี) สวรรณปุระ (สุพรรณบุรี) ชยราชบุรี (ราชบุรี) ศรีชัยสิงห์บุรี (เมืองในจังหวัดกาญจนบุรี) ศรี ชยวัชรบุรี (เพชรบุรี) ชื่อเมืองสันนิษฐานจากคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ในหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ 4 (2513 : 209) ในจารึกวัดศรีชุมได้ กล่าวถึงกษัตริย์เมืองพระนครว่า “...มีฟ้าเจ้าเมืองศรีโสธรปุระ ยกพระราชธิดาชื่อสุชมหาเทวีให้ เป็นมเหสีของพ่อขุนผาเมือง...” (กรมศิลปากร, 2527 : 14) ในสมัยอยุธยาปรากฏในพระราช พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาและจุลยุทธการวงศ์ว่า “...ปี พ.ศ. 1893 พระเจ้ารามาริบัติที่ 1 (พระเจ้าอู่ ทอง) ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นและโปรดฯให้พระราเมศวรและสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) ไปตีกรุงกัมพูชา (กรมศิลปากร, 2535 : 1)

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ยกมากล่าวในที่นี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทย และกัมพูชา ซึ่งน่าจะหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไทยและเขมรดด้วย ส่วนใหญ่ ข้อมูลที่ปรากฏในพงศาวดารกล่าวถึงการสู้รบกันและเป็นข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ด้านราชวงศ์ กษัตริย์ผู้ปกครองเมือง ดังในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ในตอนหนึ่งกล่าวถึง ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติในปี พ.ศ. 2325 ขุนนาง กัมพูชาได้เขียนใบบอกเข้ามาขออ่อนน้อมและขอพระยายมราช (แบน) ออกไปช่วยราชการกรุง กัมพูชา และในปี 2337 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทาน อภิเษกให้พระองค์เอง⁷ เป็น สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี ศรีสุริโยพรรณ บรมสุรินทรา มหา จักรพรรดิราช บรมนารถบพิตร เจ้ากรุงกัมพูชา (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2526 : 143-144) นับตั้งแต่อาณาจักรอยุธยาได้โจมตีอาณาจักรเขมร และได้เผาพระนครราชเป็นหน้ากลอง ทำให้ อาณาจักรเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาในฐานะดินแดนประเทศราชเป็นเวลาเกือบ 400 ปี

⁶ รายละเอียดในหนังสือ จดหมายเหตุเรื่องชาวเมืองเจนละ. แปลและเรียบเรียงโดย บุญเรือง คัชมาย์ (สุรินทร์ : อาศรมภูมิปัญญา สถาบันราชภัฏสุรินทร์, 2543)

⁷ ตามเอกสารไทยเรียกว่า นักองค์เอง แต่ในเอกสารเขมรเรียกว่า พระองค์เอง ดูเพิ่มเติม พระราช พงศาวดารกรุงกัมพูชา หน้า 159-164)

ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์เขมรตกอยู่ภายใต้การควบคุมของจักรวรรดิสยามอย่างเข้มงวด ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เกิด สงครามอานามสยามยุทธทำให้กัมพูชาเป็นรัฐอารักขา ระหว่างสยามกับญวน ก่อนที่จะตกเป็นของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

ในยุคสมัยที่เกิดการแบ่งดินแดนและรัฐทั้งไทยและกัมพูชาถูกแบ่งเขตแดนชัดเจนมากที่สุดก็คือ สมัยกัมพูชาตกอยู่ภายใต้อาณานิคมฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2406 การติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฝ่ายก็เป็นได้ยากขึ้นเรื่อย ๆ รัฐบาลของทั้ง 2 ฝ่ายก็พยายามสร้างความเป็นชนชาติของรัฐและสร้างความสำนึกชาติพันธุ์ใหม่ให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนมากยิ่งขึ้น แต่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรก็ยังคงมีความสำนึกทางชาติพันธุ์ ถึงแม้จะถูกแบ่งแยกเขตการปกครองผ่านยุคสมัยต่าง ๆ ก็ตาม สิ่งที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์แห่งชาตินี้ก็คือ ภาษาและวัฒนธรรมเขมร นอกจากนี้ยังทิ้งร่องรอยแห่งอารยธรรมที่เป็นผลงานของบรรพบุรุษคือ ปราสาท ซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวอารมณ์ซึ่งความสำนึกทางชาติพันธุ์ได้เป็นอย่างดี

แนวความคิดสร้างความสำนึกใหม่ น่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2442 เมื่อครั้งมีการปฏิรูปการปกครองในมณฑลลาวกาว มีบันทึกไว้ตอนหนึ่งที่กล่าวถึง พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ได้รับสั่งเจ้าหน้าที่ในมณฑลว่า

“แต่นี้สืบไปให้เจ้าหน้าที่แต่ละแผนกทุกหัวเมืองใหญ่่น้อยในมณฑล ตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อจะมีการสำรวจสำมะโนครัวหรือหากมีราษฎรมาติดต่อที่จะใช้แบบพิมพ์ทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่โดยกรอกในช่องสัญชาติว่า “ชาติไทยในบังคับสยาม” ทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลงหรือเขียนในช่องสัญชาติว่า ชาติลาว ชาติเขมร ส่วย ผู้ไท ฯลฯ ดังที่เคยปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด...” (เดิม สิงหะฐิติ มปป. : 120 อ้างใน สมคิด 2551)

การที่มีรับสั่งดังนี้ก็เพื่อเป็นการเสริมสร้างความสำนึกใหม่ในความเป็นไทยกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในมณฑลลาวกาวซึ่งถูกเปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ(อีสาน)ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรบางส่วนในพื้นที่อีสานตอนใต้เกิดความสำนึกตามไปด้วย

2. คมธรณ์ ผ่านกระบวนการสร้างความเป็นอื่นกับคำว่า “ขอม กับ เขมร”

“เบี่ยงเกิดเจียมมนุษย์คัมธรณ์ แมงจก็เฮาหา ขอม หนึ่ง เขมร”

คำกล่าวสงสัยของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร แต่เมื่อทบทวนการเรียกชื่อคนต่างชาติพันธุ์ของคนไทยอย่างผิวเผินก็เข้าใจได้ด้วยวิธีการใช้ภาษาของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ แต่เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้ว ในคำเรียกละเอียดมีการแฝงไว้ซึ่งนัยที่ต้องการให้ผู้อื่นอยู่ในฐานะต่ำกว่าตน และเมื่อเอ่ยถึงคำว่า “ขอม” และ “เขมร” แล้ว หลายคนก็คิดว่าตนเป็นคนไทยก็ต้องกล่าวในใจว่า คนละพวกกัน ดังความคิดเห็นจากนักวิชาการหลาย ๆ คนต่างพยายามหาความหมายของคำว่า ขอม และเขมร และอธิบายให้แตกต่างกัน จนกลายเป็นคนละพวกกัน แต่เมื่อสอบถามคนเขมรกลับไม่เคยรู้จักว่าใครคือขอม รู้จักแต่คำว่า “เขมร” แต่ในเอกสารไทยได้เขียนไว้แม้ในศิลาจารึกวัดศรีชุม ในสมัยสุโขทัยหลักที่ 2 ก็ยังปรากฏว่า “ขอมสอาดโขลญล้าฟง” และจิตร ภูมิศักดิ์ ได้ศึกษาค้นคว้าและอธิบายความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม โดยนำเสนอเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมของชนชาติ กล่าวโดยรวมก็คือ คำว่า “ขอม” ถูกใช้เรียกคนหลายกลุ่มที่ไม่ได้เจาะจงลงไปว่าเป็นใครที่ไหน และได้คัดค้านแนวคิดของเชดส์ ซึ่งท่านได้ตีความคำว่า “กัมโพชราช” ในตำนาน จามเทวีวงศ์ และจิตร ได้กล่าวทิ้งท้ายว่า “เราต้องอ่านและตีความศัพท์ของตำนานด้วยความหมายอย่างไทยล้านนายุคโบราณ” (จิตร ภูมิศักดิ์, 2544 : 503)

จะเห็นได้ว่า คำทั้ง 2 คำนี้เป็นคำที่นักวิชาการทั้งหลายได้พยายามตีความกันในแง่มุมหลากหลาย มีทั้งที่เห็นด้วยและคัดค้านความคิดเห็นที่ทั้งจิตร ภูมิศักดิ์ และเชดส์ได้นำเสนอ อย่างไรก็ตาม เมื่อเอาความคิดเห็นของคนในสมัยปัจจุบันเข้าไปช่วยนิยามคำศัพท์ทางด้านความเชื่อแล้ว โดยเฉพาะในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานฉบับ 2542 ได้ให้ความหมายคำว่า ขอม ไว้ว่า “เขมรโบราณ”

แสดงให้เห็นถึงการยอมรับบางส่วนว่า ขอมคือคนเขมร แต่เป็นคนเขมรในยุคนั้น และความเชื่อของคนไทยโดยเฉพาะในนามของชาติ จะเรียกปราสาทต่าง ๆ ที่อยู่ในไทยและกัมพูชาว่า ปราสาทขอม อักษรที่ไทยเคยใช้ในอดีตว่า อักษรขอม แม้จะมีรูปเขียนเหมือนอักษรเขมรปัจจุบันก็ตาม ไทยก็เรียกว่า อักษรขอมหัวด

ในมติชนสุดสัปดาห์ 21 กุมภาพันธ์ 2546 โดย สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้เขียนในคอลัมน์อ่านแผ่นดินเกี่ยวกับขอมไว้ว่า

"ขอม" กับ "เขมร" ถึงพระยาละแวก และตะกวด ขอม กับ เขมร เป็นคนพวกเดียวกันหรือเป็นคนละพวก ? ปัญหานี้มีนักปราชญ์ทั้งไทยและเทศ ยกมาถกกันนานแล้ว จนถึงทุกวันนี้ก็ยังไม่หยุด พวกตามกัน ประวัติศาสตร์แบบอาณานิคมบอกว่า ขอมกับเขมรเป็นคนพวกเดียวกัน แต่เรื่องนี้มันยั่วแรงแรงทางการเมืองของเจ้าอาณานิคม คือเมื่อยึดครองเขมรได้แล้วต้องการอ้างสิทธิเข้าครอบครองบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือประเทศไทยด้วย เพราะถือเป็นดินแดนของขอมมาก่อน อีกพวกหนึ่ง คลั่งประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม คำนวณว่า ขอมกับเขมรเป็นคนละพวกกัน ขอมเป็นพวกสร้างปราสาทหิน แต่เขมรไม่ใช่ผู้สร้างปราสาทหิน ขอมเป็นพวกผู้รู้ ครอบครองอารยใหญ่ แต่เขมรเป็นพวกป่าดงพงไพร..."

จากบทความนี้แสดงให้เห็นว่า ผลงานในอดีตแม้เขมรจะยอมรับว่าเป็นของบรรพบุรุษได้สร้างไว้ แต่คนไทยบางกลุ่มก็ยังมีความคิดเห็นว่า ไม่ใช่พวกเดียวกัน ที่เห็นอย่างนี้เพราะความเป็นชาตินิยมที่รัฐชาติได้กำหนดเพื่อแยกกลุ่มคนที่อยู่นอกรัฐว่าเป็นคนละพวก มุมมองแตกต่างกันในเรื่องการใช้คำเรียกชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ก็เป็นเครื่องมืออันหนึ่งในการสร้างความสำนึกในรัฐชาติ

ความสับสนในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ที่ซับซ้อนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาก็เกิดขึ้น เมื่อมีการแบ่งผลงานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในอดีตเป็นอีกพวกหนึ่ง ผู้วิจัยพยายามถามว่า "มีคนเขมรกี่คน" คนเขมรในบ้านด่านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ไทยก็ลังเลที่จะตอบว่ามีหรือไม่มี เพราะความสับสนในอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ตนเอง ต้องถามใหม่ว่า "คนที่พูดภาษาเขมรมียะอะหรือเปล่า" จึงได้คำตอบ

การสร้างความสับสนโดยนักวิชาการที่สังกัดรัฐชาติไทยยังมีเพิ่มเติมมาเรื่อย ๆ จากคำว่า ขอมไม่ใช่คนเขมร ก็เกิดคำใหม่ว่า "เขมรถิ่นไทย" "ไทยเขมร" ความไม่ยอมรับว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเดียวกันกับผู้คนในกัมพูชาก็ยิ่งทวีมากขึ้น คำเรียกของคนเขมรที่บ้านด่านเรียกคนเขมรในกัมพูชาว่า "พวกเขา" แต่คนเขมรในบ้านด่านเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและกวยถึงแม้จะเป็นคนละกลุ่มชาติพันธุ์แต่ในบ้านด่านว่า "พวกเรา" การสร้างความเป็นอื่นให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในกัมพูชาหรือผู้ที่อพยพมาข้ามแดนมาเพื่อค้าขายและตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านโอรสเมต กัมพูชาเป็นการนิยามอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในเชิงลบ ในขณะเดียวกัน เมื่อต้องการผลประโยชน์ในด้านการค้า และการติดต่อประสานงานในพื้นที่ที่กบฏกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในกัมพูชาว่า "ตนเองเป็นคนเขมร" ซึ่งสร้างความยอมรับเป็นญาติสนิท

การนิยามคำเรียกกลุ่มชาติพันธุ์เขมรให้แตกต่างจากคำว่า ขอม และคนเขมรนิยามตนเองว่า คนไทย ก็เพื่อเหตุผลในการสร้างคุณค่าบางอย่าง และให้ความหมายในทางลบกับอีกบางสิ่ง ธงชัย วินิจกุล ได้เรียกว่า “การนิยามอัตลักษณ์ในเชิงลบ” (negative identification) (Thongchai, 2001 : 5)

3. จากเขมรป่าดงสู่ความเป็นคนอีสานใต้

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้มาตั้งแต่สมัยเมืองพระนคร เมื่อกาลเวลาผ่านพ้นความเจริญรุ่งเรืองของเมืองพระนคร กรุงสุโขทัยและอยุธยาตียึดครองและทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในเมืองพระนครบางส่วนต้องย้ายเมืองหลวงไปตามลำดับดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในปี พ.ศ.2257 กลุ่มชาวญวนได้อพยพจากอัตปือแสนแบ มาอาศัยอยู่รวมในพื้นที่ด้านเหนือเขาพนมดงรัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2260 ก็มีการตั้ง “เขมรป่าดง” ปรากฏในเอกสารพงศาวดารมณฑลอีสาน เรียบเรียงโดยหม่อมอมรวงศ์วิจิตร (อึ้งใน อัมภูวง ชมดี, 2551 : 55-64) สรุปความว่า

“พระเจ้าเอกทัศนโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางสองคน (ผู้จัดพงศาวดารสันนิษฐานว่าคือ พระยามหากษัตริย์ศึกและกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาท เป็นหัวหน้าคุมไพร่พลและกรมช้างราว 30 คน ออกติดตามพระยาช้างเผือกทางแขวงเมืองพิมาย แล้วเลยไปจนถึงดงฟากลำน้ำมูลแถบบ้านกุดหวาย และได้พบกับเชียงสีที่บ้านกุดหวาย เชียงสีได้พาขุนนางทั้งสองคนและไพร่พลไปสอบถามข่าวคราวพระยาช้างเผือกจาก เชียงสง บ้านเมืองลิง เชียงปุม บ้านเมืองที เชียงไชย บ้านกุดปะไท ตากะจะ เชียงขัน บ้านโคกลำดวน และเชียงมะ บ้านอัจจะปะนึง ...ในสมัยปี พ.ศ. 2321 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ เป็นแม่ทัพยกกองทัพไปทางเมืองพิมาย ให้เจ้าเมืองพิมายแต่งข้าหลวงออกไปเกณฑ์ไพร่พลเมืองปะทายสมันต์ เมืองสังมะ เมืองขุขันธ์ และเมืองรัตนบุรี สมทบกับทัพหลวงไปตีเมืองเวียงจันทร์และจำปาศักดิ์...ในปี 2324 เมืองเขมรเกิดจลาจล สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกและเจ้าพระยาสุรสีห์ได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นแม่ทัพยกกองทัพไปปราบการจลาจล และได้เกณฑ์กำลังพรบ้านพลเมืองเมืองปะทายสมันต์ เมืองสังมะ และเมืองขุขันธ์ สมทบกับกองทัพหลวงไปตีเมืองเสียมราฐ กำแพงสวาย บรรทายเพชร บรรทายมาศ และรุงดำเรียว..ในปี พ.ศ. 2329 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เปลี่ยนเมืองปะทายสมันต์เป็น เมืองสุรินทร์...”

จากข้อมูลที่ยกมากล่าวในที่นี้ก็เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่กับความเป็นรัฐสยามในอดีต อันจะโยงถึงผู้คนในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาว่า กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เป็นกลุ่มเดียวกัน ไม่ได้แยกกันเหมือนในปัจจุบัน โดยเฉพาะในสมัยที่มีการไปตีเมืองเสียมราฐ⁸ ได้กวาดต้อนมา หนึ่งในจำนวนนั้นเป็นบุตรของเจ้าเมืองเสียมราฐด้วย ชื่อว่า นางตาม มาตไว ต่อมาได้แต่งงานกับนายสุน หลานพระยาสุรินทรภักดี ชาวเขมรทราบว่านางตาม มาตไว เป็นหลานสะใภ้ของเจ้าเมือง ก็เลยพากันอพยพมาอยู่เพิ่มมากขึ้น (หม่อมอมรวงศ์วิจิตร อ้างใน อัสฎาง ชมดี, 2551 : 63)

“เขมรป่าดง” จึงเป็นชื่อเรียกผู้คนที่อยู่ในพื้นที่แถบเทือกเขาพนมดงรักตอนเหนือ โดยกลุ่มผู้เดินทางและฝ่ายปกครองจากเมืองอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในหนังสือนิทานโบราณคดี (สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ นิทานที่ 17 เรื่อง แม่น้ำโขง,) ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อฉันไปมณฑลอีสานครั้งหลัง ไปพบ “เขมรป่าดง” อีกจำพวกหนึ่ง สอบสวนได้ความว่า เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เมืองชุมพล เมืองศรีสะเกษ และอำเภอประโคนชัย (เดิมชื่อว่าเมืองตะลุง) ในจังหวัดนครราชสีมา บรรดาอยู่ทางฝ่ายใต้ต่อแดนกัมพูชา ชาวเมืองเป็นเขมรป่าดงทั้งนั้น พูดภาษาเขมรและมีการเล่นอย่างโบราณหลายอย่าง เช่นเอาใบไม้มาเป่าเป็นเพลงเข้ากับการขับร้อง ที่เรียกกันว่า “เขมรเป่าใบไม้” เป็นต้น ฉันเคยได้ยินแต่เรียกชื่อมาแต่ก่อน เพิ่งไปเห็นเล่นกันจริงครั้งนั้น...”

ความเป็นเขมรป่าดงในสายตาของฝ่ายปกครองและคนอื่นมาเรื่อย จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2483-2484 พลตรีหลวงพิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีต้องการเอาพื้นที่เมืองเสียมเรียบที่ฝรั่งเศสยึดเอาจากไทยเมื่อปี พ.ศ. 2410 ในขณะนั้นทางฝรั่งเศสมีความวิตกกังวลเกรงว่าไทยจะทำแก้มัดในขณะที่ดินเองถูกเยอรมันบุกอย่างหนักด้วย จึงพยายามติดต่อกับไทย ขอทำสัญญาไม่รุกรานซึ่งกันและกัน เมื่อฝรั่งเศสทราบเข้ามาในทำนองนี้ไทยก็ตอบฝรั่งเศสว่ามีความยินดีทำสนธิสัญญาไม่รุกรานซึ่งกันและกัน แต่ก่อนที่จะทำสนธิสัญญาควรมีการปรับปรุงเขตแดนตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศและหลักความยุติธรรมเสียใหม่ ไทยได้ส่งข้อตกลงไปยังฝรั่งเศสแล้ว ฝ่ายฝรั่งเศสก็ตอบรับว่าจะเจรจาด้วย จึงส่งเจ้าหน้าที่ขึ้นเอกอัครราชทูตมากรุงเทพฯ ฝ่ายไทยได้จัดตั้งคณะผู้แทนขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยพลตรีหลวงพิบูลย์สงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ

⁸ เขมรเรียกเมืองเสียมเรียบ

ต่างประเทศ เป็นประธาน ในขณะที่ฝ่ายไทยได้ตั้งคณะกรรมการนั้น รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสกลับคำ มีหนังสือแจ้งไปหาเอกอัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศสว่า “ขอให้ทิดกาสิญญาไม่รุกรานกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศส มีผลใช้บังคับนี้เป็นต้นไป โดยไม่ต้องมีการแลกเปลี่ยนสัตยาบรรณซึ่งกันและกัน” ไทยก็ตอบฝรั่งเศสไปด้วยท่าที่แข็งกว่า “ไทยยินดีตามที่ฝรั่งเศสได้แจ้งมา แต่ขอให้ฝรั่งเศสตกลงปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เสียก่อน กล่าวคือ 1. วางแนวเส้นเขตแดนตามลำแม่น้ำโขง ให้เป็นไปตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ กล่าวคือ ถือเอาร่องน้ำลึกเป็นหลักเกณฑ์ 2. ปรับปรุงเขตแดนให้เป็นธรรมชาติ คือถือเอาแม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดนระหว่างประเทศไทยและอินโดจีน ตั้งแต่ทิศเหนือมาถึงทิศใต้ จนถึงเขตแดนประเทศกัมพูชา โดยให้ฝ่ายไทยรับดินแดนทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงกันข้ามกับหลวงพระบางและปากเซคืนมา 3. ขอให้ฝรั่งเศสรับรองว่าถ้าอินโดจีนจะต้องตกไปอยู่ใต้อธิปไตยของประเทศอื่นแล้ว หรืออีกนัยหนึ่ง หากฝรั่งเศสไม่สามารถจะปกครองอินโดจีนต่อไปได้แล้ว ก็ขอให้ฝรั่งเศสคืนประเทศเขมรและลาวให้แก่ไทยปกครองต่อไป” ไทยกับฝรั่งเศสได้ลงนามในสนธิสัญญาโตเกียวเมื่อ 9 พฤษภาคม 2484 โดยการสนับสนุนจากญี่ปุ่น ไทยได้สิ่งที่ต้องการทั้งหมด แต่ต่อมาสงครามสงบ ญี่ปุ่นแพ้สงคราม สหรัฐฯและอังกฤษประกาศรับรองให้ไทยอยู่ฝ่ายอักษะ แต่ฝรั่งเศสเริ่มอ้างสนธิสัญญาโตเกียว ไม่ยอมถ้าไทยไม่ยกเลิกสนธิสัญญานั้นเสีย ฝรั่งเศสก็จะยอมรับการประกาศสงคราม และไม่รับรู้เอกราชของไทย คัดค้านการเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ไทยจึงยอมทุกอย่าง และต้องเสียดินแดนดั้งเดิม (เวียงวัฒนา ชนะพาล, 2552 : 53-61) ผลกระทบในด้านอาณานิคมฝรั่งเศสที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในด้านการโยกย้ายพลัดถิ่น ผลกระทบจากสงคราม และการดำรงชีพในพื้นที่ที่เกิดปัญหาพิพาท กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ถูกขีดเส้นเขตแดนขึ้นกลางระหว่างพื้นที่ที่ติดกัน เคยไปมาหาสู่กัน และปฏิสัมพันธ์กันมาโดยตลอด วันดีคืนดีถูกขีดเส้นกันกลาง มีรั้วกัน ห้ามเข้าออกไปมาหาสู่กันโดยรัฐชาติทั้ง 2 ฝ่าย วิถีชีวิตจำต้องปรับเปลี่ยน ความคิดความรู้สึกก็เปลี่ยน นโยบายทั้ง 2 รัฐชาติถึงโหมลงบนชีวิตผู้คนชายแดน

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรภายใต้ชาตินิยม คำจากปากของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้ง 2 ฝ่าย ในขณะนั้น พูดกันคนละอย่าง ทั้ง ๆ ที่เคยกินข้าวร่วมหม้อกัน เขมรในรัฐชาติไทย บอกว่า “เขมรทาสฝรั่ง” แต่เขมรในกัมพูชาก็ว่า “เขมรทาสไทย” (สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2551.นายสปี ดีงาม) การปลุกฝังความเป็นรัฐชาติไทยจากคำว่า “ชาติไทยบังคับสยาม” ถูกบังคับให้คนในพื้นที่ต่าง ๆ ที่อยู่ขอบขัณฑสีมารัฐชาติไทยกรอกลงในสัญชาติ บางครั้งเกิดการตอบโต้ก็มี เช่น เรื่องกบฏผีบุญ หรือผีผู้มีบุญ เกิดขึ้นทั่วไปในอีสาน ที่เกิดในพื้นที่อีสานใต้ ได้แก่ กบฏกลุ่มบุญจัน ลูกเจ้าเมืองขุนันธ์ ดังความตอนหนึ่งว่า

“...กบฏกลุ่มบุญจันเมืองขุขันธ์ กลุ่มนี้เป็นกบฏผู้มีบุญอีสานที่ใหญ่ที่สุด มีสมาชิกที่มาเข้าร่วมถึง 6,000 คน หัวหน้ากบฏชื่อบุญจัน เป็นบุตรเจ้าเมืองขุขันธ์คนก่อนและเป็นน้องชายของผู้ว่าราชการเมืองขุขันธ์ในขณะนั้น เขาไม่ถูกกับพี่ชายในเรื่องตำแหน่งเจ้าเมืองมากกว่าสาเหตุอื่น ได้ตั้งตัวเป็นผู้มีบุญของสมกำลังอยู่ที่ภูฝ้าย ตำบลพลวาน อำเภอขุนหาญ จังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน

การก่อตัวของกบฏกลุ่มนี้ทำให้กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสานทรงวิตกกังวลมาก เพราะข่าวการก่อตัวของกบฏผู้มีบุญที่รายงานเข้ามามีหลายที่ แต่กลุ่มนี้ดูจะน่าเกรงขามกว่ากลุ่มอื่น เพราะมีกำลังมาก พระองค์ทรงรีบโทรเลขถวายรายงานให้รัชกาลที่ 5 ทรงทราบโดยในทางกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย โทรเลขฉบับนั้นทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงเรียกประชุมเสนาบดีเป็นการด่วนและประชุมเพื่อพิจารณาเรื่องกบฏผู้มีบุญอีสานถึง 2 วัน คือ ในวันที่ 27 และ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 (นับอย่างปัจจุบัน 2445) ที่ประชุมมีมติให้กรมยุทธนาธิการสั่งทหารพร้อมอาวุธครบมือ 100 คนไปปราบกบฏผู้มีบุญเมืองขุขันธ์ และให้ทหารโคราชอีก 200 คน เตรียมพร้อม

แต่ก่อนที่กองทหารจากโคราชจะไปถึง กองทหารลาดตระเวนส่วนหน้าที่กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ทรงส่งไปสมทบกับกำลังจากเมืองขุขันธ์รวมกันไม่เกิน 50 คน มีร้อยเอกสาย ธรรมานนท์ (ต่อมาได้เลื่อนยศเป็นพลโท พระยาฤทธิ์เกรียงไกรหาญ) เป็นผู้บังคับบัญชา ได้เกิดปะทะกับกองระวังหน้าของฝ่ายกบฏในวันที่ 11 และ 13 มีนาคม พ.ศ. 2444 (2445) ผลการปะทะกัน บุญจันและลูกน้องถูกยิงตายประมาณ 10 คน ที่เหลือพากันแตกหนีไป บุญจันและลูกน้องถูกตัดศีรษะเอามาเสียบประจานที่เมืองขุขันธ์ เพื่อให้คนทั้งหลายเห็นว่าบุญจันไม่ใช่ผู้วิเศษและเป็นการปรามมิให้ราษฎรก่อการกบฏขึ้นนี้อีก...”

(คัดมาจาก <http://news.hunsa.com/detail.php?id=12729>)

การปรับเปลี่ยนชื่อเรียกกลุ่มคนเขมรเป็นคนไทยอีสานได้ทำให้กลายเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากความเป็นเขมรตามชาติกำเนิด ก็เพื่อกลืนกลายชาติพันธุ์ ห้ามติดต่อกับคนเขมรอีกฟากหนึ่ง โดยให้มีเจ้าหน้าที่รัฐได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ เป็นผู้คอยสอดส่อง นางเยื่อ(นามสมมติ) (สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552) ได้กล่าวว่า

“ตอนที่อายุวัยเด็ก สงสารพ่อมาก ต้องขายวัวเดือนละหลายตัวเพื่อเอาเงินให้ตำรวจ กำนันจะเป็นคนมาบอกทุกเดือนว่า ตำรวจเขารู้ว่า พ่อติดต่อกับฝ่ายกัมพูชา รักษาคนไข้ แบบผิดกฎหมาย ยาสมุนไพรอะไรนั้นมันผิดกฎหมาย รักษาไม่ได้ และรักษาคนเขมรกับกัมพูชาด้วยแล้วยังผิดมาก ตำรวจจะมาจับแล้วนะ ผมมาเตือนก่อน.. พ่อก็เลยต้องจ่ายเงินให้เขา บางครั้งพ่อไม่มีเงิน ต้องหนีระหกระเหินไปอยู่กับคนเขมรที่เป็นญาติอยู่อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี อีกพักโน้น หลายเดือนเงินเรื่องเงี้ยบ ก็กลับมา ฉันจำได้ตลอดกับคน ๆ นี้ ...”

บทบาทนโยบายชาตินิยมเข้ากลืนกลายความเป็นชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนเป็นไทยมาก จนกระทั่งคำว่า “คนอีสานใต้” ก็ถูกนำมาใช้กับคนเขมรในพื้นที่จังหวัดอีสานชายแดนติดประเทศกัมพูชา คำว่า “คนเขมร” คนในพื้นที่ไม่กล้าเอ่ยคำตอบคำถามว่า “เป็นใคร มาจากไหน” กลับตอบทดแทนด้วยคำว่า “ผมและฉันเป็นคนอีสานใต้”

4. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับสงคราม คอมมิวนิสต์ และการเมืองเรื่องคนชายขอบ

หลังจากหมดสิ้นสงครามอินโดจีนแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดน คาดกันว่าจะอยู่ปกติสุข แต่ไม่เป็นเช่นนั้น เริ่มต้นในปี 2502 เจ้าบรมสิทธิ กษัตริย์แห่งกัมพูชาได้ยื่นฟ้องศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ ณ กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2502 ว่าประเทศไทยลบล้างอธิปไตยกัมพูชาและขอให้ศาลมีคำสั่ง

1. ราชอาณาจักรไทย มีพันธะที่จะต้องถอนหน่วยทหารที่ได้ส่งไปตั้งประจำ ณ บริเวณสิ่งหักพังของปราสาทเขาพระวิหาร ตั้งแต่ ค.ศ.1954

2. อำนาจอธิปไตยแห่งดินแดนเหนือปราสาทพระวิหารเป็นของราชอาณาจักรกัมพูชา

การไต่สวนพิจารณาคดีเป็นไปอย่างต่อเนื่องยาวนานถึง 3 ปี มีการนัดพิจารณาสืบพยานทั้งหมด 63 ครั้ง จนในที่สุด ศาลโลกก็ตัดสินให้กัมพูชาเป็นฝ่ายชนะคดีด้วยคะแนน 9 ต่อ 3 เสียง เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2505 ยังผลให้ประเทศไทยต้องยินยอมทำตามข้อเรียกร้องทั้ง 2 ข้อของกัมพูชา (<http://th.wikipedia.org/wiki>)

ในปีที่ตัดสินคดีเรื่องนี้ตรงกับปีที่ชุมชนบ้านด่าน และกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ช่องจอมต้องถูกปลดกวี คนเก่ง และผู้ใหญ่นี่ ดิงาม เกณฑ์ให้ย้ายที่ตั้งหมู่บ้านจากเดิมเป็นชุมชนบ้านด่านในปัจจุบัน และเมื่อเสร็จสิ้นไทยก็ปิดพรมแดนโดยสิ้นเชิง ผู้คนก็ไม่สามารถเข้าออกประเทศแบบทางการได้

“วันเสียงปืนแตก” ตรงกับวันที่ 7 สิงหาคม 2508 ถือเป็นวันที่มีความสำคัญในฐานะวันที่เกิดการปะทะกันด้วยกำลังอาวุธระหว่างพลพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) กับเจ้าหน้าที่ตำรวจของรัฐเป็นครั้งแรกที่บ้านนาบัว ต.เรณู อ.นาแก จ.นครพนม ถึงแม้พื้นที่จะอยู่ไกลจากชายแดนไทย-กัมพูชา แต่ในกัมพูชาก็มีการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2497 ขบวนการคอมมิวนิสต์ที่ยังอาศัยอยู่ในกัมพูชาได้จัดตั้งพรรคการเมือง ถูกกฎหมาย โดยใช้ชื่อพรรคว่า “กรมประชาชน” (Krom Pracheachon) หรือ “กลุ่มประชาชน” เพื่อลงเลือกตั้งสภาในปี พ.ศ. 2498 ซึ่งผลปรากฏว่า พรรคประชาชนได้รับคะแนนเสียงจากการเลือกตั้งครั้งนั้นเพียงร้อยละ 3.5 เท่านั้น ไม่เพียงพอที่จะเข้าไปเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติได้ ส่วนพรรคที่ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดคือ พรรคสังคมนิยม (Sangkum Reastr Niyum) หรือ “กลุ่มสังคมนิยม” ของเจ้าสีหนุ

หลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง สมาชิกของพรรคประชาชนก็โดนกลุ่มของเจ้าสีหนุกดดัน และตามจับกุมจนต้องหลบหนีไปอยู่ใต้ดิน เช่นเดียวกันกับพรรคประชาธิปไตยที่โดนเจ้าสีหนุกดดันจนต้องสลายตัวไปก่อนหน้านี้ เนื่องจากพระองค์กล่าวหาว่าพรรคเป็นอันตรายต่อนโยบายของพระองค์ การหลบหนีของพรรคประชาชนในครั้งนั้น ส่งผลให้พรรคไม่ได้ลงเลือกตั้งครั้งต่อมา ในปี พ.ศ. 2505 ในช่วงนี้เอง ที่เจ้าสีหนุเริ่มเรียกกลุ่มฝ่ายซ้ายที่แฝงอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยชื่อว่า “เขมรแดง” โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนไทยจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ ดังนั้นการแก้ไขและป้องกันการปราบปรามคอมมิวนิสต์ในปีนั้นจึงเกิดขึ้น นอกจากมีการย้ายรวมหมู่บ้านแล้ว ยังต้องหนีลูกปืนที่เกิดจากการปะทะระหว่างฝ่ายคอมมิวนิสต์กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายกัมพูชาและไทย เมื่อเหตุการณ์สงบในปี 2509 ก็กลับมาอยู่หมู่บ้านเหมือนเดิม

“กระบวนการคอมมิวนิสต์ยังไม่จบเพียงแค่นั้น ในราวปี พ.ศ. 2514-16 ก็ได้ข่าวเรื่องคอมมิวนิสต์อีกครั้ง ชาวบ้านก็พากันกลัว นอนไม่หลับ นอกจากนี้ยังมีการปล้นสดมภ์ทรัพย์สินและอาหารชาวบ้านอยู่เนือง ๆ แต่ชาวบ้านก็ต้องอยู่ไม่รู้อะไรไปไหน ก็ช่วยกันไป ถ้าเขามาปล้นก็ให้เขา ไม่ขัดขึ้น เพราะก่อนปล้นเขาจะส่งข่าวมาก่อนว่า อยากได้อะไร เอาจำนวนเท่าไร พวกเราก็จะเตรียมไว้ให้เขา”

(สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2551. นายสีปี ดิงาม)

ในราวปี 2521-2522 เกิดการต่อสู้อย่างหนักในประเทศกัมพูชาปัญหาภัยคอมมิวนิสต์ การยิงปืนใหญ่เข้ามาตกในเขตไทยเป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะในช่วงเย็น และมีลูกปืนใหญ่ตก

ในโรงเรียนบ้านด่านเป็นเหตุให้นักเรียนตาย 4 คน และชาวบ้านตาย 2 คน ทำให้นักเรียนไม่กล้าไปเรียนและครูไม่กล้ามาสอนเป็นเหตุให้ต้องย้ายโรงเรียนมาสร้างในที่ปัจจุบัน การอพยพย้ายชุมชนให้อื่นและกลับไปบ้านเดิม ญาติ และคนรู้จักมักคุ้นกัน

ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านด่าน ได้กล่าวว่า “ในช่วงนี้ผมก็ต้องเข้าไปเช่าบ้านอยู่ที่อำเภอปราสาท แล้วขับรถไป-กลับ ลูกและเมียก็พาไปอยู่ด้วย ไม่มีใครไปเรียนเลย แต่ผมก็ต้องมาทำงานและดูแลโรงเรียน ประมาณเกือบ 2 ปี เหตุการณ์จึงสงบ ชาวบ้านก็มาอยู่ในหมู่บ้านเป็นปกติ ไม่มีใครย้ายหนีออกไปเลย เพราะหลายคนรักที่นี่ โดยเฉพาะผมเป็นพ่อเป็นคนลาว อพยพมาอยู่นานแล้วตั้งแต่ราวปี 2504 โน้นแหละ จึงคิดว่า เหมือนเป็นบ้านเกิดของตนเอง” (สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2552)

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านด่านว่า ปัญหาความหวาดกลัวคอมมิวนิสต์ของประชาชนในบ้านด่านและหมู่บ้านในบริเวณแนวชายแดน เพราะกิตติศัพท์ที่ได้ยินกันมาว่า ถ้าพวกเขมรจับใครได้ก็จะจับตัดคอ และเมื่อเข้าถึงบ้านใดก็จะเผาบ้านเรือน วัด หรือโรงเรียน ก็จะเผาให้เกลี้ยง พวกคอมมิวนิสต์ไม่สามารถเห็นตัวได้ในตอนกลางวันแต่จะปรากฏตัวขึ้นในตอนกลางคืน แม้แต่ตำรวจตระเวนชายแดนก็ถูกบุกตีจนค่ายแตก ทำให้ประชาชนกลัวเพราะพวกคอมมิวนิสต์นั้นโหดมาก และไม่สามารถเห็นได้ในเวลากลางวันคอมมิวนิสต์จะปรากฏตัวในตอนกลางคืน

อำเภอทางเขมรในขณะนั้นได้ถูกยกระดับจากตำบลเป็นกิ่งอำเภอ บ้านด่านในขณะนั้นได้จัดให้เป็นหมู่บ้านป้องกันตนเอง (อปป) โดยการส่งเจ้าหน้าที่มาฝึกอาวุธเพื่อให้ประชาชนทั้งหญิงและชายในชุมชนสามารถป้องกันตนเองได้และได้มีการแจกจ่ายอาวุธปืนให้คณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น ปืนลูกซองยาว ปืน ปลย. 88 ปืนคาบิล เป็นต้น

จากคำว่า คอมมิวนิสต์ ถูกเรียกรวมกับคำว่า เขมรที่อยู่อีกฟากของเส้นพรมแดน ทำให้เขมรในชุมชนบ้านด่านคิดแบบเหมารวมว่า คนเขมรนั้นแหละคือคอมมิวนิสต์ ทั้ง ๆ ที่ไม่เข้าใจในเรื่องคอมมิวนิสต์ว่าเป็นอย่างไร บางคนก็เล่าบอกว่า ผูกผ้าพันคอสีแดง บ้างก็ว่า ชอบใส่หมวกถือปืน บ้างก็ว่า ชอบเดินในเวลากลางคืน ทั้งหมดล้วนเป็นเสียงที่เกิดจากการจินตนาการของคำว่าคอมมิวนิสต์ การใช้วาทกรรมเรื่องคอมมิวนิสต์อันตรายเป็นกระบวนการป้องกันของรัฐบาลผ่านเจ้าหน้าที่รัฐ ทำให้ชาวบ้านสร้างภาพแทนความเป็นคอมมิวนิสต์และสร้างความเป็นอื่นให้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรด้วยกัน ถึงแม้จะมีแผ่นดินติดกัน แต่มีเส้นแบ่งแดนมากันเท่านั้นเอง

ผลจากสงครามกลางประเทศกัมพูชา กระบวนการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่เกิดขึ้นในสมัยเขมรแดง และการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ทั้งในไทยและกัมพูชามีผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในชายแดนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในกัมพูชาในปี พ.ศ. 2504 สมเด็จজনโรดม สีหนุ ได้ประกาศกลาง

ที่ประชุมสันนิบาตสมัชชาแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร (ประแดงมหาบุญเรือง คัมภีร์, 2543 : 4) โดยเข้า กับทุกประเทศทั้งที่เป็นคอมมิวนิสต์และประชาธิปไตย ในขณะที่ไทยต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ทุก รูปแบบ

การเมืองกัมพูชาในยุคต่าง ๆ ล้วนทำให้เกิดผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดน โดยเฉพาะนโยบายการเมืองเรื่องการโยกย้ายเปลี่ยนถิ่นฐานผู้คนจากเมืองสู่ชนบท ชนบทสู่เมือง ซึ่งเกิดขึ้นในเดือนเมษายน 2518 เพื่อให้ประกอบอาชีพตามที่ตนเองวาดหวังไว้ ได้แก่ ชุดสระ ขน เติ่น ทำถนน โดยแบ่งเป็นกลุ่มตามอายุ เพศ และสถานภาพ แยกออกจากกัน หากหญิงใดมีลูก อ่อนก็จะถูกแยกออกจากลูก หากเจ็บป่วยก็จะปล่อยให้ตาย หรือไม่ก็ฆ่าทิ้งเสีย (สัมภาษณ์ผู้ลี้ภัย ในประเทศที่ 3 อ้างใน ประแดงมหาบุญเรือง คัมภีร์, 2543 : 36)

“ไม่รู้คนที่อยู่ในหมู่บ้านเดิมหายไปไหนหมด สงสัยตายหมด หรือไม่ก็ย้ายไป อยู่ที่ยื่น เพราะว่า หลังจากกลับมาอยู่หมู่บ้านด้านหลังเหตุการณ์สงบแล้ว ก็ไม่ได้ ข้ามไปเลย แม้จะมีโอกาสหาของป่าบ้าง ก็ไม่เห็นคนเลย จนกระทั่งเปิดพรมแดนใน รวปี 2526 จึงเห็นคนเขมรข้ามมาซื้อของในตลาดที่ด่าน แต่ก็ไม่ใช่คนกลุ่มเดิมแล้ว ภาษาที่พูดแตกต่างจากเดิม ฟังแทบไม่ออก”

คำให้การของนางเฮง แสงเพชร ผู้ให้สัมภาษณ์เหตุการณ์หลบหนีลูกกระเบิดสมัยเขมรแดง และการขายของในตลาดมีจุดผ่อนปรนที่มีได้เพราะการเปิดพรมแดนครั้งแรกในรอบสิบปี (สัมภาษณ์. 5 ตุลาคม 2551)

5. พัฒนาการช่องจอม บริบทพื้นที่ และผู้คนชายในชายแดน

จากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ขอแบ่งเป็นประเด็นศึกษา ดังนี้

1. พัฒนาการจุดผ่านแดนช่องจอม
2. บริบทชุมชนที่ศึกษา ได้แก่
 - 2.1 บ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
 - 2.2 บ้านโอรเสม็ด ตำบลโอรเสม็ด อำเภอลำโรง จังหวัดอุดรธานี
3. กลุ่มชาติพันธุ์ในชายแดน

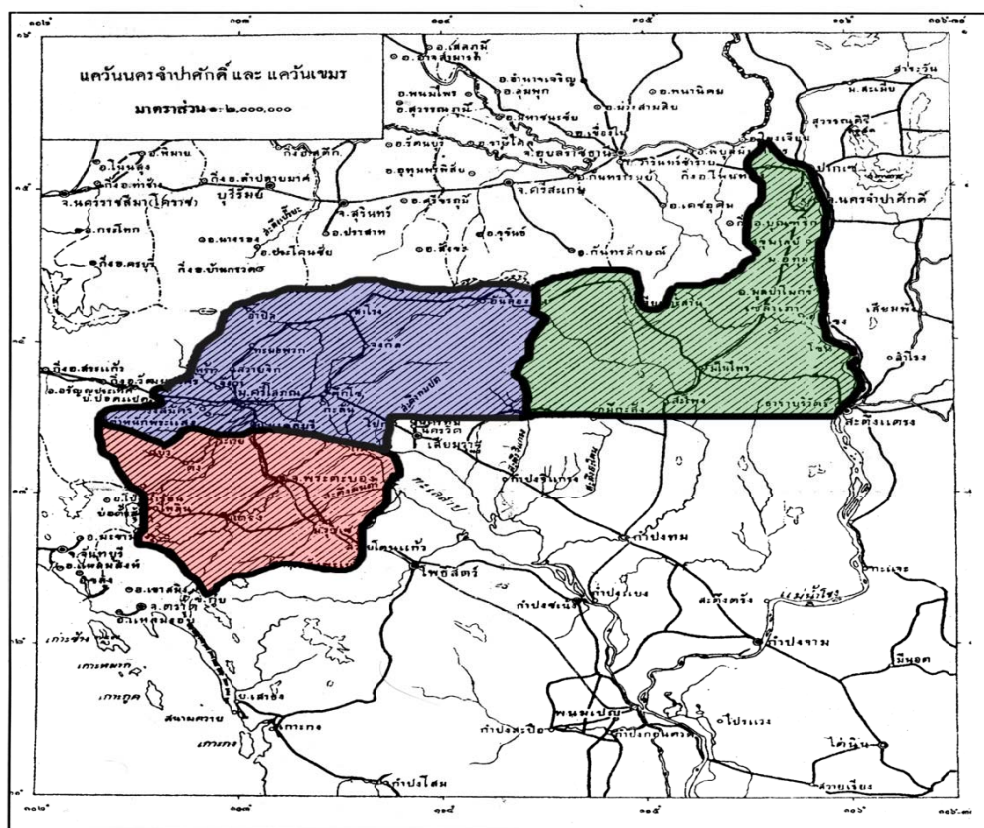
ข้อมูลที่น่าสนใจในบทนี้ ผู้วิจัยและคณะได้เดินทางสำรวจพื้นที่ภาคสนาม และการ สัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ ทั้งในประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ส่วนข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีกลุ่มย่อย เป็นข้อมูลที่ได้จากชาวบ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ แต่การเจาะลึกใน บางเรื่อง เช่น ปัญหาการค้าชายแดน และการจัดการทุนในพื้นที่ เป็นต้น ชาวบ้านไม่สามารถให้

ข้อมูลเชิงลึกได้ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งอาจนำข้อมูลมานำเสนอได้เพียงบางส่วน จึงขอนำเสนอรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้

5.1 พัฒนาการจุดผ่านแดนช่องจอม

จุดผ่านแดนช่องจอม เป็นจุดผ่านแดนจุดหนึ่งที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และจังหวัดอุดรธานี (อุดรเมียนเจีย) ซึ่งจังหวัดสุรินทร์กับจังหวัดอุดรธานีมีชายแดนติดต่อกันประมาณ 90 กิโลเมตร โดยมีเขาพนมดงรักเป็นเขตกันพรมแดน ประกอบด้วยช่องผ่านขึ้นลงระหว่างไทยกับกัมพูชา จำนวน 36 ช่อง แต่จุดที่มีการติดต่อกันตั้งแต่อดีตและรัฐไทยและกัมพูชาร่วมมือกันยกระดับจุดผ่านแดนถาวรมีเพียงจุดเดียว คือ ช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ประมาณ 69 กิโลเมตร

ช่องจอมแต่เดิมไม่ได้มีชื่อเรียกว่า “ช่องจอม” แต่ชาวบ้านแถบนั้นเรียกกันว่า “จรวงจมีอก” ภาษาไทยเรียกว่า ช่องจบก ห่างจากช่องจอมลงไปทางประเทศกัมพูชาประมาณ 1 กิโลเมตร มีหินและต้นไม้จบก และลำห้วยโอรจมีอก หรือ โอรจบก ไหลผ่านบริเวณช่องจมีอกนั้น ก่อนที่จะมีการปักหลักเขตแดนใหม่ สมัยที่จังหวัดเสียมเรียบ เป็นจังหวัดในเขตปกครองของประเทศไทย คือ จังหวัดพิบูลย์สงคราม จังหวัดอุดรธานี มีฐานะเป็นอำเภอเกรียงศักดิ์พิชิต การข้ามพรมแดนจากหมู่บ้านด่านไปยังหมู่บ้านโอรจมีอก และหมู่บ้านอื่น ๆ ในพื้นที่นั้นจะต้องผ่านช่องจมีอกนี้ไป ต่อมาเมื่อมีการปักหลักเขตแดนใหม่ และจังหวัดพิบูลย์สงคราม เป็นจังหวัดเสียมเรียบ อยู่ในเขตปกครองของประเทศไทยเดิม อำเภอเกรียงศักดิ์ ก็ถูกยกฐานะเป็นจังหวัดอุดรธานี หรือเขมรออกเสียงว่า อุดรเมียนเจีย ช่องที่เคยใช้ผ่านก็ถูกขยับเข้าอยู่ในติดกับโอรเสม็ด และใช้สันปันน้ำเป็นตัวแบ่งเขตแดนตามสันนิษฐาน และเรียกชื่อว่า “ช่องจอม” ตามชื่อของหนองน้ำที่อยู่ติดกับหมู่บ้านด่านเก่า ซึ่งเป็นหนองน้ำธรรมชาติอยู่ทิศตะวันออกของหมู่บ้าน และชาวบ้านด่านและผู้สัญจรไปมาใช้น้ำนี้บริโภคอุปโภคเสมอมา (นายสปี ดิงาม 25 ตุลาคม 2551. สัมภาษณ์)

พิมพ์ที่กรมแผนที่

เครื่องหมายอาณาเขตที่จะโอนมาเป็นของไทย ตามอนุสัญญาสันติภาพ
พื้นที่ประมาณ ๕๑,๓๒๖ ตารางกิโลเมตร

ภาพที่ 4 แผนที่ภาพรวมบริเวณพื้นที่ของจอม เมื่อ ปี พ.ศ. 2484

ที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki>

เมื่อแรกตั้งจังหวัดนั้น ได้แบ่งการปกครองออกเป็น 6 อำเภอ ตามประกาศเรื่องตั้งอำเภอ ลงวันที่ 23 กรกฎาคม พุทธศักราช 2484 ดังนี้

อำเภอไพร่ระยอเดช (ตามเขตอำเภอบ้านพวกเดิม)

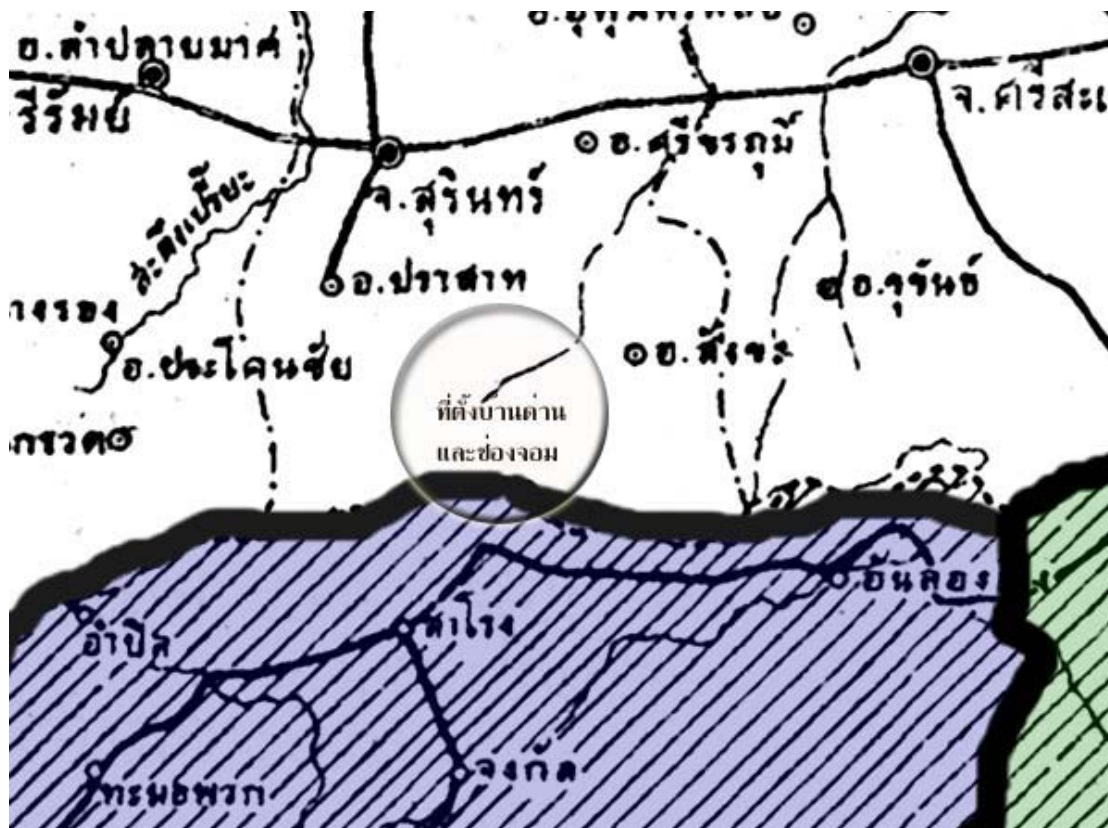
อำเภอกันทรบุรี (ตามเขตอำเภอกันทรบุรีเดิม)

อำเภอพรหมขันธุ์ (ตามเขตอำเภอพรหมขันธุ์เดิม)

อำเภอเกรียงศักดิ์พิชิต (ตามเขตอำเภอสำโรงเดิม)

อำเภอวารีแสน (ตามเขตอำเภอวารีแสนเดิม)

อำเภอจอมกระสานต์ (ตามเขตอำเภอจอมกระสานต์เดิม) (<http://th.wikipedia.org/wiki>)

ภาพที่ 5 แสดงแผนที่บริเวณบ้านด่านและช่องจอมในปี พ.ศ. 2484

ที่มา : ดัดแปลงมาจากแผนที่ใน <http://th.wikipedia.org/wiki>

จากแผนที่จะสังเกตเห็นว่า ยังไม่มีอำเภอกาบเชิง ซึ่งบ้านด่าน และจุดผ่านแดนขึ้นอยู่ในพื้นที่อำเภอสังขะ

หลังจากเปลี่ยนช่องข้ามแดนแล้วเป็นช่องจอมแล้ว พื้นที่บริเวณช่องจอมในฝั่งประเทศไทยอยู่ในเขตอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์มีการแบ่งเขตพื้นที่เป็นกิ่งอำเภอกาบเชิงเมื่อ พ.ศ. 2518 และยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอกาบเชิงเมื่อปี 2522 เป็นจุดสิ้นสุดทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 214 ตอนสุรินทร์-ช่องจอม เชื่อมกับทางหลวงของประเทศกัมพูชา แต่ยังไม่มีการจัดเก็บภาษีข้ามแดน และไม่มีด่านศุลกากร ประชาชนตามแนวชายแดนจึงอาศัยทางขึ้นลงดังกล่าวติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน เมื่อมีสินค้ามากขึ้น การลักลอบนำเข้าและส่งออกสินค้าก็มีจำนวนมากขึ้นโดยลำดับ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยและกัมพูชาจึงทำข้อตกลงเปิดช่องจอมเป็นจุดผ่านแดนถาวร ในปีนั้นยังอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีการออกกฎกระทรวงการคลัง ฉบับที่ 37 และ 38 ลงวันที่ 27 กันยายน 2504 ได้มีการประกาศตั้งด่านพรมแดนและด่านศุลกากรช่องจอม เพื่อให้ราษฎรใช้เป็นเส้นทางนำสินค้าเข้าและออกได้โดยถูกต้องกฎหมายและอำนวยความสะดวกในการค้าระหว่างกันตั้งแต่นั้นมา ต่อมาในปี พ.ศ. 2520 ได้มีการประกาศปิด

พรมแดนไทย-กัมพูชาทุกด้าน เนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบเรื้อรังน้อยในประเทศไทยกัมพูชา มีเหตุการณ์สู้รบตามแนวชายแดน การค้าขายบริเวณชายแดนจึงไม่สามารถกระทำได้

ภาพที่ 6 จุดผ่านแดนช่องจอม

เหตุการณ์ความไม่สงบในกัมพูชาดำเนินต่อเนื่องมา ชาวเขมรในกัมพูชาต่างประสบความอดอยาก ดำเนินชีวิตด้วยความลำบาก มีความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคดำรงชีพจำนวนมาก จึงเกิดปัญหาปล้นจี้ราษฎรไทยตามแนวชายแดนอยู่เสมอ ต่อมารัฐบาลกัมพูชาได้เปิดประเทศ เชิญชวนนักลงทุนชาวไทยไปลงทุนทำไม้ในประเทศ รัฐบาลไทยจึงตัดสินใจทำความตกลงเปิดจุดผ่านแดนไทย-กัมพูชาที่ด่านช่องจอมอีกครั้งในปี พ.ศ. 2535 แต่เปิดเฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์เท่านั้น

สาเหตุที่ทำให้รัฐบาลไทย โดยกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศเปิดจุดผ่านแดนชั่วคราวบริเวณด่านช่องจอมขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2535 นั้น เพื่อให้บริษัทที่ติดต่อไปซื้อไม้จากประเทศกัมพูชาได้นำไม้เข้ามาในประเทศไทยได้ ซึ่งภายหลังส่งผลให้มีการนำผลิตภัณฑ์จากไม้มาแปรรูปและสินค้าอื่น ๆ มาจำหน่ายบริเวณช่องจอมเพิ่มมากขึ้น

ปี พ.ศ. 2536 ธุรกิจการนำเข้าไม้ซุงและไม้แปรรูปจากประเทศกัมพูชา มีมูลค่ากว่า 62.6 ล้านบาท ต่อจากนั้นภาคเอกชน บริษัท บ้านด่านพัฒนา จำกัด ได้รับอนุมัติให้ใช้เขตป่าสงวน จำนวน 174 ไร่ ห่างจากด่านช่องจอม 2 กิโลเมตร สร้างตลาดเพื่อเป็นแหล่งซื้อขายสินค้าระหว่าง ไทย-กัมพูชา เรียกว่า “ตลาดใหม่” โดยย้ายจากสถานที่มาจากจุดผ่านแดนเดิม และมีประชาชนนำ สินค้าไปวางจำหน่าย เช่น ผลไม้สด สินค้าเบ็ดเตล็ด สินค้าอุปโภคบริโภค รวมถึงสินค้าอาหารสำเร็จรูป ประมาณ 180 ราย (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์. 2540 : 5)

ตามเอกสารบันทึกข้อตกลงเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา เรื่อง การค้าชายแดน ไทย-กัมพูชา บริเวณช่องจอม ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ กับช่องโอรส์เสม็ด อำเภอ ลำโรง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 3 เดือนมีนาคม 2536 ณ ศาลากลางจังหวัดสุรินทร์ โดยมีผู้แทน ฝ่ายไทยและกัมพูชาพร้อมประชุมเพื่อตกลงเปิดจุดผ่อนปรนเพื่อการค้าชายแดน และมีมติร่วมกันว่า ให้มีการเปิดจุดผ่อนปรนเพื่อการค้าชายแดนบริเวณช่องจอมและโอรส์เสม็ด โดยกำหนดพื้นที่ให้เป็น ตลาดตามบริเวณแนวชายแดน มีระยะห่างจากแนวชายแดนไม่เกิน 500 เมตร เปิดตลาดเดือนละ 2 ครั้ง 2 วัน ในสัปดาห์ที่ 1 และ 3 ของเดือน เฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์ ให้เปิดมีการค้าขาย พร้อมกันทั้งสองฝ่าย ระหว่างเวลา 08.00-17.00 น. เริ่มเปิดครั้งแรกในวันที่ 13-14 มีนาคม 2536 ไม่มีการเก็บค่าผ่านแดนของประชาชนทั้งสองฝ่าย ประเภทสินค้าให้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคที่ จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ไม่ให้จำหน่ายสินค้ายุทธปัจจัย ราคาให้เป็นราคาตามท้องตลาด ห้ามยานพาหนะข้ามเขตแดนทั้งสองฝ่าย การรักษาความปลอดภัยให้ทั้งสองฝ่ายจัดเจ้าหน้าที่ ควบคุมรักษาความปลอดภัยแก่ประชาชนในบริเวณพื้นที่เปิดจุดผ่อนปรน ในขณะเดียวกัน ทาง ฝ่ายกัมพูชาได้เสนอเปิดจุดผ่อนปรนเพื่อการค้าที่บริเวณช่องกร่าง ตำบลบักได อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ และช่องทมอโดน เขตกัมพูชา เพิ่มอีก แต่ฝ่ายไทยรับไปเสนอหน่วยเหนือพิจารณา (บันทึกข้อตกลงการเปิดจุดผ่อนปรนชายแดนไทย-กัมพูชา. 2536) หลังจากมีมติที่ประชุมเห็น ร่วมกันระหว่างฝ่ายผู้แทนไทยและกัมพูชาแล้ว ทางจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดอุดรธานีก็ได้ออก ประกาศตามมติที่ประชุมและอาศัยกฎระเบียบของแต่ละประเทศเพิ่มเติมเข้าไป

ตามประกาศของจังหวัดสุรินทร์ เรื่อง การเปิดจุดผ่อนปรนการค้าและการสัญจรไปมา ของประชาชนบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาที่ช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ มีการประชุม ลงมติเห็นชอบระหว่างผู้แทนฝ่ายไทยและกัมพูชา ให้เปิดจุดผ่อนปรนการค้าและการสัญจรไปมา ของประชาชน เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และความสัมพันธ์อันดีระหว่าง ประชาชนทั้งสองประเทศ ซึ่งประกาศของจังหวัดสุรินทร์ก็ได้เพิ่มระเบียบเกี่ยวกับการเข้าออกเมือง เพิ่มทั้งกรณีชาวกัมพูชาและชาวไทย ดังความในประกาศ ดังนี้

การปฏิบัติเกี่ยวกับการเดินทางเข้าออกของบุคคล ดังนี้

- กรณีชาวกัมพูชาเดินทางเข้ามาในประเทศไทย ให้ปฏิบัติดังนี้

1) ให้นายอำเภอสำโรง จังหวัดอุดรรัมย์ หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายออกหนังสือรับรองอนุญาตให้เดินทางเข้ามา

2) พิจารณาอนุญาตให้ชาวกัมพูชาที่เดินทางเข้ามาเพื่อวัตถุประสงค์ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นต่อการอุปโภคบริโภค อยู่ได้ในเขตที่กำหนดเปิดจุดผ่อนปรนการค้าช่องจอม ระหว่างเวลา 08.00-17.00 น. ของวันเดียวกัน โดยเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองจะออกหนังสือรับรองการอนุญาตให้ถือไว้เป็นหลักฐานและออกบัตรอนุญาตชั่วคราว เพื่อให้ชาวกัมพูชาติดที่ถือใส่ให้ชัดเจน ตลอดเวลาที่อยู่ในประเทศไทย

- กรณีคนกัมพูชาจะเดินทางกลับออกไป

1) แจ้งการเดินทางกลับต่อเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง

2) คืนหนังสือรับรองการอนุญาตและบัตรอนุญาตชั่วคราวที่ฝ่ายไทยออกให้และรับหนังสือรับรองที่ฝ่ายกัมพูชาออกให้คืนจากเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง และให้กลับทางช่องทางเดิมที่เข้ามา

- กรณีคนไทยเดินทางออกไปกัมพูชา เพื่อวัตถุประสงค์ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่จำเป็นต่อการอุปโภคบริโภค

1) ผู้ที่จะเดินทางออกไปกัมพูชา ให้ไปรายงานตัวต่อเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากผู้ว่าราชการจังหวัด โดยแสดงบัตรประจำตัวหรือหลักฐานอื่นใดของทางราชการซึ่งรับรองว่าบุคคลนั้นเป็นคนไทย

2) เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง จะพิจารณาอนุญาตให้อยู่ในกัมพูชาตั้งแต่วันที่ 08.00-17.00 น. ของวันเดียวกัน และจะออกหนังสือรับรองการเดินทางให้ผู้เดินทางถือไว้เป็นหลักฐานแสดงต่อเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองกัมพูชา

3) ในการเดินทางกลับ จะต้องกลับเข้ามาทางช่องทางเดิมที่ใช้เดินทางออกไป และขอรับหลักฐานประจำตัวคืนจากเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง

ส่วนในเรื่องสินค้า ก็อนุญาตให้นำสินค้าเข้าออกตามระเบียบ กฎหมายที่กำหนด และให้มีการชำระอากรและค่าธรรมเนียมตามปกติ โดยให้เจ้าหน้าที่ศุลกากรเป็นผู้พิจารณา

หลังจากเปิดจุดผ่อนปรนที่ช่องจอม-โอรส์เม็ดประสบความสำเร็จแล้ว ในเดือนกันยายน ทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชาก็ได้ประชุมร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อขยายระยะเวลาการเปิดจุดผ่อนปรนจากเดือนละ 2 ครั้ง เป็นเปิดทุกวันเสาร์และอาทิตย์ และเปิดให้มีการค้าขายพร้อมกันทั้งสองฝ่าย

ระหว่างเวลา 08.00-17.00 น. เริ่มตั้งแต่วันที่ 4 กันยายน 2536 เป็นต้นมา หลังจากมีมติที่ประชุมร่วมกันแล้ว แต่ละฝ่ายก็ออกประกาศอย่างเป็นทางการ โดยจังหวัดสุรินทร์ได้ประกาศในวันที่ 3 กันยายน 2536 (ประกาศจังหวัดสุรินทร์.2536)

ในปีถัดมา คือ ตามประกาศจังหวัดสุรินทร์ ลงวันที่ 26 พฤษภาคม 2537 ทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชาได้ประชุมร่วมและประกาศขยายระหว่างบริเวณจุดผ่อนปรนจากชายแดน เปลี่ยนจากเดิมไม่เกิน 500 เมตร เพิ่มเป็น 1,000 เมตร โดยข้อตกลงยังคงเดิม (ประกาศจังหวัดสุรินทร์. 2537) นอกจากนี้ยังมีการประชุมการดำเนินการค้าชายแดนบริเวณช่องจอม-โอรส์เมียด เพื่อพัฒนาพื้นที่ระหว่างจังหวัดสุรินทร์และอุดรธานี เช่น การประชุมเพื่อตกลงในระดับท้องถิ่น ตามบันทึกข้อตกลงระหว่างผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ผู้แทนฝ่ายไทยและผู้ว่าราชการจังหวัดเสียมราฐ ผู้แทนกัมพูชา เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2537 โดยให้ประชาชนทั้งสองประเทศซื้อขายสินค้าโดยอนุโลมในวงเงินไม่เกิน 10,000 บาท ยกเว้นยุทธปัจจัย ถ้าต้องการซื้อของเกินจำนวนกำหนดก็ให้ขออนุญาตเป็นคราว ๆ ไป การเดินทางผ่านเข้าออกประเทศ สามารถใช้เส้นทางที่กำหนดไว้และห่างจากชายแดนไม่เกิน 1,000 เมตร ให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหาชายแดนไทย-กัมพูชา เพื่อกำกับดูแลความเป็นระเบียบตามแนวชายแดนและการค้าชายแดนบริเวณจุดผ่อนปรนการค้า (บันทึกข้อตกลง. 2537)

ต่อมาเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538 รัฐบาลไทยและกัมพูชาได้มีการเสนอลงนามข้อตกลงเปิดจุดผ่านแดนถาวร จำนวน 3 จุด คือ

1. จุดผ่านแดนปอยเปต-คลองลึก อยู่ในพื้นที่อำเภออรัญประเทศ พื้นที่จังหวัดสระแก้ว ประเทศไทย และจังหวัดพระตะบอง ประเทศกัมพูชา
2. จุดผ่านแดนจามเยียม-หาดเล็ก อยู่ในพื้นที่อำเภอคลองใหญ่ พื้นที่จังหวัดตราด และกรุงไพลิน ประเทศกัมพูชา
3. จุดผ่านแดนโอรส์เมียด-ช่องจอม อยู่ในพื้นที่อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย และจังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชา

แต่การขอเปิดจุดผ่านแดนถาวรครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ไม่สามารถเปิดจุดผ่านแดนถาวรได้ทั้ง 3 จุดดังกล่าว เพียงแต่ให้จัดหัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องวางแผนการพัฒนาตลาดช่องจอมรวมทั้งสถานที่อำนวยความสะดวก สถานที่ราชการ จนกว่าข้อตกลงดังกล่าวจะบรรลุผล ด้านช่องจอมจึงเปิดทำการค้าขายเฉพาะวันเสาร์และวันอาทิตย์ ตั้งแต่เวลา 08.00-17.00 น. ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การพัฒนาด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา มีการพัฒนาเส้นทางทางการคมนาคม และที่อยู่อาศัยของประชาชนทั้งสองฝ่าย เช่นมติดคณะรัฐมนตรีในวัน

จันทร์ที่ 12 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2544 คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบรายงานเบื้องต้นการสำรวจเส้นทางเชื่อมต่อประเทศกัมพูชาในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และสระแก้ว รวม 4 เส้นทาง ได้แก่ บุรีรัมย์ (บ้านกรวด)-ศรีโสภณ-เสียมเรียบ ช่องจอม-กระหลาน-เสียมเรียบ ช่องสะเงา-อันลองเวง-เสียมเรียบ และปอยเปต-ศรีโสภณ-เสียมเรียบ ตามที่กระทรวงคมนาคมเสนอ และมอบให้รองนายกรัฐมนตรี (พลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศรับเรื่องนี้ไปพิจารณาเกี่ยวกับเส้นทางที่เหมาะสมที่จะให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศกัมพูชา โดยควรเป็นเส้นทางที่รัฐบาลกัมพูชาพึงพอใจและเป็นประโยชน์ร่วมกันของทั้งสองประเทศ และให้ดำเนินการต่อไปได้ แล้วรายงานคณะรัฐมนตรีทราบด้วย สำหรับค่าก่อสร้างเพื่อการนี้ รัฐบาลไทยให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่า จำนวนครึ่งหนึ่งของวงเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมด ส่วนอีกครึ่งหนึ่งให้เป็นลักษณะเงินกู้จากรัฐบาลไทย (Thai Loan)

จนกระทั่งทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชาพร้อมก็มีการเสนอพิจารณาเปิดจุดผ่อนปรนช่องจอม-โอรส์เม็ดเป็นจุดผ่านแดนถาวร ตามมติรัฐมนตรี วันที่ วันจันทร์ที่ 25 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการการยกระดับจุดผ่อนปรนการค้าช่องจอม อำเภอทาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ เป็นจุดผ่านแดนถาวร ตามที่สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและโดยที่การเปิดจุดผ่านแดนในแต่ละแห่งมักมีปัญหาต่าง ๆ เช่น การเปิดบ่อนคาสิโน ปัญหาอาชญากรรมข้ามชาติ ดังนั้น ในช่วงระยะเวลาที่ยกระดับจุดผ่อนปรนการค้าช่องจอม ให้กระทรวงการต่างประเทศถือโอกาสนี้แก้ปัญหาทั้งหมดไปเจรจากับผู้แทนประเทศกัมพูชาในภาพกว้าง ๆ โดยถือหลักถ้อยทีถ้อยปฏิบัติและคำนึงถึงความมีน้ำใจซึ่งกันและกันในการร่วมมือแก้ไขปัญหา โดยให้ผู้แทนกระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทยร่วมเจรจาด้วย และให้รายงานรองนายกรัฐมนตรี (พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ) แล้วรายงานให้คณะรัฐมนตรีทราบเมื่อสิ้นสุดภารกิจทั้งหมด ทั้งนี้ ให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จภายใน 60 วัน

หลังจากนั้นทางฝ่ายไทยและกัมพูชาก็ได้ตั้งคณะกรรมการร่วมเพื่อพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา บริเวณช่องจอม-โอรส์เม็ด และประกาศความพร้อมที่จะเปิดเป็นจุดผ่านแดนถาวร โดยนายเกษมศักดิ์ แสนโกชน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์อาทิตย์วิเคราะห์ วันที่ 17 กรกฎาคม 2545 ว่า “บริเวณช่องจอม มีด่านศุลกากรด่านตรวจคนเข้าเมือง (ตม.) มีด่านกักกันสัตว์ มีป่าไม้อยู่ในพื้นที่ครบแล้ว ถือว่า จังหวัดสุรินทร์มีความพร้อมตลอดเวลา” (อาทิตย์วิเคราะห์. 17 กรกฎาคม 2545 : 23) ช่องจอมได้ถูกยกระดับเป็นจุดผ่านแดนถาวรตั้งแต่ปี 2545 โดยมีพิธีเปิดเป็นจุดผ่านแดนถาวรอย่างเป็นทางการในวันที่ 18 เดือนสิงหาคม 2545

สรุปลำดับเหตุการณ์การเปิดจุดผ่านแดนช่องจอม ตั้งแต่ต้นได้ดังนี้

1. ก่อนปี พ.ศ. 2504 มีการติดต่อค้าขายกันในสภาพจุดผ่านแดนลำลอง ตามสภาพภูมิประเทศ ประชาชนทั้งสองประเทศติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันเอง โดยอาศัยความคุ้นเคยกันในฐานะเป็นเพื่อนบ้านใกล้ชิดเคียง แบบไม่เป็นทางการ
2. ปี พ.ศ. 2504-2520 รัฐบาลทั้งสองประเทศ ได้ตกลงเปิดจุดด่านถาวร ณ บริเวณด่านช่องจอม อำเภอสังขะ (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอกาบเชิง) โดยมีการนำสินค้าผ่านแดนโดยของด้วยกฎหมาย และมีการชำระอากรกฎหมายในสมัยนั้นด้วย
3. ปี พ.ศ. 2520 มีการประกาศปิดพรมแดนไทย-กัมพูชา เนื่องจากภาวะสงครามในประเทศกัมพูชา ยึดเยื้ออยู่เป็นเวลานานนับ 10 ปี
4. ปี พ.ศ. 2534 มีการเปิดจุดผ่านแดนชั่วคราวบริเวณช่องกว้าง ช่องปลดต่าง และช่องจอม ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 8 สิงหาคม 2534 เรื่อง การผ่อนผันเปิดจุดผ่านแดนเพื่อให้มีการนำไม้เข้าสู่ราชอาณาจักรไทยได้ และให้ประชาชนนำสินค้าจำหน่ายเข้า-ออกบริเวณพรมแดนไทย-กัมพูชาได้
5. คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2535 ให้เปิดจุดผ่านแดนชั่วคราวบริเวณช่องจอม อำเภอ กาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ เพื่อให้นำเข้าไม้จากกัมพูชาและสินค้าอื่นที่มีข้อจำกัดในประกาศกล่าวคือ บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการนำเข้าไม้เข้าตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ไม่สามารถเข้าออกตามจุดผ่านแดนนี้ได้
6. ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ได้ร่วมประชุมตกลงกับผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เพื่อหาแนวทางเปิดจุดผ่านแดนถาวรบริเวณช่องจอม อำเภอ กาบเชิง และโอรส์เสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2536 โดยกำหนดพื้นที่จัดให้เป็นตลาดตามบริเวณแนวชายแดน และมีแนวห่างจากชายแดนไม่เกิน 500 เมตร โดยทำการเปิดตลาดเดือนละ 2 ครั้ง และมีมติที่ประชุมขยายเวลาให้เปิดทุกเสาร์-อาทิตย์
7. วันที่ 25 พฤษภาคม 2537 ได้มีการตกลงให้ขยายจุดผ่านแดนออกไปจากไม่เกิน 500 เมตร เป็นไม่เกิน 1,000 เมตร เนื่องจากเขตสถานที่เดิมคับแคบ ไม่สามารถรองรับประชาชนที่เข้ามาจับจ่ายซื้อหาสินค้าได้
8. วันที่ 11 กรกฎาคม 2538 มีการตกลงกำหนดจำนวนเงินซื้อ-ขายสินค้า ไม่เกิน 10,000 บาท และเป็นสินค้าที่ถูกต้องตามกฎหมายของทั้งสองประเทศ ยกเว้นสินค้ายุทธปัจจัย หากมีความจำเป็นต้องซื้อ-ขายจำนวนมาก เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของทางราชการ ให้ขออนุญาตอีกฝ่ายหนึ่งเพื่อพิจารณาอนุญาตเป็นคราว ๆ ไป

9. วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2538 รัฐบาลไทยและกัมพูชาได้มีการเสนอลงนาม ข้อตกลงเปิดจุดผ่านแดนถาวร แต่การขอเปิดจุดผ่านแดนถาวรครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ

10. วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบรายงานเบื้องต้นการสำรวจเส้นทางเชื่อมต่อประเทศกัมพูชาในพื้นที่ระหว่างช่องจอม-กระลาน-เสียมเรียบ

11. วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2545 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบในหลักการการยกระดับจุดผ่อนปรนการค้าช่องจอม อำเภอคาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ เป็นจุดผ่านแดนถาวร ตามที่สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสนอ

12. วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2545 พิธีเปิดเป็นจุดผ่านแดนอย่างเป็นทางการ ตลาดสินค้าไทยที่ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ช่องจอม อำเภอคาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ แบ่งเป็น 3 แห่ง คือ

1) ตลาดเก่า อยู่ในความควบคุมดูแลของอำเภอคาบเชิง ร่วมกับ กก.ตชด. ที่ 21 จก.ร 23 กองกำลังสุรนารี และสภ.อ.คาบเชิง อยู่ห่างจากจุดผ่านแดนประมาณ 20 เมตร เป็นตลาดแลกเปลี่ยนสินค้า ระหว่างคนไทยและชาวกัมพูชาที่ข้ามเขตเข้ามาซื้อขาย

2) ตลาดเอกชน เป็นตลาดใหม่ หรือชาวบ้านรู้จักกันในนามตลาดสมบัติ ได้รับอนุมัติจากทางราชการโดยบริษัท บ้านด่านพัฒนา จำกัด เป็นตลาดที่จัดสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้าและจำหน่ายสินค้าอย่างเป็นระบบ มีการจัดการร้านค้าและแผงลอยไว้ให้พ่อค้าแม่ค้า อยู่ห่างจากจุดผ่านแดนประมาณ 600 เมตร

3) ตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าชายแดนไทย-กัมพูชา ปัจจุบัน บริหารงานโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ อยู่ห่างจากจุดผ่านแดน 1.5 กิโลเมตร เป็นพื้นที่ราชพัสดุ และเคยเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านด่าน ก่อนที่จะย้ายสถานที่ตั้งของโรงเรียนมาตั้งอยู่ติดกับหมู่บ้านด้านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

การค้าชายแดนบริเวณด่านช่องจอม อำเภอคาบเชิง เป็นการค้าระดับท้องถิ่น เป็นการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าตามสภาพความจำเป็น ตามข้อจำกัดของทั้งสองประเทศตกลงไว้ในวงเงินไม่เกิน 10,000 บาท ผู้ค้าทั้งสองประเทศใช้เงินสดบาทเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางเป็นคนไทย ทางราชการได้กำหนดสินค้าบางประเภทที่ต้องชำระภาษี ได้แก่ ไม้และผลิตภัณฑ์แปรรูปจากไม้ เช่น เฟอร์นิเจอร์ไม้ ต้องเสียภาษีร้อยละ 50 ของราคาซื้อขาย (สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุรินทร์. 2539 : 11)

ในปัจจุบันการตลาดการค้าชายแดนบริเวณช่องจอม บริหารงานโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้จัดให้ชาวกัมพูชาเดินทางมาค้าขายในบริเวณตลาดที่ทางราชการจัดให้ และการข้ามแดนไป

ซื้อสินค้าจากกัมพูชาไม่มีมากนัก เนื่องจากสินค้าต่าง ๆ พ่อค้าแม่ค้าชาวกัมพูชาได้นำมาขายแล้ว ส่วนใหญ่ผู้ที่ข้ามพรมแดนไปประเทศกัมพูชา เป็นนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเล่นการพนันในคาสิโน และผู้เดินทางไปเที่ยวในหมู่บ้านโอรเสม็ด ซึ่งมีตลาดเดิมที่ยังขายสินค้าเหมือนเดิมอยู่ แต่ไม่ค่อยมีคนไทยไปจับจ่ายซื้อสินค้ามากนัก ส่วนใหญ่ขายให้ชาวกัมพูชาเอง เพราะการเดินทางข้ามพรมแดนมาซื้อตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าใหม่ในประเทศไทยต้องใช้ค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เนื่องจากอยู่ห่างจากพรมแดน

ตลาดอีกแห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ติดกับตลาด อบจ. คือ ตลาดดริ่มทาวน์ ซึ่งเป็นตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าเอกชนเช่นเดียวกัน ชาวบ้านรู้จักกันในนามตลาด สจ.สิงโต เปิดตลาดบริการให้ชาวไทยและชาวกัมพูชามาค้าขายแต่ไม่ค่อยได้รับความนิยมมากนัก ความเห็นของอดีตกำนันตำบลบ้านด่านว่า “โหม่งเฮ้งไม่ค่อยดี แม้จะเปิดให้บริการในราคาถูก ตอนแรก ๆ ก็เปิดให้บริการฟรี ไม่เก็บค่าเช่าที่ ก็ไม่ค่อยมีใครไปขาย เพราะไม่ค่อยมีคนซื้อ” (นายสปี ดิงาม. 15 ตุลาคม 2551. สัมภาษณ์) ปัจจุบันบริหารงานโดยภรรยาของเจ้าของเดิม เนื่องจากเจ้าของเดิมเสียชีวิต

การเดินทางไปสู่ตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าไทย-กัมพูชา และจุดผ่านแดนช่องจอม สามารถเดินทางโดยรถโดยสารสายสุรินทร์-กาบเชิง และต่อรถโดยสารจากกาบเชิง-ช่องจอม หรือมีรถตู้โดยสารสายสุรินทร์-ช่องจอม ซึ่งไม่ต้องต่อรถหลายต่อ

5.2 บริบทชุมชนบริเวณพื้นที่ช่องจอม

ชุมชนที่อยู่ติดกับจุดผ่านแดนช่องจอมประกอบด้วยชุมชนบ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอ กาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ประเทศไทย กับ ชุมชนบ้านโอรเสม็ด ตำบลโอรเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ทั้ง 2 แห่ง ทั้งที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพและการสัมภาษณ์บุคคลอาศัยอยู่ในพื้นที่ อันจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ในโอกาสต่อไป

5.2.1 บ้านด่าน ตำบลด่าน อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์

ชุมชนบ้านด่าน ปัจจุบันแบ่งเป็น 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1, 14 และ 18 มีชื่อเรียกต่างกันออกไปตั้งแต่เดิมชื่อบ้านด่านเหมือนกัน ได้แก่

หมู่ที่ 1 ชื่อว่า บ้านด่าน

หมู่ที่ 14 ชื่อว่า บ้านด่านพัฒนา

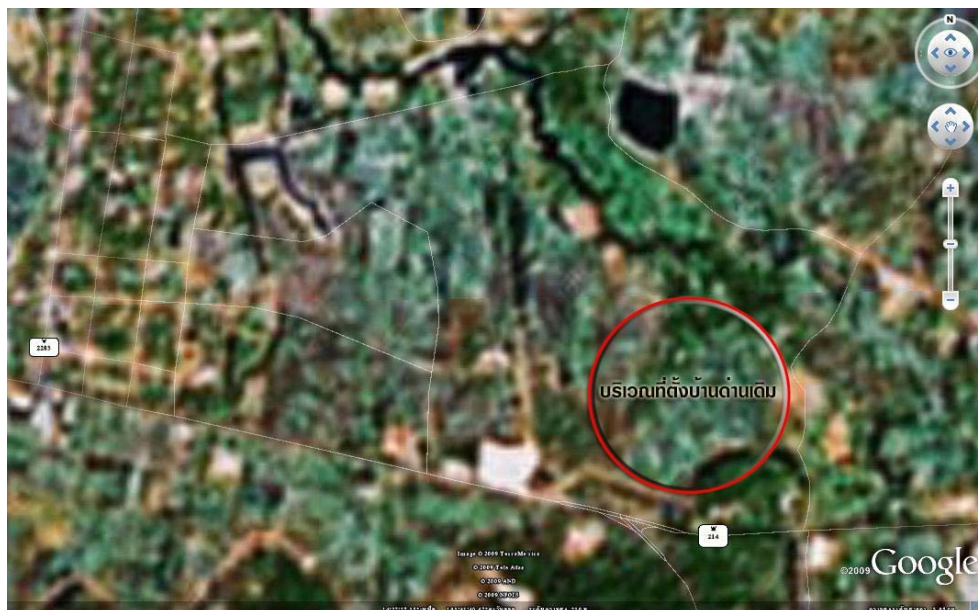
หมู่ที่ 18 ชื่อว่า บ้านหนองกระหม

ทั้ง 3 หมู่บ้านแต่เดิมเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ชื่อว่าบ้านด่าน อยู่ติดเส้นทางหลวง 214 พื้นที่ เป็นพื้นที่ที่มีลำคลองน้ำไหลผ่านหมู่บ้าน มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีป่าไม้ธรรมชาติพันธุ์ไม้นานา

ชนิดปกคลุมบริเวณหมู่บ้าน ซึ่งโดยทั่วไปจะมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ในฤดูร้อนอากาศจะร้อนอบอ้าว ในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกเนื่องจากมีป่าไม้ธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก และในฤดูหนาวอากาศจะหนาวขึ้นผสมผสานกับมีลมหนาวพัดอยู่ตลอดเวลา

ประวัติความเป็นมาของบ้านด่าน เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ มีอายุประมาณ 112 ปี ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่อยู่ใกล้เขตชายแดนกัมพูชาและเป็นแหล่งพันธุ์ไม้นานาชนิด ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกลำห้วยด่าน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2502 อยู่ในพื้นที่ขึ้นกับอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ หมู่บ้านด่านเป็นหมู่บ้านที่มีเขตติดต่อกับชายแดนประเทศกัมพูชาลักษณะคล้ายเป็นเมืองหน้าด่าน ดังนั้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านด่าน”

ลักษณะหมู่บ้านด่านเดิม ติดกับห้วยด่าน แต่เดิมมีน้ำไหลตลอด มีจำนวนครัวเรือนประมาณ 50 กว่าครัวเรือน บ้านเรือนที่สร้างก็มุงด้วยหญ้าคา เอาต้นฝ้ายมาทำฟ้าย่าน เสาบ้านทำด้วยไม้ทั้งต้น ชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่ปลูกข้าว และหาของป่า การจับจองที่ดินก็แล้วแต่ความสามารถ ทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรล้วน ประเพณีส่วนใหญ่ทำตามความเชื่อ และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่วัด และต้องเดินทางไปทำบุญที่วัดบ้านขนาดมอญ อยู่ตำบลตาตุม ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 20 กิโลเมตร ต่อมีสร้างสำนักสงฆ์ที่บริเวณบ้านกันดาล (ปัจจุบันอยู่บริเวณพื้นที่อาคารศูนย์ OTOP) หมู่บ้านที่อยู่ตรงข้าม คือ หมู่บ้านสนวน เขตประเทศกัมพูชา เลยช่องจอมประมาณ 2 กิโลเมตร ภาษาที่ใช้คือภาษาเขมร และพูดภาษาเขมรเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรพูดกัน และสื่อสารกันเข้าใจ ชาวเขมรในประเทศกัมพูชาในอดีต นำของป่าและปลามาแลกเปลี่ยนข้าวสารกับชาวบ้านด่าน จนกระทั่งเมื่อมีปัญหาสงครามในประเทศกัมพูชา มีการปิดพรมแดนจึงไม่ได้ติดต่อกัน และชาวเขมรที่อยู่ในหมู่บ้านแถบชายแดนก็อพยพย้ายไปอยู่ที่อื่นในสมัยเขมรแดง (นายเกา สำราญสุข, พุทธศักราช 2551. สัมภาษณ์)

ภาพที่ 7 แสดงบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านด่านแต่เดิม ก่อนย้ายไปที่ตั้งปัจจุบัน ในปี 2504
ที่มา : ดัดแปลงมาจาก Google earth

ที่ตั้งบ้านด่าน เดิม ตั้งอยู่ห่างจากด่านช่องจอมประมาณ 1 ก.ม. ด้านทิศเหนือของด่าน และเส้นทางหลวง 214 เป็นหมู่ที่ 1 ตำบลด่าน ซึ่งนับรวมหมู่บ้านกันดาล บ้านยาง และบ้านทำนบ เป็นหมู่เดียวกัน ต่อมาเมื่อปี 2504 ทางกรมได้ให้ย้ายออกจากแหล่งที่ตั้งเดิม ย้ายมาอยู่รวมกันกับ หมู่บ้านยาง บ้านกันดาล และบ้านทำนบ มาตั้งอยู่รวมกันในสถานที่ปัจจุบันตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน ซึ่ง ห่างจากด่านช่องจอมไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ อยู่ด้านทิศเหนือของทางหลวง 214 ห่างจาก ด่านช่องจอมประมาณ 2 กิโลเมตร ด้วยเหตุผลทางการปกครอง จากข้อมูลสัมภาษณ์ บ้างก็ว่า ทางกรมให้มาตั้ง ณ ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน เพื่อการปกครองง่ายขึ้น และได้ประชุมชาวบ้าน ๆ เห็น ด้วย จึงย้ายมาตั้งที่นี่ (นายสปี ด้งาม, 10 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์) แต่บางคนให้ข้อมูลว่า ทางกรมบังคับ ไล่ให้ประชาชนตั้งถิ่นฐานที่นี่ มีชาวบ้านบางคนไม่เห็นด้วยกับการย้ายหมู่บ้าน บาง คนถึงกับย้ายลงไปอยู่ที่ประเทศกัมพูชา ไม่กลับคืนก็มี (นายเอก สำราญสุข, พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

หลังจากการปกครองอำเภอที่มีพื้นที่กว้างขวางมากเกินไปซึ่งยากต่อการดูแลจึงได้แยก เขตการปกครองออกเป็นอำเภอกาบเชิง ซึ่งเคยเป็นหมู่บ้านที่มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 200 ปี มาแล้ว เดิมขึ้นการปกครองกับ ตำบลด่าน อำเภอสังขะ เมื่อปี พ.ศ. 2480 โอนไปขึ้นการปกครอง กับ ตำบลหนองใหญ่ และ พ.ศ. 2506 โอนมาอยู่ในการปกครองของ ต. กาบเชิง และ พ.ศ. 2514

ได้แยก ตำบลกาบเชิง ตำบลบักได ตั้งเป็นกิ่ง อำเภอกาบเชิง พ.ศ. 2519 เพิ่ม ตำบลโคกกกลางอีก 1 ตำบล และ 1 กรกฎาคม 2520 รับโอน ตำบลคูตันและตำบลด่าน จาก อำเภอสังขะ แะยกฐานะเป็นอำเภอ เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2522 บ้านด่านก็เลยถูกจัดให้อยู่ในพื้นที่อำเภอกาบเชิง เพื่อให้เกิดความสะดวกในการดูแล

ผู้นำในการย้ายหมู่บ้านจากเดิมมาอยู่ที่ตั้งหมู่บ้านด่านในปัจจุบันชื่อ ปลัดทวี คงแก่ เป็นปลัดอำเภอสังขะ ผู้ใหญ่บ้านคนแรกในบ้านด่าน คือ นายเมา ดิงาม ต่อมาตอนที่ย้ายหมู่บ้านอยู่ในช่วงผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 คือ นายสปี ดิงาม ต่อมาได้รับการแต่งตั้งจากอำเภอเป็นกำนันในปีเดียวกันนั้น สาเหตุเพราะต้องการกำนันคนเดิมอยู่บ้านขนาดมอญในสมัยนั้น ทำให้ทางการเล็งเห็นว่า น่าจะเอาคนที่อยู่ในพื้นที่เป็นกำนัน จึงให้กำนันเดิมลาออก แล้วแต่งตั้งให้ นายสปี ดิงาม เป็นกำนัน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปี 2517 (นายสปี ดิงาม 10 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์) ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 63 คือ นายประกอบ ปลายแก่น จนถึง 2521 ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 ได้แก่ นายแถม ว่องไว และเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2522 ตำแหน่งว่าง 1 ปี จึงให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5 คือนายบุญหา วรติยะ และต่อมาประชากรมากขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ. 2533 จึงได้แยกหมู่บ้านเป็น 2 หมู่บ้าน โดยให้หมู่ที่ 14 ใหม่เป็นหมู่บ้าน ปชด. คือ บ้านด่านหมู่ที่ 14 ชื่อ บ้านด่านพัฒนา โดยมีนายวิชัยบุรณ์เจริญ เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้รับการตั้งให้เป็นหมู่บ้าน อพป. ปี พ.ศ. 2549 และมีหมู่บ้านฝากอยู่ด้วย คือ บ้านหนองเกาะ ปัจจุบันได้แยกเป็นหมู่ที่ 18 ชื่อ บ้านหนองกระหม

ปัจจุบันบ้านด่าน แบ่งเป็น 3 หมู่ ถึงแม้จะอยู่พื้นที่ติดกัน แต่ก็แบ่งเพื่อประโยชน์การปกครอง จึงแยกหมู่บ้านเพิ่มขึ้นอีก 2 หมู่บ้าน และเรียกชื่อหมู่บ้านแตกต่างจากเดิม ได้แก่ บ้านด่านพัฒนา หมู่ที่ 14 และบ้านหนองกระหม หมู่ที่ 18 (ซึ่งรวมกับบ้านหนองเกาะเข้าด้วย)

จำนวนประชากรในหมู่บ้านทั้ง 3 รวมประมาณ 1,550 คน ประกอบด้วยครัวเรือน 528 ครัวเรือน ซึ่งโดยสรุปจำนวนประชากรในเขตตำบลด่าน จำนวน 15 หมู่บ้าน มีประชากรจำนวน 12,732 คน และจำนวนหลังคาเรือน 2,188 หลังคาเรือน (สำนักงานบริหารส่วนตำบลด่าน. 2548)

รายละเอียดอื่น ๆ ในหมู่บ้านด่าน บ้านด่านพัฒนา และบ้านหนองกระหม ดังนี้

- 1) ราษฎรชายของตลาดช่องจอม จำนวน 20 ราย
- 2) รถเข็น จำนวน 105 ราย
- 3) รถจักรยานยนต์รับจ้าง จำนวน 107 ราย
- 4) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 4 กองทุน
- 5) กลุ่มอาชีพเสริมรายได้ จำนวน 7 กลุ่ม
- 6) ร้านค้าในชุมชน จำนวน 12 ร้าน

7) โรงสี จำนวน 6 โรง

8) บุคคลที่มีบ้านให้เช่า (เฉพาะหมู่ที่ 14) ได้แก่

- นายเคียน สุขเต็ม (คนเช่าทั่วไป)
- นางวิมาน จันทร์หอม (คนเช่าเข้าบ่อนคาสีโน)
- นายริน บุรณ์เจริญ (คนเช่าทำไม้)
- นายประกอบ ปลายแก่น (คนเช่าเข้าบ่อนคาสีโน)

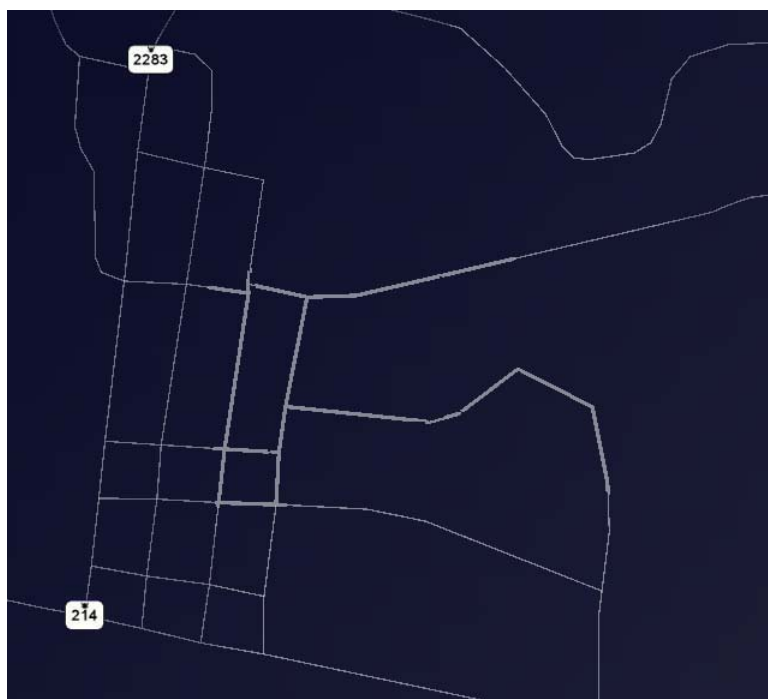
(ข้อมูลหมู่บ้าน ปชต. โดย ชุดปฏิบัติการป้องกันและพัฒนา 24)

9) บุคคลที่รับจ่านำสิ่งของราษฎรที่เดินทางเข้าประเทศเพื่อนบ้าน (เฉพาะหมู่ที่ 14)

ได้แก่

- นายกบ ชัยพิบูรณ์ - ร.ต.ท. เดชา บุญโสดากร
- นายสุรัตน์ ฉลาดเลิศ - นายแกะ แหวประโคน
- นางริน นามวิเศษ - นายสมพร เมาเสมอ
- นายเคียน สุขเต็ม - นายเมื่อยะ เมาเสมอ

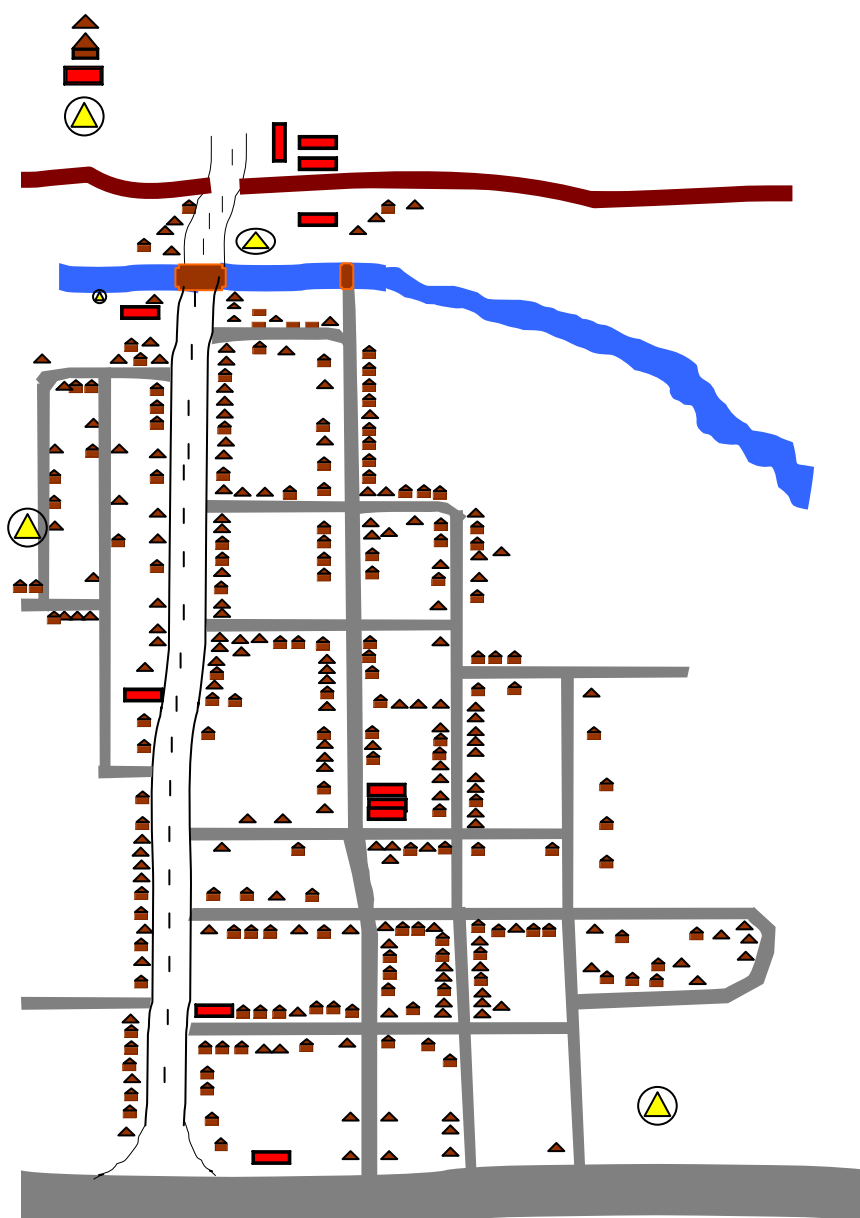
(ข้อมูลหมู่บ้าน ปชต. โดย ชุดปฏิบัติการป้องกันและพัฒนา 24)

ภาพที่ 8 แสดงแผนผังชุมชนบ้านด่านที่ตั้งปัจจุบัน

ที่มา : Google earth

องค์กรในชุมชน ได้แก่ วัดจำนวน 2 วัด, กิจกรรมธนาคารข้าว (ไม่จำเป็นต้องมีถังฉางก็ได้) สถานที่เก็บกักผลผลิตทางการเกษตรส่วนรวม, ธนาคารโค-กระบือ, คลังยาสัตว์หรือสัตว์แพทย์อาสา หรืออาสาพัฒนาปศุสัตว์, ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน และอาสาสมัครสาธารณสุขให้บริการ, โรงเรียนภาคบังคับ 9 ปี, ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน, หอกระจายข่าวหรือเสียงตามสายที่ใช้งานได้, ศาลาประชาคม (ศาลากลางบ้าน), ลานกีฬาหรือสนามกีฬาของหมู่บ้าน, สนามเด็กเล่น ที่มีเครื่องเล่นตั้งแต่ 3 ชนิดขึ้นไป

ภาพที่ 9 แผนผังชุมชนบ้านด่าน หมู่ 1 บ้านด่านพัฒนา หมู่ 14 และบ้านหนองกระหม หมู่ 18

กลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนบ้านด่านอดีตการดำเนินวิถีชีวิตแบบชนบท พึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน อยู่แบบญาติพี่น้อง มีประเพณีพื้นบ้าน คือ การละเล่นตรด กันตรึม และประเพณีที่เกี่ยวกับ ศาสนา ดังนี้

1. เดือนอ้าย(ธันวาคม) ประเพณีทำบุญข้าวขึ้นยั้ง
2. เดือนยี่ (มกราคม) ทำบุญขึ้นปีใหม่ ทอดผ้าป่า
3. เดือน 3 ประเพณีบุญข้าวจี๋ ก่อเจดีย์ข้าวเปลือก
4. เดือน 4 ประเพณี แชนตา เล่นมั่วต
5. เดือน 5 ประเพณีวันสงกรานต์ ก่อเจดีย์ทราย
6. เดือน 6 ประเพณีทำบุญหมู่บ้าน เทศมหาชาติ
7. เดือน 7 ประเพณีบวชนาค บุญบั้งไฟ
8. เดือน 8 ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา
9. เดือน 9 ประเพณีเบญตุง ทำบุญประจำวันสวณะ
10. เดือน 10 ประเพณีทำบุญแซนโดนตา
11. เดือน 11 ทำบุญวันออกพรรษา
12. เดือน 12 ประเพณีลอยกระทง

5.2.2 บ้านโอรเสม็ด ตำบลโอรเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี

บ้านโอรเสม็ด เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นหลังจากมีการปักหลักเขตแดน และเปิดจุด พรมแดนถาวร เมื่อ ปี พ.ศ. 2504 ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชนที่ย้ายมาจากเมืองต่าง ๆ ในประเทศ กัมพูชา การตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่ยังเป็นเพียงบ้านเรือนชั่วคราวในยุคต้น ๆ ต้องอยู่ในพื้นที่ห่าง จากชายแดนประมาณ 500 เมตร ถัดจากตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าในประเทศกัมพูชาประมาณ 100 เมตร แต่หลังจากนั้น เมื่อมีการปิดพรมแดนในปี 2520 กลุ่มชาวเขมรที่เคยอยู่ในหมู่บ้านดังกล่าวก็ อพยพไปอยู่ที่อื่น จนกระทั่งเหตุการณ์สงบ มีการเปิดพรมแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาโดยจังหวัด สุรินทร์ จึงมีกลุ่มชาวเขมรในประเทศกัมพูชาย้ายมาค้าขายในพื้นที่ตลาดเดิม และตั้งถิ่นฐานติดกับ ตลาด

ในอดีตหมู่บ้านโอรเสม็ด อยู่ติดกับลำห้วยเสม็ดซึ่งไหลเชื่อมต่อกับโอรโปก (โอรพวก) ห่างจากช่องปัจจุบันประมาณ 2 กิโลเมตร ต่อมาเปลี่ยนเป็น โอรเสม็ดอภิวัดน บ้านตาเจ็ก แซะ บ้านศิริมงคล (เสรีมวังก๊วล) เส้นทางเดินทางในสมัยที่ยังไม่ได้เปลี่ยนหมู่บ้านจากโอรเสม็ด เป็น โอรเสม็ดอภิวัดน ใช้เส้นทางที่เชื่อมต่อกับเส้นทางไทยตรงไปและผ่านช่องจม็อก (ช่องจบก)

แล้วผ่านหมู่บ้าน ต่อมามีการเปลี่ยนเส้นทางไม่มีทางไปบ้านไอร์เสม็ด แต่เป็นเส้นทางผ่านไปตามแนวลำห้วยไอร์โปก ซึ่งตรงอำเภอสำโรง(นายสปี ดิงาม. 10 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

หมู่บ้านไอร์เสม็ดในปัจจุบัน ห่างจากจุดผ่านแดนช่องจอมประมาณ 3 กิโลเมตร ซึ่งน่าจะเป็นที่ตั้งหมู่บ้านไอร์เสม็ดในอดีต แต่ก็เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นมาใหม่อีกครั้ง หลังจากสงครามในประเทศกัมพูชาสงบลง

ชาวบ้านไอร์เสม็ด เมื่อครั้งเดินทางมาประกอบอาชีพในพื้นที่บริเวณชายแดนนี้ ได้เดินทางมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ตั้งศาลาไอร์เสม็ดในปัจจุบัน แต่เมื่อมีโครงการสร้างศาลาโน เจ้าของศาลาโนได้ซื้อที่ดินจากชาวบ้าน และให้ย้ายมาอยู่บริเวณไอร์เสม็ด โดยจัดที่ดินให้ครอบครัวละ 1 ฝืน กว้าง 10 เมตร ยาว 12 เมตร พร้อมมอบเงินทุนในการสร้างบ้านใหม่จำนวน 10,000 บาทและสังกะสีคนละ 40 แผ่น (นายที สุขเฮง. 13 ธันวาคม 2551. สัมภาษณ์) ปัจจุบันยกฐานะเป็นเป็นตำบลไอร์เสม็ด และมีประชากรอาศัยประมาณ 400 กว่าครอบครัว

ภาพที่ 10 ที่ตั้งหมู่บ้านไอร์เสม็ด

ที่มา : ดัดแปลงมาจาก Google earth

ตำบลไอร์เสม็ด แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 6 หมู่บ้าน ดังนี้

- 1) หมู่บ้านไอร์เสม็ด
- 2) หมู่บ้านต้นไทร

3) หมู่บ้านอภิวัดน์

4) หมู่บ้านจังกาเจก

5) หมู่บ้านคิริมงคล

6) หมู่บ้านจุจ่าเปีย

ฝ่ายปกครอง ได้แก่

นายเพ็ง ซ้อมอาด เป็นกำนัน

นายออร์ สุพาด ผู้ช่วยกำนัน คนที่ 1

นายนุด เรียบ ผู้ช่วยกำนัน คนที่ 2

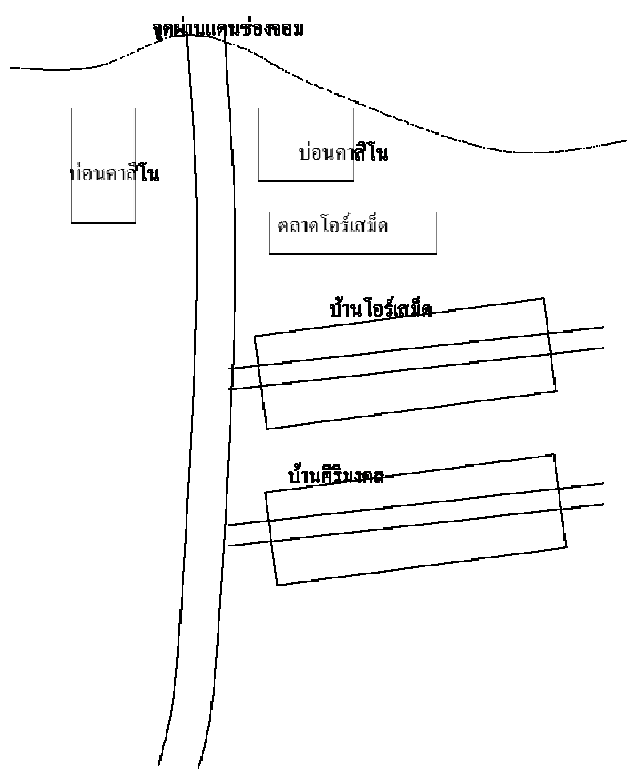
นายสงวน คิม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

นายเรือด ฮัด สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

นายเบ็ด ชาวูด สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

นายเทียม ชารัด เสมียนประจำตำบล

(เพ็ง ซ้อมอาด. 15 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

ภาพที่ 11 แผนที่ตั้งหมู่บ้านไอร์เสม็ด

5.3 กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่จุดผ่านแดนช่องจอม

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะพื้นที่ติดกับพรมแดนและติดกับจุดผ่านแดนมากที่สุด แบ่งเป็น 2 ชุมชน คือ

5.3.1 กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เขตแดนประเทศไทย ได้แก่ ชุมชนบ้านด่าน ซึ่งปัจจุบันชุมชนนี้ได้แบ่งเขต การปกครองออกเป็น 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านด่าน หมู่บ้านด่านพัฒนา และหมู่บ้านกระหม่ กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ประกอบด้วย 3 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ เขมร ลาว และกวย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ อาศัยร่วมอยู่ด้วย ได้แก่ จีน และไทย เป็นต้น

กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 กลุ่มดังกล่าวนี้ ไม่เพียงอาศัยอยู่เป็นกลุ่มใหญ่ในพื้นที่นี้เท่านั้น ยังเป็นชนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดอื่น ๆ ที่มีพรมแดนติดกับประเทศกัมพูชาอีกด้วย ความเป็นมาและประวัติการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่แถวชายแดน กลุ่มชาติพันธุ์เขมร เป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ชายแดนเป็นกลุ่มแรก นอกจากนั้นเป็นกลุ่มชนที่อพยพย้ายมาตั้งถิ่นฐานในภายหลัง

กลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนบ้านด่านทั้ง 3 หมู่บ้านซึ่งมีประชากรจำนวน 1,550 คน แบ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ได้ ดังนี้

- 1) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีจำนวนประมาณ 45 เปอร์เซ็นต์
- 2) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีจำนวนประมาณ 35 เปอร์เซ็นต์
- 3) กลุ่มชาติพันธุ์กวย มีจำนวนประมาณ 15 เปอร์เซ็นต์
- 4) กลุ่มชาติพันธุ์จีน และไทย มีจำนวนประมาณ 5 เปอร์เซ็นต์

การตั้งถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในหมู่บ้านด่าน ไม่มีใครทราบแน่ชัด เพราะไม่มีผู้ใดบันทึกข้อมูลในอดีตไว้ สาเหตุน่าจะเป็นพื้นที่เสี่ยง และไม่ได้รับการศึกษา แต่จากข้อมูลสัมภาษณ์ส่วนใหญ่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อาศัยอยู่ดั้งเดิม ก็เป็นผู้ที่ย้ายถิ่นฐานมาตั้งบ้านเรือนทำมาหากิน และทำไร่ปลูกข้าวแบบเลื่อนลอย มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในประเทศกัมพูชาอันท์มิตรเพื่อนบ้าน บางคนมีญาติพี่น้องอยู่ในหมู่บ้านโอรเสม็ด คีร์มิงคล และลำโรง สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้โดยสะดวก บางคนเกิดที่บ้านด่าน แล้วย้ายไปอยู่ที่บ้านลำโรง อำเภอลำโรง จังหวัดอุดรธานี ประเทศกัมพูชาก็มี

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านด่านก่อน พ.ศ. 2504 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนประมาณ 100 เปอร์เซ็นต์ โดยมีหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องอยู่ในเขตปกครองตำบลเดียวกันส่วนใหญ่เป็นโดยเฉพาะหมู่บ้านที่ถูกยุบรวมเป็นหมู่บ้านด่านในปัจจุบัน ได้แก่ บ้านท่าบง บ้านกันดาล และบ้านยาง

ในขณะเดียวกันในสมัยก่อน พ.ศ. 2504 กลุ่มชาติพันธุ์กวย อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ส่วนใหญ่ในอำเภอสังขะ เช่น ตำบลกระเทียม ตำบลสะกาด และตำบลตาพระ เป็นต้น แต่ในหมู่บ้านทั้ง 4 หมู่บ้านไม่มีกลุ่มชาติพันธุ์กวยอาศัยอยู่ร่วมด้วย (นายสปี ติงาม. 15 พฤศจิกายน 2551. สัมภาษณ์)

เมื่อพ.ศ. 2504 ได้หมู่บ้านมาตั้งอยู่ในที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน ในปีแรก ๆ ที่ย้ายมาตั้งอยู่ก็ยังคงเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเช่นเดิม ต่อมาเมื่อราว พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา กลุ่มชาติกวยได้ย้ายมาตั้งอยู่ในหมู่บ้านโพหนอง และหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งเป็นกลุ่มที่ย้ายมาจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ เช่น อำเภอสำโรงทาบ และอำเภอจอมพระ เป็นต้น สาเหตุที่ย้ายก็คือ การมาประกอบอาชีพ เพราะในพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่เดิมแออัด และไม่มีที่ดินในการทำมาหากิน และได้ทราบข่าวเรื่องการประกาศจัดสรรที่ดินให้ผู้ที่มาอาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดน (นางเฮง แสงเพชร. 22 ตุลาคม 2551. สัมภาษณ์) ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ก็เช่นเดียวกันย้ายถิ่นฐานมาทำมาหากินพร้อม ๆ กับกลุ่มชาติพันธุ์กวย และได้ทราบว่าทางการจะจัดสรรที่ดินให้ จึงมาอยู่ที่นี่และจับซื้อที่ดินจากกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเพื่อทำนา (นางพิน ลำศรีสงค์. 14 มกราคม 2552. สัมภาษณ์)

การมาจับจองที่ทำกินในพื้นที่บ้านด่านนี้ กลุ่มที่มาอยู่ที่หลังโดยเฉพาะกลุ่มลาวและกวยเป็นผู้ที่สามารถจับจองที่ได้ โดยทางการเป็นผู้พิจารณาจัดแบ่งที่ดินให้ และแบ่งเป็นสัดส่วนให้ แต่กลุ่มที่อยู่เดิมไม่ได้รับการจัดให้ เพราะทางการให้เหตุผลว่ามีอยู่ก่อนแล้ว และกลุ่มชาติพันธุ์เขมรส่วนใหญ่จะขายที่ดินให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและกวย จึงทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรไม่ได้รับอนุญาตให้จับจองเพิ่มเติมอีก

5.3.2 กลุ่มชาติพันธุ์ในเขตแดนประเทศกัมพูชา ได้แก่ บ้านโอรเสม็ด ตำบลโอรเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี มีประชากรประมาณ 450 คน (นายเพ็ง ช้อมอาด. 20 มกราคม 2552. สัมภาษณ์) ในจำนวนประชากรที่อาศัยในหมู่บ้านโอรเสม็ดนี้ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งคิดเป็น 70 เปอร์เซ็นต์ กลุ่มชาติพันธุ์จีนและเวียดนามคิดเป็น 30 เปอร์เซ็นต์

การตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านโอรเสม็ดของกลุ่มชาติพันธุ์ในบ้านโอรเสม็ดนั้น เดิมบ้านโอรเสม็ดตั้งอยู่ติดกับพรมแดน หรืออยู่ในที่ตั้งของตลาดติดกับคาสโน แต่เมื่อสร้างคาสโนก็ได้ถูกย้ายมาอยู่ในที่ตั้งปัจจุบัน กลุ่มชาติพันธุ์ในหมู่บ้านนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่อยู่บ้านโอรเสม็ดเดิม และกลุ่มที่ย้ายมาใหม่ กลุ่มชาติพันธุ์เดิม คือกลุ่มชาวเขมรที่ตั้งในหมู่บ้านโอรเสม็ดเดิม มีการติดต่อกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อยู่ในหมู่บ้านด่านเดิมมาโดยตลอด เมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบในชายแดน ก็ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านอื่น และกลับมาอาศัยอยู่ต่อหลังจากเหตุการณ์สงบ กลุ่มนี้คิดเป็น 40 เปอร์เซ็นต์ มีอาชีพทำไร่ เก็บของป่า และในปัจจุบันอาจเปลี่ยนอาชีพเป็นมอเตอร์ไซด์

รับจ้างบ้างบางราย แต่ก็ไม่มาก เท่ากับกลุ่มที่ย้ายมาอาศัยอยู่ที่หลัง ซึ่งกลุ่มนี้ย้ายมาประมาณปี พ.ศ. 2504 และ 2540 ปัจจุบันมีจำนวนมากกว่ากลุ่มที่อาศัยอยู่เดิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร จีน และเวียดนาม รวมจำนวน 60 เปอร์เซนต์ และมีอาชีพค้าขายและทำงานในคาสโน (นายเพ็ง ซ้อม อาต. 20 มกราคม 2552)

6. การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของผู้คนในชายแดน

ผู้คนในพื้นที่ชายแดน (border land) มีลักษณะเฉพาะและพิเศษที่แตกต่างจากความพื้นที่อื่น ๆ ในทั่วไป ซึ่งรัฐมักจัดเป็นพื้นที่เพื่อการควบคุม (regulation) ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อควบคุมและกำกับการเคลื่อนไหวผู้คนและการข้ามแดนผ่านช่องผ่านแดนในพื้นที่พรมแดน โดยผ่านการใช้กฎหมาย กติกา ระเบียบ และกฎเกณฑ์ที่แต่ละรัฐชาติได้กำหนด นอกจากนี้ พื้นที่ชายแดนยังเป็นหน้าด่านที่ต้องเผชิญกับแรงเบียดนโยบายจากอีกรัฐหนึ่งไปสู่ออีกรัฐหนึ่งเพื่อการรักษาไว้ซึ่งอำนาจและความมั่นคง ในขณะเดียวกันพื้นที่ชายแดนยังมีความสลับซับซ้อนและหลากหลายทางด้านวัฒนธรรมที่แสดงลักษณะเฉพาะทั้งสอดคล้อง กลมกลืน และได้แย่งกระบวนการที่รัฐชาติได้กำหนดควบคุมหลอมรวมความเป็นอันเดียวกัน

งานของ กนกวรรณ มโนรมย์ ในเรื่อง พลวัตเมืองชายแดน กรณีศึกษาเมืองโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี (2552) ได้สะท้อนให้เห็นพลวัตการถูกควบคุม (regulation) ในยุคสมัยก่อนอาณานิคมและสมัยอาณานิคม แต่เมื่ออยู่ในยุคโลกาภิวัตน์ เมืองโขงเจียมได้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นพื้นที่ประสานความเชื่อมโยง (nodes) และเครือข่ายสังคม (social networks) ของข้ามชาติยุคเศรษฐกิจเสรี การควบคุมของรัฐถูกตอบโต้จากกระบวนการข้ามชาติในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การลักลอบเข้าเมือง สินค้าหนีภาษีข้ามแม่น้ำโขง และการเผชิญกับปัญหาสังคมที่ทำลายของเมืองชายแดน มุมมองในงานของแอนดรู วอล์คเกอร์ (Andrew Walker 1999 อ้างใน กนกวรรณ มโนรมย์, 2552 : 351) ก็แสดงให้เห็นอำนาจการควบคุมของรัฐพื้นที่ชายแดนสนับสนุนให้เกิดการเชื่อมต่อกันระหว่างคนในพื้นที่ชายแดนนานาชาติอย่างใกล้ชิด โดยใช้พื้นที่พรมแดนที่หลากหลายที่ติดกับลาว จีนตอนใต้ และภาคเหนือของไทย สิ่งที่น่าสนใจที่สำคัญคือการตอบโต้ต่อประเด็นการนำเสนอที่ว่า การควบคุมของรัฐมีน้อยลงเรื่อย ๆ ซึ่งเป็นไปตามปรากฏการณ์ที่พฤษ์ เกาถวิล (2551 อ้างแล้ว) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่อง วิธีการค้าชายแดน : โลกาภิวัตน์ การควบคุม และการต่อรอง กรณีศึกษาการค้าของผู้ค้าขายในพื้นที่พรมแดนไทย-ลาว จังหวัดอุบลราชธานี

พื้นที่ชายแดนจึงเป็นพื้นที่ค่อนข้างจะมีผลกระทบและเลือนไหวไปตามการควบคุมของรัฐ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม สังคม และอัตลักษณ์ของผู้คนในพื้นที่ เพราะการปรับตัว

ของผู้คน และตอบโต้ด้วยการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ความเป็นชาติพันธุ์ ความเชื่อ ศาสนา ภาษา และความสัมพันธ์ในสถาบันสังคม แต่ถ้าหากย้อนมองตามยุคสมัยที่ปรากฏในพื้นที่ ชายแดนโดยแบ่งยุคการเคลื่อนที่ครอบคลุมทางวัฒนธรรมของตะวันตกเพื่อขยายพื้นที่และช่วงชิง พื้นที่ที่เรียกกันว่า อาณานิคม ก็จะทำให้สามารถรับรู้ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ชายแดนก่อนและ หลังอาณานิคมได้ในฐานะความเป็นชายขอบกับศูนย์กลาง ยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปก็ทำให้พื้นที่ ชายแดนเปลี่ยนแปลงไปและซับซ้อนมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะยุคโลกาภิวัตน์ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์เริ่ม ชัดมากขึ้น การข้ามพรมแดนที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนค่อนข้างชัด เกิดการเชื่อมกับการข้ามชาติที่ ผ่านการเลื่อนไหล หรือไหลเท อย่างไม่ชัดเจนตายตัวและสม่ำเสมอ ได้แก่ การไหลไปมาของผู้คน (ethnoscape) สื่อ (mediascape) เทคโนโลยี (technoscape) ทุน (nancialscape) ความคิด (ideoscape) ความซับซ้อนในพื้นที่ชายแดนในยุคโลกาภิวัตน์ ในท้ายสุด(Appadurai (2000 อ้างใน กนกวรรณ มโนรมย์, 2552 : 355) เชื่อว่า การเลื่อนไหลและการเคลื่อนย้ายของคน เงิน สื่อ เทคโนโลยี และความคิด ข้ามอาณาบริเวณที่โลกเป็นคุณลักษณะใหม่และเฉพาะของสังคม สมัยใหม่ในยุคที่โลกไร้พรมแดน

ลักษณะวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนเกิดการซับซ้อนมากขึ้นเพราะการเลื่อนไหลของปัจจัย ที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในยุคโลกาภิวัตน์ งานของ Flynn (1997 อ้างใน จักรกริช สังขมณี, 2551) แสดงให้ เห็นความเป็นท้องถิ่นที่สร้างตัวตนเฉพาะในพื้นที่พรมแดนระหว่างประเทศ ในบทความเรื่อง “We are the border” ได้กล่าวว่า คนที่อยู่ในพื้นที่พรมแดนต้องการจะสื่อสารกับคนอื่น ๆ ว่า พวกเขามี รากเหง้าทางวัฒนธรรม และความเป็นตัวตนที่แอบอิงอย่างใกล้ชิดกับพื้นที่ถิ่นฐานเดิมค่อยข้างแบ แน่น (deep placement) มีการสั่งสมวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันมายาวนาน ไม่ใช่คนที่มาจากหลาย พ่อพันธุ์แม่จากหลายทิศหลายทางไร้อาณาเขต (dereitorialization) หรือคนโยกย้ายไร้ที่ (displacement) ซึ่งแนวคิดนี้อาจตรงกันข้ามกับ Gupta and Ferguson (1992 อ้างใน จักรกริช สังขมณี 2551) ได้อธิบายพื้นที่ชายแดนมักเป็นการรวมตัวของคนที่มาจากการโยกย้ายไร้ที่และการย้าย แบบหลายทิศทางจนทำให้คนในพรมแดนมีลักษณะเป็น “คนพันธุ์ทาง (hybridized subject)

ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา บริเวณพื้นที่ช่องจอม-โอรส์เมียด เมื่อพิจารณาแนวคิดของ Flynn (1997) กับ Gupta and Ferguson (1992) แล้ว จะเห็นได้ว่า พื้นที่ชายแดนในช่องจอม เป็นพื้นที่ ที่ผสมผสานระหว่างคนที่อยู่เดิมตามความคิดของ Gupta and Ferguson กับคนที่โยกย้ายถิ่นตาม แนวคิดของ Flynn เนื่องจากพื้นที่ชายแดนช่องจอม-โอรส์เมียดไม่ได้เป็นพื้นที่ชายแดนอย่างเป็นทางการตั้งแต่อดีต เป็นเพียงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่มีภูเขามองดงรักกันและมีช่องข้ามเขาเท่านั้นเอง ผู้คนในชุมชนบ้านด่าน ยังมีวัฒนธรรมที่พร้อมแสดงตัวทางวัฒนธรรมอยู่เสมอ แต่เมื่อมี

ผู้คนโยกย้ายถิ่นมาอยู่ร่วมด้วยเกิดการผสมผสานบางส่วน ปรับเปลี่ยนบางส่วน และบางส่วนก็ยังคงความเป็นเหมือนเดิมอยู่ด้วย การศึกษาในประเด็นเรื่องวัฒนธรรมนี้ ผู้วิจัยจึงเลือกคำว่า ความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม (multi culture) ซึ่งมีการคงไว้ ผสมผสาน และการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1. วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนในช่วงมีการสงคราม
2. วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายในพื้นที่ชายแดนยุคกระแสโลกาภิวัตน์
3. การดำรงไว้ กลืนกลาย และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนไทยกัมพูชา

ในแต่ละประเด็นผู้วิจัยจะนำเสนอภาพวัฒนธรรมผู้คนในพื้นที่ชายแดนซึ่งอาศัยความทรงจำเกี่ยวกับสงครามต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและมีผลต่อวัฒนธรรมผู้คนในพื้นที่ รวมถึงประเด็นที่เกี่ยวข้อง การให้เข้าควบคุมคุ้มครองในสภาวะสงคราม และประเด็นการเปลี่ยนผ่านเข้ามาสู่ยุคโลกาภิวัตน์ และลักษณะการการดำรงไว้ การกลืนกลาย และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมผู้คนในพื้นที่ชายแดนตามลำดับ ดังนี้

6.1 วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนในช่วงมีการสงคราม

วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนก่อนการสร้างเป็นรัฐชาติก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น พื้นที่ทางวัฒนธรรมเขมรปรากฏอยู่ในพื้นที่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักทั้งสองฟากฝั่งในสมัยสงครามเย็นและปัญหาการเมืองได้เข้ามาบดบังและลบเลือนวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรหายไประยะหนึ่ง กระแสชาตินิยมที่รัฐชาติไทยได้ปลูกกับคนในดินแดนนับแต่การเริ่มสร้างเอกสารประวัติศาสตร์ในแบบเรียนตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นต้นมา โดยยกเอาศิลาจารึกวัดศรีชุมเป็นข้ออ้างว่าได้ขับไล่ขอมสบาดโขลญออกจากพื้นที่ได้ ต่อมาก็สร้างความต่อเนื่องของกรุงอยุธยา มาเชื่อมต่อกับกรุงสุโขทัย และได้อ้างสิทธิในการครอบครองเหนือดินแดนพื้นที่พนมดงรักทั้งหมด เมื่อฝรั่งเศสทรงค้นพื้นที่ที่ไทยเคยยึดครองก็เกิดการสร้างความไม่พอใจกับความเป็นอาณานิคม กล่าวในทางลบว่า ไทยเสียดินแดนให้กับเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศส และสิ่งที่เห็นความเป็นชาตินิยมแห่งรัฐชาติไทยมากที่สุดก็คือ การแก้คดีเขาพระวิหาร ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เกิดการพิมพ์หนังสือเล่ม “ไทยสถาปนาภคัตริย์เขมร” พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 (สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, พระนคร : ธนาคารพิมพ์, 2505) เพื่อแสดงความเป็นผู้อยู่เหนือประเทศกัมพูชา การแสดงออกของไทยในเรื่อง

นี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องจินตภาพจักรพรรดินิยม (Alexandra Denes, 25006)⁹ โดยคิดว่าเขมรเป็นส่วนหนึ่งของไทย

จากข้อมูลที่ยกมากล่าวในเบื้องต้นนี้ เป็นการเกริ่นนำเพื่อสะท้อนให้เห็นสภาพวัฒนธรรมผู้คนโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนบริเวณพื้นที่ผ่านแดนช่องจอม-โอรส์เม็ด ผลกระทบจากการสงครามทำให้วัฒนธรรมผู้คนในพื้นที่ทั้งมีการดำรงไว้และปรับเปลี่ยนไป โดยแบ่งออกเป็นหัวข้อตามช่วงเวลาแห่งการสงครามต่าง ๆ

ชุมชนบ้านด่านเป็นชุมชนชายแดนที่อยู่ติดพรมแดนมากที่สุด เมื่อนับชุมชนที่ยังไม่มีการย้ายมาตั้ง ณ ที่ตั้งใหม่ ผู้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับชุมชนที่อยู่ตรงข้ามกับปากเชิงเขา ผู้คนสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันฉันญาติพี่น้อง ซึ่งก็ล้วนเป็นญาติพี่น้องกันตั้งแต่กำเนิด ภาษาและวัฒนธรรมที่ใช้สื่อสารกันก็เป็นภาษาเดียวกัน ไม่มีคำใดที่ไม่สามารถสื่อสารกันได้ การร่วมทำกิจกรรมวัฒนธรรมก็มืออย่างต่อเนื่อง การช่วยเหลือเกื้อกูลกันก็ การข้ามช่องจอม(จรมือ) ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาในวิถีชีวิต อย่างที่นางลาว วงชาติ อายุ 65 ปี เล่าว่า

“สมัยก่อนเราก็ไปมาหาสู่กันอย่างปกติสุข มีการแลกเปลี่ยนอาหาร เครื่องนุ่งห่มกันเป็นประจำ ส่วนใหญ่พวกเขาไม่ค่อยได้ทำนา ก็จะเอาของป่า หวาย และเนื้อสัตว์ป่ามาแลกข้าวสารไปหุงกิน แม่ก็เคยข้ามไปบ่อยครั้งเหมือนกัน ไปหาญาติที่นั่น ช่วยงานศพ และก็ไปเก็บเห็ด ตัดหวาย”

การข้ามเนินสันเขาไปอีกฟากหนึ่ง ผู้คนทั้งสองฟากฝั่งก็ยังไม่ถือว่าเป็นการข้ามช่อง ยังให้ความหมายพื้นที่ช่องผ่านแดนเป็นแค่ช่องทางเดินธรรมดา บางทีก็มาช่วยกันดำนาที่บ้านด่าน หุงหาอาหารเลี้ยงดูกันปกติ

ความทรงจำเรื่องราวในอดีตของชุมชนในพื้นที่ชายแดนคงเหลืออยู่เฉพาะในชุมชนบ้านด่านเท่านั้น ส่วนชุมชนโอรส์เม็ดไม่มีความทรงจำเหลืออยู่เลย เพราะผู้คนที่เคยอาศัยถูกโยกย้ายให้ไปอยู่ถิ่นอื่น จากคำบอกเล่าจะเป็นได้ว่า ในช่วงก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่สองถึง ปี พ.ศ. 2500 คนในชุมชนบ้านด่านและโอรส์เม็ดก็ยังอยู่กันอย่างมักคั่นกันบนพื้นฐานความสัมพันธ์ในลักษณะต่าง ๆ เช่น การเป็นเครือญาติทางสายเลือด การแต่งงาน การทำมาหากิน การสืบทอดมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษได้ลากถางไร่นาไว้ เพราะทั้งคนที่เลือกอยู่ในพื้นที่เชิงเขาทั้ง 2 ฝ่ายมีการเชื่อมโยงกันด้วยพื้นฐานวัฒนธรรมที่อกเขาพนมดงรัก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการส่งต่อวิถีชีวิตและแนวคิด

⁹ จากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Alexandra Denes เรื่อง Recovering Khmer Ethnic Identity

ที่เป็นลักษณะร่วมทางสังคมและวัฒนธรรม ความรู้สึกของผู้คนในชุมชนทั้ง 2 ชุมชน ไม่มีการแบ่งแยกกันว่าเป็นใคร ทุกคนต่างสำนึกร่วมทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์

เมื่อเส้นพรมแดนบนเทือกเขาพนมดงชัดมากขึ้นด้วยสาเหตุที่รัฐไทยและฝรั่งเศสได้เข้ามาควบคุมในยุคสงคราม การที่ไทยประกาศสงครามกับประเทศฝรั่งเศสในช่วงปี พ.ศ. 2483-2484 พื้นที่ช่องจอมก็ยังมีกลิ่นอาย ผู้คนก็ยังไปมาหาสู่กัน ถึงแม้จะมีเจ้าหน้าที่รัฐทั้ง 2 ฝ่ายเข้ามาควบคุมการข้ามแดนก็ตาม และสงครามจบลงด้วยฝรั่งเศสยอมยกดินแดนครั้งที่ไทยคืนให้ฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. 2436 ให้ฝ่ายไทยคืน โดยมีการลงนามในสนธิสัญญาโตเกียว สถานการณ์ช่วงนั้น ผู้คนในชุมชนทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็มีความสะดวกมากในการเดินทางไปมาหาสู่กันมากขึ้น ครูในโรงเรียนก็ลงไปสอนในโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดพิบูลย์สงคราม ผู้คนบ้านด่านบางคนก็เดินทางไปเรียนหนังสือที่อำเภอเกรียงศักดิ์ (ปัจจุบันเป็นจังหวัดอุตรดิตถ์)

ในระยะเวลา 5 ปีกว่าที่ไทยได้ดินแดนจากฝรั่งเศส หลังสงครามโลกปิดฉากลง ไทยก็ต้องคืนดินแดนที่ได้มาให้กับฝรั่งเศสในปลายปี พ.ศ. 2489 ผู้คนที่เดินทางไปอยู่อีกฟากหนึ่งของเขาพนมดงรักก็ถูกเกณฑ์กลับคืน แต่ก็ยังมีบางคนไม่กลับ เพราะแต่งงานและสร้างครอบครัวที่นั่นแล้ว ผู้คนในชุมชนทั้ง 2 ฝ่าย เริ่มไม่สามารถติดต่อกันอย่างเป็นทางการได้ คุณตาเนย วงชาติ เล่าสถานการณ์ในช่วงนั้นให้ฟังว่า

“แม้ดินแดนจะตกเป็นของฝรั่งเศสแล้วก็ตาม การไปมาหาสู่กันก็ยังมีส่วนในคราวจำเป็น เช่น การเดินทางไปทำบุญงานศพ และงานแต่งงาน เป็น ผมย้ายไปอยู่กับพ่อแม่ที่บ้านลำโรง ตอนอายุ 20 ปีพอดี ก็เลยบวชอยู่ที่นั่นได้ 5 พรรษา หลังจากนั้นก็สึก จึงรู้จักญาติโยมที่นั่น เมื่อคราวเจ็บไข้ได้ป่วย หรือมีงานศพ ก็เดินทางไปช่วยบุญเขา โดยขออนุญาตเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยและกัมพูชา แต่บางครั้งก็เดินทางลัดป่าไปก็มี”

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ฝรั่งเศสอยู่ในฝ่ายอักษะเป็นฝ่ายชนะสงคราม การกลับเข้ามาเพื่อทวงคืนความเป็นอาณานิคมก็เกิดขึ้น การต่อสู้ระหว่างดินแดนอาณานิคมจีนของฝรั่งเศสทั้งหมดก็คือ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ก็เริ่มต้นขึ้น ซึ่งเรียกว่า “สงครามอินโดจีน” ในช่วงเวลาเกิดสงครามอินโดจีนสิ้นระยะเวลา 8 ปี และสงครามสงบลงเมื่อปี 2497 โดยมีข้อตกลงในสนธิสัญญาเจนีวา (The Geneva Accords of The Geneva Agreement of 1954) มีข้อตกลงยอมรับความเป็นเอกราชของ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา (สุวิทย์ วีระศาสตร์, 2543)

ผลกระทบในช่วงสงครามอินโดจีนต่อชุมชนพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาดูเหมือนจะมีไม่มากนัก เพราะการต่อสู้เพื่อเอกราชเกิดขึ้นระหว่างเจ้าอาณานิคมเดิมกับประเทศอาณานิคม ผู้คนก็ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารล้มตายหายจากพื้นที่ไป ทำให้ชุมชนสำโรงซึ่งเป็นชุมชนตรงกันข้ามกันบ้านด่าน เหลือผู้น้อย

“คนเขมรบางคนก็ถูกเกณฑ์เป็นทหาร ทหารไทยก็ไปช่วยรบเช่นเดียวกัน แต่ก็กลับมาแทบทุกคน แต่ทหารเขมร ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร ในสมัยนั้น การติดต่อกับผู้คนในพื้นที่บ้านสำโรง และหมู่บ้านอื่น ๆ ก็ยากขึ้น เพราะเมื่อสงครามสงบลง ก็อยู่ในช่วงที่ไทยพิพาทเรื่องประสาทเขาพระวิหาร และเริ่มย้ายหมู่บ้านด่านมาตั้งที่แห่งใหม่ ทำให้ยิ่งห่างกันมากขึ้น” (นายสปี ดิงาม.สัมภาษณ์. 20 พฤศจิกายน 2551)

หลังจากสงครามอินโดจีนสงบลง การขยับตัวของสงครามเย็นก็เกิดขึ้น เป็นวิถีแห่งการต่อสู้ระหว่างกลุ่มที่ยึดหลักการปกครองสองฝ่าย คือ กลุ่มชาตินิยมคอมมิวนิสต์ มีรัสเซียเป็นผู้นำ กับกลุ่มชาติประชาธิปไตยโดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ สาเหตุที่เรียกสงครามเย็นเพราะเป็นสงครามจิตวิทยา หรือการต่อสู้ที่เลี่ยงการปะทะกัน เป็นการต่อสู้กันทางด้านความคิดและการเมือง ในขณะที่เกิดการช่วงชิงทางด้านหลักการปกครองเกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ นโยบายความมั่นคงไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด โดยการนำของสมเด็จพระนโรดม สีหนุ แตกต่างจากนโยบายฝ่ายไทยที่ฝักใฝ่ในลัทธิประชาธิปไตยตามสหรัฐอเมริกา แต่กัมพูชาในขณะนั้นตามการมองของอีกฝ่ายดูเหมือนจะโอนเอียงไปทางคอมมิวนิสต์ สหรัฐฯ เวียดนามใต้ และไทย จึงสนับสนุนกลุ่มเขมรเสรี ภายใต้การรณรงค์ของชิง จ็อกทัญ ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2502 แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ (ศูนย์อินโดจีนศึกษา, มปป. : 13)

ในเวลาเดียวกันนั้นสถานการณ์ชายแดนไทย-กัมพูชาขณะนั้นเริ่มมีปัญหาคือ หลังจากที่ถูกพิพาทได้อิสรภาพแล้ว ในปี พ.ศ. 2502 สมเด็จพระนโรดม สีหนุ ได้ยื่นฟ้องคดีเรื่องเขาพระวิหาร ทำให้ผู้คนในพื้นที่ชายแดนเริ่มมีการถูกโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยกัน การปราบปรามและป้องกันคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลไทยก็ทวีมากขึ้น จึงมีการย้ายรวมหมู่บ้านด่านและหมู่บ้านใกล้เคียง(ดังกล่าวไว้แล้วในบทที่ 3) เป็นหมู่บ้านด่าน เพื่อประโยชน์ในการควบคุมและการป้องกันภัย ในปี 2504 การช่วงชิงและความพยายามยึดพื้นที่ชายแดนระหว่างรัฐไทยกับกัมพูชา ยิ่งทำให้เกิดปัญหาในชายแดนมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันนั้น ไทยยังมีการประกาศเชิญชวนคนไทยในที่ต่าง ๆ เข้าไปอยู่ร่วมกับหมู่บ้านที่ย้ายไปอยู่ด้วย โดยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ย้ายเข้าไปอยู่ โดยมีในช่วงนี้มี

ครอบครัวของคนไทยเชื้อสายลาวอพยพจากจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะมาจากจังหวัดร้อยเอ็ด เข้ามาขออาศัยอยู่ร่วมกันที่บ้านด่านจำนวน 4 - 5 ครอบครัว ประกอบด้วยนายบัว สุรัมย์ ครอบครัวนายจันทา มีสีล ครอบครัวนายคำ ทัดแก้ว ครอบครัวนายมา โกสากุล และ ครอบครัวนายทองคำ ทัดเกิด

แนวคิดเรื่องความเป็นรัฐกันชน เกิดขึ้นในสมัยที่มีสงครามเย็น ตามคำเล่าของพลเอก ชวลิต ยงใจยุทธ รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม จากการให้สัมภาษณ์ เมื่อ 10 มิ.ย.45 เวลา 08.45 น. ณ สโมสรกองทัพบก ได้ชี้แจงคำว่า “รัฐกันชน” (Buffer State) ว่า

“เป็นความคิดเป็นยุทธศาสตร์ทางทหารในสมัยสงครามเย็น เป็นความพยายามของเราที่จะป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เข้ามาเกิดในบ้านเมืองของเรา หลังจากสงครามเย็นมาแล้ว ความคิดอย่างนี้ก็เปลี่ยนไป เพราะโลกเป็นหนึ่งเดียว ไม่มีพรมแดน ไม่มีศัตรู มีแต่ความเป็นมิตร และการแข่งขันกัน เพื่อสร้างสรรค์ความเจริญให้เกิดขึ้นกับภูมิภาคหรือกับโลก แม้กระทั่งกับประเทศของตัวเอง ประเทศไทยหลังจากผ่านสงครามเย็น ก็มีการปรับตัว เรามีความคิดว่า ต้องการให้ประเทศรอบบ้านในกลุ่มอาเซียนนี้ เป็นประเทศที่มีการพัฒนา และมีความก้าวหน้าไปพร้อมกับประเทศไทยเรา ในภูมิภาคนี้จะมีประเทศหนึ่งประเทศใด เป็นเสมือนหลุมบ่ออยู่ไม่ได้ เพราะจะเกิดปัญหา

อย่างในวันนี้ บางประเทศเพื่อนบ้านของเราก็มีปัญหา มียาเสพติด แรงงานเถื่อน หรืออาชญากรรมข้ามชาติ หลังไหลเข้ามา นี่คือนี่ที่เป็นความจริง ที่ประเทศไทยเราทำมา หลังสงครามเย็น 20 ปีที่ผ่านมา เราดำเนินการอย่างนี้มาตลอด เห็นได้จาก เราช่วยประเทศกัมพูชาที่มีการปรองดองกันภายในชาติ ทำให้มีการรวมตัวกัน หรือการช่วยเงินเป็นของมาเลเซีย ให้มาพบกับ รมว.มหาตไทย ที่หาดใหญ่ ตั้งแต่นั้นมา มาเลเซียก็ไม่มีก่อกองร้าย หรือการช่วยลาวในทุกด้าน มีการเคลื่อนย้ายสิ่งที่จะทำให้กระทบกระเทือนถึงกันทั้งหมดออก ช่วยเวียดนามทุกอย่างที่จะทำได้ สมัยก่อนเราเรียก การปฏิบัติการนอกเขตแดนนี้ว่า การปฏิบัติการในพื้นที่ระวางป้องกัน ซึ่งมองแล้ว เหมือนการกระทำที่ไม่ดี แต่ในวันนี้จะมีอยู่ในรูปของการข่าว ซึ่งประเทศไทยไม่เคยไปวางสิ่งนี้รอบบ้าน แต่ประเทศเพื่อนบ้าน อาจจะมีการเข้ามาวางในประเทศเราก็ได้ ซึ่งวันนี้เรารู้ว่ามีใครเข้ามาอยู่ที่ใด แต่เราเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา แต่ก็อย่าประพาดอะไรที่เป็นภัยกับบ้านเรา...”

(<http://defence.thaigov.net/explain/buffer.htm>)

จากข้อความที่ยกมานี้ก็เพื่อเชื่อมโยงกับการโยกย้ายถิ่นฐานผู้คนในปี พ.ศ. 2504 ด้วย เหตุผลของผู้คนว่า “เพื่อทำมาหากิน” แต่ในความคิดของความเป็นรัฐชาติก็มีความคิดในเรื่อง “รัฐกันชน” ก็สะท้อนจากการปฏิบัติการของรัฐในสมัยนี้เช่นเดียวกัน

การเปลี่ยนแปลงความสำนึกทางชาติพันธุ์ร่วมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อยู่ในชุมชนบ้านด่านกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในประเทศกัมพูชา จึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนถึงแม้อาศัยอยู่ในพื้นที่มาโดยตลอด ในมุมมองรัฐชาติก็ให้ฐานะเป็นคนไทย

นโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า เกิดขึ้นในเมื่อสิ้นสุดยุคสงครามแล้ว ไทยโดยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรีได้ประกาศใช้นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบ เป็นสนามการค้า” เพื่อคลี่คลายภาวะสงครามต่าง ๆ แม้กระนั้นก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์เขมรก็ยังถูกมองในแง่ลบในความทรงจำของชาติตลอดไปควบคู่ไปกับชาตินิยมไทยถูกสร้างขึ้นโดยรัฐชาติ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนถูกบังคับด้วยวัฒนธรรมรัฐกำหนด เริ่มต้นจากการเรียนภาษาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนและการสืบทอดทางด้านวัฒนธรรม มุมมองของรัฐชาติก็มีความคิดเห็นที่แตกต่าง และสิ่งไม่เรียนและสอนภาษาท้องถิ่นมาหลายปี จนกระทั่งยอมรับว่า รัฐเคยกำหนดภาษาเขมรอยู่ในภาษาต้องห้ามภาษาหนึ่งในกระทรวงศึกษาธิการ จากการให้สัมภาษณ์ของ วิจิตร ศรีสะอ้าน อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2550 ว่า

“ในเรื่องมาจากวิกฤตภาษาไทยซึ่งมีจำนวนนักเรียนที่ใช้ภาษาไทยได้ไม่ผู้ต้องการมาตรฐานของกระทรวงศึกษา และผลสัมฤทธิ์ในการเรียนภาษาไทยของจังหวัดสุรินทร์มีผลที่ไม่น่าพึงพอใจ ...กระทรวงศึกษาธิการได้ยกเลิกคำสั่งห้ามสอนภาษาท้องถิ่นในสถานศึกษาภายใต้การกำกับของกระทรวงศึกษา กระนั้นการจัดทำหลักสูตรนั้นให้ทางสำนักงานพื้นที่เขตการศึกษาเป็นผู้จัดทำเนื่องจากในประเทศไทยนั้นมีภาษาท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก”

หลักสูตรภาษาท้องถิ่นไม่จำเพาะเจาะจงแต่ภาษาเขมรแม้กระทั่งภาษากูยและภาษาลาว ยังไม่มีการพิจารณาอย่างเป็นรูปธรรม ในกรณีของภาษาเขมรซึ่งมีระบบการเขียนสามารที่จะนำมาสอนได้โดยทันทีนั้น ยังไม่มีการเรียนการสอนในโรงเรียนทั้งในระดับประถมและมัธยมศึกษาภายในจังหวัด ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ผู้บริหารการศึกษาในจังหวัดและได้ข้อมูลว่าสาเหตุที่ไม่มีการสอนภาษาเขมรนั้นเนื่องมาจากไม่มีครูผู้สอนและนักเรียนส่วนใหญ่ยังมีปัญหาด้านการเรียนภาษาไทย และครูส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อว่า “เด็กที่พูดภาษาถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาเขมรจะ

เกิดความสับสนและเรียนภาษาไทยไม่ได้" (<http://www.thaingo.org/writer/view.php?id=1170>)

การค้นหาลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม ซึ่งมีพัฒนาการงานศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งไทยในระยะแรก ได้รับอิทธิพลจากมุมมองแบบหยุดนิ่ง ตายตัว และแบ่งแยกความเป็นเขา-เราอย่างชัดเจนเมื่อผ่านยุคสมัยแห่งสงครามทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนในด้านการศึกษาและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพื่อให้เป็นที่ยอมรับจากประเทศอำนาจโดยส่งข้าราชการไปอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ (Thongchai 1991 อ้างใน ยศ สันตสมบัติ. 2551 : 15) ทำให้งานศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถูกศึกษามาในรูปแบบเดียว ไม่มีความเกี่ยวข้องกับบริบทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ถึงแม้กระนั้นก็ตาม การศึกษาวัฒนธรรมเขมรในพื้นที่ชายแดนก็ยังมี การศึกษาน้อยมาก การถูกเปิดเผยลักษณะทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในยุคนี้จึงถูกบดบังในการศึกษาที่ยังติดอยู่ในอำนาจรัฐชาติ แม้กระทั่งก้าวไปสู่ยุคโลกาภิวัตน์ก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นยังถูกสร้างภาพซ้ำอยู่เรื่อยไป

6.2 วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายในพื้นที่ชายแดนยุคกระแสโลกาภิวัตน์

ชายแดนไทย-กัมพูชาในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งผ่านการเปลี่ยนผ่านปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้คนในชุมชนชายแดนได้สังสมความทรงจำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำนึกกลุ่มชาติพันธุ์ถูกรัฐชาติปรับเปลี่ยนและผลักดันสู่ความเป็นชายขอบและความเป็นอื่นให้กับผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตแดนไทยและกัมพูชา ผู้คนในชุมชนบ้านด่านยังคงอาศัยอยู่ที่เดิมภายใต้การเข้าควบคุมของอำนาจรัฐไทย แต่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนโอรเสม็ดและลำโรงถูกโยกย้ายถิ่นฐานด้วยนโยบายการเปลี่ยนผู้คนของการเมืองสมัยเขมรแดง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านจัดตั้งใหม่ชื่อว่า โอรเสม็ด ต่างย้ายถิ่นฐานมาโดยการควบคุมจากอำนาจรัฐกัมพูชา และมีอีกหลายคนโยกย้ายถิ่นฐานมาอยู่อาศัยร่วมด้วยเพื่อประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างในคาสโน ซับมอเตอรีไซต์รับจ้าง และแม้ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมายอย่างการค้าบริการประเวณี หากถามว่า ความสำนึกทางชาติพันธุ์ระหว่างผู้คนในชุมชนบ้านด่านกับชุมชนโอรเสม็ดยังเหมือนเดิมหรือไม่ คำตอบที่ได้อาจมีความหลากหลายแล้วแต่บริบทที่อาศัยผลประโยชน์ที่มีความเคลื่อนไหวในพื้นที่ชายแดน การดิ้นรนปรับตัวเพื่อการอยู่รอดในบริบทพื้นที่ชายแดนของแต่ชุมชนก็ย่อมมีมากขึ้นปานใด การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมเพราะความเป็นพื้นที่ชายแดนที่ก้าวมาสู่ยุคโลกาภิวัตน์ก็มีมากขึ้นปานนั้น

พัฒนาการทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนทั้งสองฟากฝั่งไม่พร้อมกัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำเนียงภาษาและวัฒนธรรม อีกทั้งการถูกแบ่งแยกดินแดนโดยอำนาจรัฐด้วย ยิ่งให้

มองเห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฟากฝั่งได้ชัด แต่อย่างไรก็ตาม ความสำนึกในความเป็นชาติพันธุ์เขมรก็ไม่ได้แตกต่างกัน ถ้าหากตอบคำถามในบริบทที่เป็นวัฒนธรรมที่ไม่ได้ถูกกดทับด้วยอำนาจรัฐ

ยศ สันตสมบัติ (2544) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นลักษณะของกลุ่มที่พูดภาษาเดียวกัน ซึ่งเป็นหน่วยทางสังคม การเมืองและระบบเครือญาติเดียวกัน โดยผ่านประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ชุดเดียวกัน และมีแบบแผนทางด้านวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน ด้วยเหตุนี้หากจะบรรยายประวัติศาสตร์ความเป็นมาของภาษา ก็ย่อมหมายความว่าเรากำลังบรรยายประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง หรือหลายกลุ่มซึ่งพูดภาษานั้น ดังนั้น คำว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ จึงหมายถึง ลักษณะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือคล้ายคลึงกันของชนเผ่า หรือชนชาติ เช่น กลุ่มคนที่พูดภาษาเดียวกัน นุ่งห่มเสื้อผ้าเหมือนกัน ทำอาหารอย่างเดียวกัน ตลอดจนมีความเชื่อทางศาสนาเดียวกัน เป็นต้น แต่ขณะเดียวกันคำเตือนในเรื่องให้ระมัดระวังการใช้ภาษามาใช้กับกลุ่มชาติพันธุ์โดย เอ็ดมันด์ ลีช (อ้างใน ยศ สันตสมบัติ, 2544) ซึ่งได้กล่าวว่า การนำเอาภาษากับกลุ่มชาติพันธุ์ไปเปรียบเทียบกัน หรือการนำเอาข้อมูลทางด้านภาษาศาสตร์ไปใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ต้องแยกแยะอย่างระมัดระวัง เพราะกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งอาจพูดได้หลายภาษา ดังนั้น กลุ่มคนสองกลุ่มที่พูดภาษาเดียวกัน จึงมิได้หมายความว่า คนสองกลุ่มนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเสมอไป

จากแนวคิดของของเอ็ดมันด์ ลีช ทำให้สังเกตเห็นว่า ถ้าหากการใช้ภาษามาศึกษาความเป็นลักษณะร่วมทางกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรทั้งสองฟากฝั่ง ก็น่าจะมีปัญหาเช่นเดียวกัน เพราะคนทั้งสองกลุ่มเรียกตนเองว่า “เขมร” และมีความสำนึกในความเป็นชาติพันธุ์เขมรเช่นเดียวกัน จึงน่าจะอาศัยแนวคิดใหม่ที่ว่า กลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง อาจมีการเปลี่ยนแปลงภาษาที่ตนใช้ตลอดเวลา แต่ในทางตรงกันข้าม ภาษาที่กลุ่มชาติพันธุ์อีกกลุ่มหนึ่ง อาจมีความคงทนข้ามกาลเวลาอันยาวนานก็เป็นได้เช่นเดียวกัน แนวคิดนี้น่าจะใช้ได้กับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในพื้นที่ชายแดนช่องจอมสองชุมชนทั้งสองฟากฝั่ง

“ฟังไม่ค่อยออก ได้เป็นบางคำ สำเนียงแปร่ง ๆ เหมือนพูดภาษาเขมรไม่ชัด”

คำพูดจากผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรต่างแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะทางภาษาที่ตนคุ้นชินในชีวิตประจำวัน ดูเหมือนจะสร้างความแตกต่างด้านความเป็นชาติพันธุ์ แต่ก็เพียงสำเนียงและคำบางคำที่เกิดขึ้นใหม่ตามการยอมรับเอาวัฒนธรรมทางภาษาของบริบท

ชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และการกำหนดควบคุมโดยอำนาจรัฐผ่านภาษาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในขอบเขตดินแดนนั้น ๆ

แต่เมื่อก้าวข้ามลำเนียงไปสู่ประโยคถ้อยคำ เช่น คำกล่าวคนเฒ่าแก่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรสุรินทร์ว่า

“เมืองกอกระละม พนมปิฎะเลียย สบายริกเรียยอังกอร์เวียด”

เมื่อสวนความถามผู้คนในชุมชนโอรเสม็ดและให้พูดให้ฟัง พวกเขาก็พูดว่า

“บางกอกระละม พนมปิฎะเลียย สบายริกเรียยอังกอร์เวียด”

เมื่อแปลความแล้วมีความหมายเหมือนกัน คือ (เมื่อ) “บางกอกกลมไป พนมเป็ญก็สลาย **สุขสบายนครวัด**” เมื่อได้ฟังคำกล่าวทั้งสองประโยคนี้แล้ว ก็สะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์นี้มีความร่วมกันทางด้านวัฒนธรรมตั้งแต่อดีต เพียงอำนาจรัฐชาติมาบังคับไม่ให้สืบต่อกันได้เพียงชั่วขณะเท่านั้นเอง

เมื่อหันกลับมามองผู้คนที่เป็นผู้แทนกลุ่มวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนโดยเฉพาะในชุมชนบ้านด่านจะพบเห็นความหลากหลายที่เกิดจากการเลื่อนไหลของผู้คน สินค้าและวัฒนธรรม จึงทำให้กลายเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้แย่งชิงความหมายและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเด็นที่น่าสนใจตรงนี้ก็ คือ รูปแบบของกระบวนการโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันแตกต่างออกไปจากอดีตในแง่ที่ว่ากระบวนการโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันมิได้ครอบงำหรือทบทำลาย แต่กลับดูดซับเอาองค์ประกอบทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ในพื้นที่มาผนวกรวมเข้าไว้ (ยศ สันตสมบัติ. 2551 : 101) การเลื่อนไหลมาสู่พื้นที่ชายแดนของผู้คนที่หลากหลาย ทำให้ชุมชนบ้านด่านประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ไทย ลาว กูย และเขมรซึ่งเป็นคนในพื้นที่เดิม การผนวกรวมวัฒนธรรมที่หลากหลายเป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์รูปแบบใหม่นี้ ผู้คนปรับตัวทางด้านวัฒนธรรม ถึงแม้จะมีการแย่งชิงในการให้ความหมายและการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็ตาม แต่การผนวกรวมของผู้คนก็เกิดขึ้น การนิยามความหมายและอัตลักษณ์บางอย่างถูกลบเลือนลักษณะเฉพาะไป สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างไม่รังเกียจเดียดฉันท์ ปรากฏการณ์ในชุมชนสะท้อนให้เห็นการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างเขมรกับกูย เขมรกับลาว เขมรกับไทย และจีน การเลื่อนไหลของผู้คนเข้ามาสู่พื้นที่ชายแดนเริ่มมีขึ้นตั้งแต่รัฐได้ใช้อำนาจในการควบคุมจัดพื้นที่ในชายแดนเมื่อผู้คนมีความหลากหลาย วัฒนธรรมก็หลากหลายเช่นเดียวกัน

การช่วงชิงพื้นที่วัฒนธรรมด้านศาสนาก็เกิดขึ้นเมื่อกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเพิ่มมากขึ้น และมีการแยกชุมชนบ้านด่านออกเป็นหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 14 กลุ่มชาติพันธุ์เขมรมีวัดอยู่ในหมู่ด้วย กลุ่ม

ชาติพันธุ์ลาวก็เริ่มคิดสร้างวัดขึ้นใหม่ให้อยู่ในหมู่บ้านตนเอง หมู่บ้านด่านจึงมีวัดมหานิกาย 2 แห่ง การให้ความหมายที่แสดงถึงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์เริ่มชัดขึ้นเมื่อเรียกว่า “วัดเขมร” และ “วัดลาว”

การเรียกชื่อหมู่บ้านที่แตกต่างจากเดิมก็สะท้อนให้เห็นถึงการช่วงชิงความหมาย เช่นเดียวกัน แต่เดิมก่อนแยกหมู่ เรียกว่า บ้านด่าน หมู่ที่ 1 เมื่อแยกเป็นหมู่ที่ 14 ก็เพิ่มคำให้เห็นความแตกต่าง บ้านด่านพัฒนา หมู่ที่ 14 และแยกอีกหมู่หนึ่ง ก็เรียกว่า บ้านหนองกระพุ่ม หมู่ 18 ที่ตั้งของหมู่บ้านตั้งอยู่ในชุมชนเดียวกันมีเพียงถนนตัดลอดซอยขึ้นเท่านั้นเอง

ความหลากหลายทางด้านประเพณีปฏิบัติในชีวิตประจำวันก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้บางอย่างถูกลอมรวมเข้าด้วยกัน แต่บางอย่างก็แสดงให้เห็นว่า เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ เช่น บุญบั้งไฟ เป็นประเพณีอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว แต่เมื่อทำก็ร่วมกันทำทั้งหมด แชนโฌนตา ประเพณีปฏิบัติของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและกวย ลาวก็มาร่วมด้วย

ในบริบทตามปรากฏการณ์อย่างนี้จึงไม่สามารถมองวัฒนธรรมให้ยึดโยงติดอยู่กับพื้นที่ อย่างตายตัว วัฒนธรรมในยุคโลกาภิวัตน์มีลักษณะไม่ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เราไม่สามารถบอกได้ว่า กลุ่มชาติพันธุ์เขมรเท่านั้นที่แชนโฌนตา กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเท่านั้นที่เล่นประเพณีบุญบั้งไฟ และไม่สามารถพูดได้ว่า คนลาวเท่านั้นที่กินข้าวเหนียวไก่ย่าง ส้มตำ แม้อาหารการกินก็ถูกลอมรวมเข้าเป็นอันเดียวกันหนึ่ง แม้จะมองว่าเป็นลักษณะเฉพาะ วัฒนธรรมที่ติดมากับกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ก็ตาม

6.3 การดำรง และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนไทยกัมพูชา

วัฒนธรรมหลักของไทยและวัฒนธรรมหลักกัมพูชา บางอย่างเหมือนกันบางอย่างแตกต่างกัน การร่วมประวัติศาสตร์ตั้งแต่อดีต นับแต่อาณาจักรฟูนัน อาณาจักรเจนละ และอาณาจักรเมืองพระนคร ต่อมาไทยก็แยกเป็นรัฐอิสระในสมัยสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ตามลำดับ การได้รับมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมร่วมกันในอดีตตั้งแต่สมัยที่ยังรวมอยู่ในโครงสร้างเป็นอำนาจเดียวกันอยู่ร่วมกัน แต่ปัจจุบันถูกแบ่งแยกภายใต้อำนาจอริรัฐที่แตกต่างกัน

การดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเช่น

กลุ่มชาติพันธุ์ลาว เมื่ออย่างก้าวเข้ามาสู่พื้นที่ชุมชนบ้านด่าน ยังไม่มีบุญประเพณีบั้งไฟ เพราะมีจำนวนน้อย ต้องกลับไปร่วมบุญบั้งไฟที่บ้านเดิม หรือหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอาศัยอยู่ ต่อมาเมื่อมีลาวเพิ่มมากขึ้นก็จัดในหมู่บ้าน การปล่อยให้กลุ่มชาติพันธุ์ลาวได้แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันนี้ แสดงให้เห็นถึงการยอมรับอัตลักษณ์ความเชื่อของกลุ่มชาติ

พันธุ์อื่น ๆ ในชุมชนบ้านด่าน ต่อมากลุ่มชาติพันธุ์อื่นก็เข้าร่วมด้วยตามลำดับ จากเป็นผู้สังเกตการณ์ พัฒนาเป็นผู้ร่วมงาน จนกระทั่งทำบั้งไฟไปร่วมด้วย

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรจำเป็นจะต้องเช่นไหว้บรรพบุรุษ ในเดือน 10 ชาวญากก็เช่นเดียวกันซึ่งอาจตรงกับบุญข้าวสากของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ลาวก็ไม่ได้แสดงการคัดค้านเรื่องนี้ ยังร่วมในฐานะเป็นผู้ร่วมพิธีกรรม

จะเห็นได้ว่า การธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์แสดงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมในชุมชน วัฒนธรรมความเชื่อจึงสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความหมายในเชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรมในชุมชน ผู้คนต่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็อาศัยการปรับตัว จึงสามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างไม่มีความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตามยังปรากฏมีวัฒนธรรมการกลืนกลายที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น วัฒนธรรมการการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ซึ่งมีความเชื่อผีแตกต่างกัน แต่ก็กลับมานับถือผีตัวเดียวกันได้ กล่าวคือ ผีปู่ตา ผีแถน เป็นความเชื่อเรื่องผีของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว หะจื้อ ผีตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ญ และผีเนียะตา ผีตามความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร จากการสังเกตการณ์โดยไม่มีส่วนร่วมก็จะเห็นผีทั้งสามสามารถอยู่ด้วยกันได้และเช่นไหว้พร้อมกันได้

วัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องการรักษาโรค กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเรียกว่า รำผีฟ้า กลุ่มชาติพันธุ์เขมร เรียกว่า รำมะมั่วด กลุ่มชาติพันธุ์ญ เรียกว่า แกลมอ หรือ หมุดหมัด ทั้ง 3 กลุ่มชาติพันธุ์ได้ร่วมทำกันอย่างกลมกลืน ในปัจจุบันวัฒนธรรมนี้ค่อยหายไปบ้างแล้ว

วัฒนธรรมย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพบริบทชุมชนและกาลเวลา โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์และพื้นที่ชายแดนที่มีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา วัฒนธรรมบางอย่างที่กลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 3 ต่างโหยหาเพื่อพยายามรักษาไว้ ความเป็นพื้นที่ชายแดนที่เป็นพื้นที่พิเศษ ก็ทำให้ไม่สามารถธำรงรักษาไว้ได้ ต้องปรับเปลี่ยนและหายไป จนลูกหลานในปัจจุบันไม่ได้ทำแล้วก็มี

ในพื้นที่ชายแดนเต็มไปด้วยความเป็นพหุสังคมและความหลากหลายทางวัฒนธรรม รัฐชาติที่เข้าไปปฏิสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชนชายแดน อาจไม่ได้สนใจเรื่อง “วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ชาติพันธุ์” มองในเชิงเดียวตามความเชื่อในลัทธิชาตินิยม จึงไม่อาจหาแนวคิดเพื่อการจัดการปัญหาสังคมในชุมชนพื้นที่ชายแดนได้

บทที่ 3

ตลาดชายแดนกับการปะทะปฏิสัมพันธ์แห่งกลุ่มชาติพันธุ์

ตั้งแต่พื้นที่ชายแดนถูกเปลี่ยนจากสนามรบเป็นสนามการค้าสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2533) และกลุ่มเขมร 4 ฝ่ายปรองดองกัน⁵ ทำให้พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาถูกปรับเปลี่ยนเริ่มต้นจากรัฐเป็นผู้สนับสนุน โดยทางการได้ให้นิยามว่า

“การค้าชายแดน หมายถึง เป็นการค้าที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ของประชาชนหรือผู้ประกอบการค้าที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัด อำเภอ หมู่บ้าน ที่มีพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้ทำการซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างประชาชนที่อยู่อาศัยตามบริเวณชายแดนของทั้งสองฝ่าย...”

(<http://www.moc.go.th/opscenter/ly/y14.htm>)

การให้นิยามความหมายการค้าชายแดนที่ทางราชการได้ให้ความหมายดังกล่าวนี้เสมือนหนึ่งว่าไม่มีความซับซ้อน ซ่อนเงื่อน และการลักลอบ แต่ก็พบข่าวคราวการลักลอบค้าขายนอกระบบเป็นประจำ เช่น

“เมื่อวันที่ 20 ส.ค.52 เวลา 10.30 น.ที่ด่านศุลกากรช่องจอม ต.ด่าน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดสุรินทร์ ร่วมกับ นายด่านศุลกากรช่องจอม ผกก.สภ.กาบเชิง สารวัตรด่านตรวจคนเข้าเมืองกาบเชิง สุรินทร์ ได้นำสินค้า ซึ่งเป็นกระเป๋าสีเขียวลายลายสีฟ้า ยี่ห้อดัง หลุย วิตตรอง กุชชี , ชาแนล และพราด้า กว่า 300 ใบ นำมาแถลงต่อสื่อมวลชน และเผาทำลายในเวลาต่อมา...” (<http://www.esanclick.com/newses.php?No=14648>)

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดของรัฐชาติได้กลายเป็นความคิดครอบงำเกี่ยวกับความเข้าใจในเรื่องการค้า ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชายแดน แนวคิดดังกล่าวอาจเป็นสนับสนุนและทำลายในขณะเดียวกัน สอดคล้องกับคำกล่าวของ Donnan และ Wilson (2003) ว่า การยึดเอารัฐ

⁵ ผลงานที่โดดเด่นมากของรัฐบาล พลเอกชาติชาย ได้แก่ การดำเนินนโยบายต่างประเทศกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะใน กลุ่มอินโดจีน เช่น การประสานงานให้มีการเจรจา รวม ระหว่างเขมร 4 ฝ่าย เพื่อยุติการสู้รบ และสนับสนุน ให้มีการจัดตั้งรัฐบาลประเทศกัมพูชาภายใต้การนำของ สมเด็จสีหนุขึ้น นโยบายต่างประเทศของ รัฐบาลพลเอกชาติชาย มีชื่อเรียกที่รู้จักกัน อย่างแพร่หลายคือ นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า”

เป็นจุดศูนย์กลางและการใช้กรอบตัดสินกิจกรรมที่พรมแดนว่า สนับสนุนหรือทำลายผลประโยชน์ของรัฐ (support or subversion) นอกจากไม่ช่วยให้เข้าใจปัญหาแล้ว นับวันกลับยิ่งสร้างปัญหาโดยความคิดที่ถ่วงรั้งการปรับตัวของรัฐ (อ้างใน พฤษศ ภาทวิท, 2552 : 22-23)

นอกจากชายแดนช่องจอมจะมีตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าแล้ว พื้นที่ตรงกับข้ามและข้ามแดนอีกฟากฝั่งก็เป็นคาสิโน ที่เป็นแหล่งนักพนันประลองฝีมือและเสียงดง โดยเฉพาะวันหยุดยาว คนที่เข้าไปส่วนใหญ่นักคือคนที่อยู่ฝั่งไทย ปรากฏการณ์การเข้าบ่อนคาสิโนของคนถือสัญชาติไทยข้ามแดนไปเล่นในฝั่งกัมพูชาเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป สื่อสารมวลชนยังนำเสนอข่าวเป็นระยะ ๆ อีกด้วย ถึงแม้ไทยไม่ได้สนับสนุนให้คนไทยเล่นการพนัน แต่ผู้คนก็หลั่งไหลไปอย่างคับคั่ง

การค้าขายและการเล่นการพนันในอาณาบริเวณชายแดนช่องจอมนี้แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์การข้ามพรมแดน (trans border) ของผู้คนทั้งสองฟากฝั่งผ่านคำพูดและเสียงเล่าจากผู้คนในชุมชนชายแดนทั้งสองฟากฝั่งแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนและเลื้อนไหนดของผู้คนในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างดี ผู้วิจัยได้ไปสังเกตการณ์ในพื้นที่หลายวัน ทำให้เข้าใจในเรื่องการข้ามพรมแดนที่ไม่ใช่ปกติวิสัย เป็นกระบวนการทางสังคมที่มีความซับซ้อนและหลากหลายท่ามกลางการกำหนดกฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับการข้ามแดน การเล่นการพนัน และการค้าขายในพื้นที่ชายแดนของรัฐชาติ

การปะทะปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนในพื้นที่ชายแดน ผู้วิจัยได้เลือกเอาภาพชีวิตผู้คนในพื้นที่ชายแดนในมิติแห่งความเลื้อนไหล และซับซ้อนของพื้นที่ผ่านประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าช่องจอมและตลาดโอรเสม็ด
2. มอเตอร์ไซด์รับจ้างในตลาด
3. ผู้คนในตลาดกับพยานรักต่างรัฐ : พ่อเขมรไทย แม่เขมรกัมพูชา

1. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าช่องจอมและตลาดโอรเสม็ด

ตลาดถือว่าเป็นพื้นที่ที่เกิดการปะทะปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และรัฐ การใช้พื้นที่ตลาด ลักษณะการปะทะปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับผู้คนและผู้คนกับรัฐสะท้อนให้เห็นถึงการช่วงชิงความหมาย การยอมรับในความเป็นพวกเดียวกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และการครอบงำโดยอำนาจแห่งรัฐ อาณาบริเวณชายแดนจึงเป็นพื้นที่แห่งการปะทะปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ การแลกเปลี่ยนสินค้าสร้างปรากฏการณ์การปะทะปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มและอำนาจแห่งรัฐชาติ ดังนี้

1.1 ตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าห้องจอม

ปัจจุบันการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนบ้านด่านซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ตั้งแต่มีการเปิดการค้าชายแดน มีพ่อค้าแม่ค้านำสินค้ามาค้าขาย และมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากยิ่งขึ้น วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะเมื่อมีเปิดบ่อนพนันคาสิโนด้วยแล้ว ทำให้หลายคนในชุมชนติดการพนัน ครอบครัแตกแยก และมีหนี้สินมากยิ่งขึ้น (สปี ดิงาม. 14 ธันวาคม 2551. สัมภาษณ์) จากคำเล่าของนายสปีแสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป และเป็นอยู่ซับซ้อนมากกว่าเดิม ไม่เพียงเท่านั้น เยาวชนในหมู่บ้านด่านก็ช่วยผลักดันเปลี่ยนพ่อค้าขายและขับมอเตอร์ไซด์รับจ้างด้วย

ระหว่างปี พ.ศ. 2537-2538 บริเวณพื้นที่ชายแดนช่องได้เปิดให้มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างพ่อค้าไทยและกัมพูชา กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนบ้านด่านและบ้านโอรส์เสม็ด ได้นำสินค้าพื้นบ้าน เช่น ผัก ของป่า เสื้อหวาย เฟอร์นิเจอร์ไม้ และเครื่องใช้สอยต่าง ๆ มาแลกเปลี่ยนกัน และต่อมาเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาร่วมจับจ่ายซื้อสินค้าร่วมด้วย เมื่อมีการค้าขายเพิ่มขยายตัวมากยิ่งขึ้นพ่อค้าจากต่างถิ่น พ่อค้าเดินทางมาจากตลาดตลาดต่าง ๆ สนใจซื้อขายสินค้าในตลาดห้องจอมมากยิ่งขึ้น โดยการนำสินค้าทันสมัยทั้งที่เป็นสิ่งอุปโภคและบริโภคมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกับสินค้าในตลาดห้องจอมซึ่งมีสินค้าแปลกกว่า (สินค้าเลียนแบบและมือสอง) ในที่สุดการช่วงชิงการแลกเปลี่ยนสินค้าเริ่มเข้มข้นมากยิ่งขึ้น พ่อค้าจากตลาดเขตเทศบาลอำเภอปราสาท อำเภอสังขะ และกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ก็เข้ามาแข่งขันกับสินค้าพื้นบ้าน ทำให้พ่อค้าชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนต้องปรับตัวและเปลี่ยนสินค้าจากของพื้นบ้านเป็นสินค้าขายปลีกจากพ่อค้าที่เดินทางมาจากต่างถิ่นที่ปรับเปลี่ยนมาเป็นพ่อค้าขายส่ง บางคนต้องพบกับความขาดทุนจนเลิกขายในที่สุด (นางเฮง แสงเพชร. 22 ตุลาคม 2551. สัมภาษณ์) กรณีนางเฮง แสงเพชร สะท้อนให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแม่ค้าที่มีประสบการณ์ตั้งแต่เริ่มเดิมทีการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบวิถีพื้นบ้าน คือ การค้าขายสินค้าที่ได้จากชุมชนและของป่าเปลี่ยนมาเป็นสินค้าจากตลาดที่นำมาจากตลาดต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากกว่าของชุมชน

ภาพที่ 12 ภาพตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าชายแดนองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์

จากการร่วมเสวนากลุ่ม (focus group) โดยการนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ต่าง ๆ มาเล่าใหม่ให้ผู้คนที่เล่าเรื่องเดียวกันกับฟังและสรุปความเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับค้าขายในพื้นที่ชายแดน หลังจากพ่อค้าพื้นบ้านเลิกขายแล้ว นักการเมืองในพื้นที่ได้รับอนุญาตเช่าพื้นที่ป่าสงวนประมาณ 70 ไร่ เพื่อสร้างตลาด พ่อค้าและแม่ค้าที่ขายอยู่ในสถานที่เดิมหน้าด่านช่องจอมถูกไล่ไม่ให้ขาย ถ้าจะขายให้ย้ายมาขายในตลาดเอกชนที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ตลาดสมบัติ ซึ่งเป็นตลาดที่ห่างจากจุดผ่านแดนประมาณ 700 เมตร การเปลี่ยนแปลงวิธีการดำรงชีพของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนบ้านด่านก็เริ่มมีอีกครั้ง ผู้ที่ขายในตลาดจะต้องเช่าที่และมีราคาไม่คุ้มกับการกำไรที่ได้ เนื่องจากตลาดสมบัติเป็นตลาดแบบเอกชน ผู้ที่จะมาเช่าพื้นที่ขายจะต้องจ่ายค่าเช่าประมาณปีละ 4,000 บาท และจ่ายค่าตลาดรายวัน ๆ ละ 50-100 บาท ซึ่งก็แล้วแต่ลือคที่เช่าและสินค้าที่นำลงมาขายในตลาด ชาวบ้านต้องผันตัวเองเป็นผู้ขนส่งสินค้าโดยรถเข็นโดยต่อรองกับเจ้าของตลาดสมบัติและตั้งเป็นชมรมรถเข็นขึ้นเพื่อต่อรอง ทุกคนลงทุนครั้งแรกในการซื้อรถเข็น คันละ 2,500 บาท รายได้โดยเฉลี่ยประมาณวันละ 500-600 บาท แต่ก็ต้องจ่ายค่าคิววันละ 20 บาทให้กับตลาดสมบัติอีก

เมื่อตลาดสมบัติหมดสัญญา องค์การบริหารส่วนจังหวัด มีแนวคิดจะสร้างตลาดการค้าชายแดนขึ้น และต้องการพื้นที่ป่าบริเวณภูหลวง(พื้นที่สามแยกเส้นทางบ้านไปด่านช่องจอม) แต่กรมป่าไม้ไม่อนุญาต จึงกลับมาใช้พื้นที่ของราชพัสดุ ซึ่งเดิมเป็นสถานที่ตั้งโรงเรียนบ้านด่าน ปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ทางตะวันตกหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนจังหวัดเริ่มต้นด้วยการทำประชาคม โดยใช้เหตุผลว่า จะใช้ที่แห่งนี้สร้างเป็นคลังสินค้าและสร้างหอสำหรับจ่ายน้ำประปาให้ชุมชนบ้านด่าน แต่พอสร้างจริง ก็สร้างเป็นตลาดการค้าชายแดน

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่รัฐโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้กระทำกับชุมชนบ้านด่าน กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีการคัดค้าน และเรียกร้องให้ดำเนินการตามที่เคยทำประชาคมไว้ แต่ไม่ได้รับผลตอบรับ นอกจากนี้ที่ดินตรงกันข้ามกับตลาดที่สร้างซึ่งเป็นที่ดินที่สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (สปก.) ได้จัดสรรที่ดินให้แก่ราษฎรทำประโยชน์ทางการเกษตรรายละเอียด 4 ไร่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดได้เจรจากับเกษตรกรเจ้าของแปลงที่ดินจำนวน 15 ราย ในพื้นที่ที่จะสร้างอาคารศูนย์ OTOP โดยขอพื้นที่เกษตรกร 8 รายใช้เป็นที่พักสร้าง และขอร้องให้เกษตรกร 7 รายที่เหลือแบ่งที่ดินให้กับเกษตรกรที่ยกพื้นที่ให้ทางราชการ 8 รายข้างต้นโดยการแบ่งเท่า ๆ กัน ให้คำสัญญาว่าจะให้ทำงานในศูนย์ฯ และตลาด แต่ปัจจุบันเกษตรกรทั้งหมดไม่ได้ทำงานดังกล่าว และที่ดินที่ได้รับการแบ่งให้ก็นำไปขายหมด นี่เป็นปัญหาสำคัญเช่นเดียวกันในการดำเนินการจัดการพื้นที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ เกษตรกรเจ้าของที่ดินบางรายต้องเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ข้างเคียงเป็นที่จอดรถเอกชน และตั้งร้านค้าเอกชนตรงกันข้ามกับตลาดองค์การบริหารส่วนจังหวัด

“OTOP เปิดไม่ได้ เพราะเอาที่ดินของประชาชนซึ่งเป็นที่ดิน สปก. ก็เปิดเฉพาะเสาร์กับวันพุธให้พ่อค้าแม่ขายได้ที่ค้าขาย พอเปิดก็ให้เงินแล้วเจ้าของที่บริจาคให้ แต่เขาไม่พอใจ ต้องให้ทำงานด้วย จึงจะพอใจ แต่ก็ไม่สามารถทำได้เพราะยังไม่เปิดเป็นทางการ ก็คาราคาซังมาจนถึงปัจจุบัน” เสียงเล่าของผู้ค้าขายในพื้นที่อาคาร OTOP

เสียงเล่านี้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งการใช้พื้นที่ระหว่างรัฐกับชาวบ้านในพื้นที่ การจัดการพื้นที่ตลาดโดยกลไกภาครัฐน่าจะมีปัญหาในเรื่องนี้ “เมื่อเปลี่ยนผู้นำ ก็เปลี่ยนนโยบายการใช้พื้นที่ไปเป็นเรื่องปกติ ชาวบ้านไม่รู้จะว่าอย่างไร รอดูเท่านั้นเอง แต่ก็ไม่ค่อยพูดอะไรมากหรอก เพราะไม่มีอำนาจ ให้เขาจัดการเอง” เสียงชาวบ้านด่านพูดบอกผู้วิจัยเกี่ยวกับอาคาร OTOP หลังนี้

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้เดินเที่ยวดูและเลือกซื้อสินค้าในตลาดแลกเปลี่ยนสินค้า เดินไปพลางคุยทักทายแม่ค้าพลาง และสอบถามผู้เลือกสินค้าคนหนึ่งเดินทางจากต่างจังหวัดมาเลือกซื้อเสื้อผ้ามือสองว่าเป็นคนที่ไหน ได้คำตอบว่า “คนร้อยเอ็ดค่ะ มาสิบกกว่าคน หนูก็มาเดินเล่นรอเพื่อน

ข้ามฟากไปเล่นคาสโน ไม่รู้จะซื้ออะไรดี สินค้าของเก่า เครื่องใช้ไฟฟ้าก็เป็นของเลียนแบบ ไม่มีอะไรจะซื้อเลย สู้ไปซื้อที่บ้านเราดีกว่า ที่พอซื้อได้ก็เป็นเครื่องไม้และหวายเท่านั้นแหละ” ผู้วิจัยเหลือบมองไปทางเข้าตลาดแล้วชี้ไปที่แม่ค้าขายแมลงทอดแล้วถามว่า “แล้วไม่ซื้อของกินหรือ เห็นเขาขายพวกตักแตนทอด และแมงกูดจี” เธอตอบว่า “ไม่หรอก ไม่กล้ากิน ไม่ค่อยสะอาดเท่าไรดูไปแล้ว ไม่เหมือนบ้านเรา” นี่คือนเสียงเล่าของผู้ซื้อของในตลาดคนหนึ่งที่จะทอนให้เห็นเกี่ยวกับสินค้าในตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าของจอม

ผู้วิจัยเดินไปเรื่อย ๆ แล้วก็ไปหยิบเครื่องเล่น MP4 แล้วถามเป็นภาษาเขมรแปลเป็นไทยว่า “ราคาเท่าไร” คนขายก็ตอบเป็นภาษาไทยว่า “สองพันบาทคับ” ถามต่อไปว่า “ลดได้เท่าไร” เขาตอบว่า “ลดไม่ได้เลย” ผู้วิจัยก็ตอบอยากไม่มีเยื่อใยว่า “ไม่ลดไม่ซื้อ” คนขายก็บอกขายทันทีว่า “พันห้าก็แล้วกัน” ผู้วิจัยก็ต่อราคาอีกว่า “พันสองก็แล้วกันนะ” คนขายตอบว่า “เอาก็เอา ประเดมิร้าน ผมยังขายไม่ได้เลยสักเครื่อง” ผู้วิจัยเหลือบไปมองเห็นแผ่นซีดีหนังและเพลงก็เลยถามว่า “ซีดีเหล่านี้เอามาจากไหน” คนขายก็บอกว่า “เอามาจากเขมรคับ เขาทำขาย เพลงเพราะนะพี่ หนังไทยก็มี เพลงไทยก็มี พี่สนใจหนังแบบนั้นไหม ผมมีเหมือนกัน” ผู้วิจัยก็สงสัยเรื่องการขายซีดีละเมิดลิขสิทธิ์และซีดีลามก เลยถามต่อไปว่า “ขายอย่างนี้ตำรวจไม่จับหรือ” เขาก็ตอบว่า “จับบ้างครับ วันไหนเขามาจับก็ช่วยไป แต่ก็ต้องให้เงินเขา ถ้าโดนจับถือว่าช่วยไป ผมจะเอาเงินมาจากไหน แค่อซื้อซีดีมาขายก็ไม่มีแล้ว เอาของเขามาก่อน ได้เงินค่อยไปให้เขา เขาก็จะมาดูและจับเดือนละครึ่ง” ผู้วิจัยก็ถามต่อไปว่า “แล้ววันนี้ตำรวจไม่มาจับหรือ” เขาตอบว่า “ไม่มาหรอก ถ้ามาก็จะมีคนมาเดินบอกก่อนว่า ให้เก็บของที่ผิดกฎหมาย แล้วเราก็ก๊เก็บไป เขาเดินผ่านมาไม่เห็นก็เลยไป”

ในกรณีเดียวกันนี้ผู้วิจัยได้คุยกับชาวบ้านด่านที่คับแค้นใจในเรื่องนี้ คำหนัก ๆ ก็ออกมาจากปากของผู้คนในชุมชนว่า “คนขายไม่เห็นจับเลยในตลาด เวลาเราไปซื้อมาก็จับเรา ตำรวจก็อย่างนี้แหละ กินจนไม่รู้จะไว้ไหน” เสียงเล่านี้แสดงถึงการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐกับผู้คนที่เป็นคนซื้อและคนขายแตกต่างกัน

วันหนึ่งผู้วิจัยนั่งสังเกตอยู่ที่ด่านตรวจคนเข้าเมือง เห็นเจ้าหน้าที่สรรพสามิตตรวจคนไทยที่เดินเข้ามาจากฝั่งกัมพูชาทุกคน แต่ไม่ได้ตรวจคนเขมรที่ซื้อสิ่งของจากไทยไป ผู้วิจัยก็เลยสงสัยเข้าไปคุยได้คำตอบว่า “ไม่ตรวจหรอก พวกเขมรเขาซื้อของไทยดีแล้ว เราได้ดุลการค้า ยิ่งซื้อเท่าไรยิ่งดี และอีกอย่าง ของไทยไม่ผิดกฎหมายหรอก” และวันหลังต่อมา ผู้วิจัยก็ไปนั่งสังเกตที่ท่ารถตู้เพื่อสัมภาษณ์พนักงานขับรถตู้ มีผู้หญิงชาวเขมรกัมพูชาคนหนึ่งเดินมาแล้วถามว่า “พี่เอานูหรืใหม่ กรองทิพย์ สายฝน มาโบโร และแอลเอ็ม เออันไหน” ผู้วิจัยก็สงสัยว่าทำไมหญิงสาวกัมพูชา

คนนี้สามารถเอามาได้ตามได้ความว่า “ฉันเป็นชาวกัมพูชาเดินถือมาเขาไม่ตรวจหรอก แต่ก็ไม่ได้เอามาเยอะ ของเขาไว้ที่ฝั่งโน้น ถ้าพี่อยากได้ก็จะไปเอามาให้ ของละเยี่สิบบาทเอง เอาไหม” ผู้วิจัยก็ปฏิเสธเธอไป

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้เล่าเป็นเรื่องราวของคนผู้ขายและผู้ซื้อในพื้นที่ชายแดน จะเห็นได้ว่ามีความหลากหลายสะท้อนให้เห็นประเภทคนที่อำนาจรัฐได้ควบคุม มีการโต้ตอบ รวมชอม และแยกแยะกันอยู่ในพื้นที่ตลาด ขอบเขตที่รัฐได้พยายามจัดสรรทำเป็นตลาดการค้าชายแดน ศูนย์ OTOP และการควบคุมตรวจตราสินค้าเข้า ดูเหมือนจะเป็นพิธีการที่มั่นคง และไม่สามารถโต้แย้งได้ แต่ความเป็นจริง ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้สื่อออกมาให้เห็นในด้านตรงกันข้าม การต่อสู้ภายใต้การครอบงำในเชิงพื้นที่กายภาพเกิดขึ้นอย่างไม่ลดละ มีกลวิธีที่หลากหลายและแยบยล ถึงแม้รัฐพยายามบอกต่าง ๆ ว่า กฎหมายเป็นสิ่งที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แต่ในพื้นที่ชายแดน ตลาดชายแดน และการค้าชายแดน อาจไม่เป็นไปดังรัฐจินตนาการ ดังที่ Wilson and Donnan กล่าวไว้ว่า การหาประโยชน์หรือฉวยใช้ประโยชน์จากกฎเกณฑ์ของรัฐโดยผู้คนในพื้นที่พรมแดน เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปหลากหลายรูปแบบ (1998 : 21 อ้างใน พุกษ์ เกาะถวิล, 2552 : 36)

ในตลาดช่องจอมพบเห็นปรากฏการณ์ที่หลากหลายทั้งในรูปแบบการยอมรับ การโต้ตอบด้วยการเลี่ยงกฎหมาย และการลักลอบซื้อขายสินค้า ในขณะที่เดียวกันสินค้าที่ขายอาจไม่ปฏิบัติตามค่านิยมของทางราชการเกี่ยวกับการค้าชายแดน ชุมชนบ้านด่านที่อยู่ติดกับตลาดไม่มีผลประโยชน์โดยตรงกับตลาด มีโอกาสน้อยที่จะเป็นผู้ขายของในตลาด เพราะต้องเช่าที่และไม่มีสินค้าวางขาย ในขณะที่ต้องรับภาระอันหนักหน่วงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม น้ำเสีย และพื้นที่ใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตร ที่รัฐไม่ได้เอาใจใส่ผู้คนในชุมชนบ้านด่านเลย เสี่ยงบ่นรำพึงจากยายคนหนึ่งเป็นคนชาวบ้านด่านพัฒนาว่า “ตลาดอยู่ใกล้หมู่บ้านมาก น้ำเสีย ไหลลงลำคลอง น้ำประปาใช้ไม่ได้ ถึงใช้ได้ก็ไม่กล้ากินไม่กล้าอาบ เพราะเห็นแต่ขี้จากคนที่ขายของในตลาด ขี้ใส่ถุงพลาสติกแล้วทิ้งลงทุ่งนา เหม็นถึงนี่เลย”

ตลาดช่องจอมจึงกลายเป็นพื้นที่ที่ไม่ชวนฝันของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนบ้านด่าน บางคนไม่เคยไปเดินจับจ่ายซื้อของในตลาดเลยก็มี เพราะไม่ชอบในเรื่องความสะอาดในตลาดและความพลุกพล่านของผู้คนในตลาด การอ้างถึงผู้ขายของในตลาดที่ถูกสลับปรับเปลี่ยนมาเรื่อย ๆ จนถูกแยกกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ขายของในตลาดว่า “พวกเขา” โดยให้ความหมายว่า คนเขมรในกัมพูชา

ภาพที่ 13 ภาพแสดงชาวบ้านด้านขับรถมอเตอร์ไซด์ลากรถเข็นขนส่งสินค้าหน้าตลาดฯ

ทางการเดินทางขนส่งสินค้าระหว่างตลาดกับจุดผ่านแดนไม่สะดวกเท่าใดนัก เนื่อง ตลาดองค์การบริหารส่วนจังหวัดตั้งห่างจากจุดผ่านแดนช่องจอมประมาณ 2 กิโลเมตร การใช้รถเข็นเพื่อส่งสินค้าของชมรมรถเข็นก็ต้องปรับเปลี่ยนเป็นการใช้รถมอเตอร์ไซด์ลากรถเข็น และเปลี่ยนเป็นมอเตอร์ไซด์รับจ้างแทน ค่าใช้จ่ายวิ่งรถในวินมอเตอร์ไซด์ช่วงแรกราคาประมาณ 3,000-4,000 บาท ในปัจจุบันราคาสูงขึ้นตามลำดับจนถึงเลื้อยวินฯตัวละ 10,000 บาท

สิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชุมชนชายแดนทั้ง 3 หมู่บ้านได้สะท้อนมาในการจัดกลุ่มเสวนาในแต่ละครั้ง ก็จะเห็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากคำบอกเล่าของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ ปัญหาเหล่านี้แม้ได้สะท้อนต่อรัฐหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับรัฐแล้วก็ตาม ปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขปรับปรุงแต่อย่างใด

นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่เกิดขึ้นอีกมาก เช่น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษจากขยะที่เกิดขึ้นจากตลาด กลุ่มผู้ค้ายาเสพติดใช้ชุมชนเป็นเส้นทางผ่านยาเสพติด ลำห้วยตื้นเขินและเน่าเสีย สินค้าหนีภาษี ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาหญิงขายบริการข้ามแดน การลักลอบตัดป่าในพื้นที่ชายแดนโดยทหารกัมพูชามาตากถางป่าทำที่อยู่อาศัยลำเส้นเขตแดน และสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นปัญหาที่รอการแก้ไขจากรัฐไทยและกัมพูชาอย่างมาก

1.2 ตลาดโอรเสม็ด

ตลาดโอรเสม็ด เป็นตั้งอยู่ติดกับชุมชนโอรเสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรธานี ห่างจากจุดผ่านแดนช่องจอมประมาณหนึ่งกิโลเมตร เดิมตั้งอยู่ในพื้นที่ก่อสร้างศาลาโน ย้ายไป เป็นตลาดขายสินค้าอุปโภคบริโภคแบบยี่ห้อ พ่อค้าแม่ค้าส่วนใหญ่เป็นผู้ย้ายมาจากจังหวัดอื่น ๆ ในกลุ่มพหุชา เช่น พระตะบอง กำปงจาม และพนมเปญ เป็นต้น อัตราการย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่หลังจากมีการตั้งตลาดมีจำนวน 42.3 เปอร์เซ็นต์ (กฤษฎิ์ ธรรม 1999 : 369) ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์แม่ค้าและพ่อค้าในตลาดและหมู่บ้าน เบื้องต้นได้สังเกตการค้าขายในตลาด พบมีการค้าขายเสื้อผ้า กระเป๋า เหล้า บุหรี่ และเครื่องไม้ บางร้านก็เลิกขายกลับไปเปลี่ยนเป็นร้านกาแฟ เพื่อให้ชาวชุมชนโอรเสม็ดนั่งกินไปด้วยดูหนังไปด้วย ผู้วิจัยได้ถามเจ้าของร้านกาแฟว่า “ทำไมเปิดเป็นร้านกาแฟ แต่ก่อนขายเสื้อผ้าไม่ใช่หรอ” เขาก็ตอบว่า “ต้องเปลี่ยน เพราะคนไทยส่วนใหญ่ไม่มาซื้อเลย น้อยมากที่เข้ามาในตลาดนี้ นอกจากคนที่อยากซื้อจริง ๆ เพราะถึงซื้อไปได้ ตำรวจไทยก็ไม่ให้เขาเข้าประเทศอีก คนไทยก็เลยไม่มีซื้อ ร้านก็อยู่ไม่ได้ จึงต้องเปลี่ยนเป็นร้านกาแฟ รายได้ไม่ค่อยดีหรอก แต่ก็พออยู่ได้”

ภาพที่ 14 ร้านกาแฟเตี้ยเตอร์

หลังจากกินกาแฟแล้ว ผู้วิจัยก็เดินไปดูรอบตลาด ก็พบเห็นร้านที่ยังเปิดขายไม่กักร้าน แต่ที่ปิดขายได้ก็เพราะว่า มีลูกหลานเข้ามาขายในไทยด้วย ถึงแม้จะไม่สามารถนำสินค้าหนีภาษีมา

ขายในตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าของจอมฝั่งไทยได้ แต่ถ้าหากมีคนสั่งของก็สามารถนำไปให้ได้ จึงอยู่ได้

แม่ค้าในตลาดคนหนึ่งกล่าวว่า “เขาไม่มาซื้อหรอก ส่วนใหญ่เข้าคาสีโน และเลยไปที่วัดผู้หญิงในหมู่บ้าน ซื้อได้แต่เขาให้เอาไปไทยได้อย่างละหนึ่งอัน ส่วนใหญ่มีเก้าอี้มาจากกรุงเทพฯ มารับเอาไป เอารถเข้ามาใส่ที่นี่เลยแล้วก็ขับไป กระเป๋าใบหนึ่งก็ประมาณสี่ร้อยห้าร้อย ไม่รู้เขาเอาไปขายเท่าไร ส่วนใหญ่ก็ไปเพิ่มราคาตามยี่ห้อ” ปรากฏการณ์การซื้อขายสินค้าในตลาดโอร์เสม็ดใหม่นี้ ดูจะเจียบเหงา แตกต่างจากร้านกาแฟ ที่ดูมีชาวเขมรกับพูนานังจับกาแฟดูบุญและดูหนังไปด้วยครึกครื้นมากกว่า

ผู้วิจัยถามคนขายกระเป๋าว่า “คนเขมรมาซื้อกระเป๋าไปใช้บ้างหรือเปล่า” คำตอบก็คือมีส่วนน้อยเพราะราคาแพงเกินที่เขาจะซื้อได้ ส่วนใหญ่ก็จะซื้อกระเป๋าถูก ๆ มีสอง แม่ค้าขายกระเป๋าเล่าให้ฟังว่า “เมื่อก่อนฉันก็ไปขายในตลาดของจอมเก่า (ตลาดสมบัติ) เหมือนกัน ในตลาดเขาไม่ค่อยเข้มงวดเท่าไร ขายเป็นค่าพวกนี้ (เลียนแบบและละเมิดลิขสิทธิ์) ได้ รายได้ดีพอสมควร แต่ตอนนี้ก็ไปเรื่อย ๆ ขายได้ก็เอา ขายไม่ได้ก็ไป เพราะย้ายมาอยู่แล้ว ไม่รู้จะไปหาที่ไหน” ผู้วิจัยถามว่า “ในเขมรตำรวจเขาไม่จับหรือขายของพวกนี้” เธอตอบว่า “ไม่มีใครจับหรอก เพราะเข้าใจกันดี ถ้าไม่ขายไม่รู้จะไปทำอะไร ตำรวจก็เข้าใจกัน อยู่ด้วยกัน บางทีก็ช่วยเหลือกัน ให้เงินเขาใช้บ้าง บางทีตำรวจก็มาซื้อเอง เราก็ลดให้พิเศษ หรือบางทีตำรวจฝั่งไทยก็มาซื้อเราก็ให้ราคาพิเศษ ช่วยเหลือกัน” คำตอบด้วยน้ำเสียงเรียบง่ายของแม่ค้าคนนี้ฟังผิวเผินก็ไม่มีอะไรต้องคิดมาก แต่เมื่อสอบถามยังลึกในด้านการจัดการพื้นที่ตลาดของรัฐบาลแล้ว ทำให้รู้ว่าตลาดโอร์เสม็ดถูกย้ายออกจากพื้นที่เดิม เพราะคาสีโน ซึ่งเธอบอกว่า “เป็นของนักธุรกิจไทย” แต่ความจริงเป็นอย่างไรไม่รู้ เป็นเพียงคำบอกเล่าของเธอ ตลาดใหม่ที่อยู่ที่เช่า โดยเจ้าของคาสีโนสร้างให้ใหม่และให้เช่า หลังตลาดเป็นที่พักของพนักงานที่ทำงานในคาสีโน และสร้างเป็นตลาดสดอยู่ติดกัน

ภาพที่ 15 ประตูเข้าตลาดใหม่ไอร์เสม็ด

จากกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐของไทยและกัมพูชา ทำให้ตลาดการค้าชายแดนมีความแตกต่างกัน ตลาดในฝั่งไทย พลุกพล่านด้วยผู้คนในวันพุธ เสาร์ และอาทิตย์ ส่วนตลาดใหม่ไอร์เสม็ดก็เป็นไปอย่างสงบเงียบดังเดิม ประเด็นอยู่ที่การขายสินค้าเลียนแบบและละเมิดลิขสิทธิ์แบบเลียงภาชีในพื้นที่ชายแดนอยู่ได้อย่างไร จากคำบอกเล่าของแม่ค้าดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นเงื่อนไขทางพื้นที่กายภาพ การลักลอบนำเข้ามาฝั่งไทย ทำได้โดยให้คนเขมรที่รับจ้างขนนำไปที่ละชิ้น หรือหาช่องทางที่ลับตาคน ปลอดภัยจากเจ้าหน้าที่รัฐ และให้สินบนเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ตำรวจคนหนึ่งในอำเภอท่ายางซึ่งเขาได้เล่าว่า “ส่วนใหญ่ก็ลงไปซื้อเหล้ามาในงานเลี้ยงสำคัญ ๆ เพราะเหล้าที่นั่นถูก ก็รู้จักกันหมดทั้งตม.และฝ่ายทหาร ขอเขาเข้าไปแล้วก็ออกมา โดยไม่ต้องทำใบผ่านแดน”

ป้ายประกาศเตือนเป็นภาษาเขมรปิดหน้าประตูผ่านแดนจากกัมพูชา โดยสำนักงานจัดเก็บภาษีอากร โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ระบุว่า “ระวัง บุหรี่ปลอม ห้ามนำเข้าบุหรี่ไทยทุกประเภทเข้ามาในราชอาณาจักร ผู้ใดละเมิดระวางโทษปรับ 15 เท่า ของละ 540 บาท หรือห่อละ 5,400 บาท และอาจถูกดำเนินคดีตามกฎหมายอื่น ๆ อีกด้วย ด้วยความปรารถนาดีจาก สำนักงานจัดเก็บภาษีอากร โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ” ดูจะไม่เป็นผลอะไรกับกระบวนการนำเข้าบุหรี่ปลอมและเหล้าหนีภาษี

คาสโน” ในรถร่วมเดินทางประกอบด้วยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาสองคน หญิงมีอายุราวห้าสิบสามคน สาววัยทำงานสองคน รถออกจากสถานีขนส่งสุรินทร์ ค่าโดยสาร 60 บาท เดินทางผ่านอำเภอปราสาท รถหยุดให้ผู้โดยสารคนอื่นลง และผู้โดยสารใหม่ขึ้นเพิ่มตามจำนวนที่ลง ออกจากปราสาทมุ่งหน้าเข้ากาบเชิง ขณะเดินทางผู้วิจัยได้สนทนาจิปาถะเรื่องราวคาสโนบ้างเล็กน้อย เขาก็ตอบบ้าง ไม่ตอบบ้าง แต่สีหน้าของเขายิ้มแย้ม รถถึงบ้านด่าน และปลายทางที่ช่องจอม

ผู้โดยสารเหลือผู้วิจัย เขา (ประศักดิ์ ทองโปรย) และหญิงมีอายุอีกสามคน มุ่งหน้าเข้าสู่ด่านตรวจคนเข้าเมือง เขียนใบผ่านแดนเสร็จยื่นประทับออกไปพร้อมกับเขา มีรถรับส่งไปที่โอรีเสม็ดรีสอร์ท เมื่อเข้าไปถึงเกือบทั้งหมดเป็นคนไทย จากกาฟังเสียงพูดจากัน พนักงานแจกไฟเป็นชาวเขมรก็มึนงง รู้จากสำเนียงแปร่ง ๆ เขาพาผู้วิจัยเดินดูรอบห้องแล้วบอกว่า “ผมจะเล่นแล้วนะ เล่นด้วยกันไหม” ผู้วิจัยปฏิเสธแล้วขอตัวออกมาเพื่อหาที่พัก

เช้าวันเสาร์ผู้วิจัยออกจากที่พัก เดินชมตลาดโอรีเสม็ดใหม่เช้าแล้วเดินกลับมาที่บ่อนเช่นเดิม เห็นผู้คนกำลังทยอยตีประทับพาสปอร์ตออกจากเขตแดนประเทศไทยเข้ามาสู่กัมพูชา ขึ้นรถสองแถวรับส่งเข้าคาสโนคันแล้วคันเล่า เห็นประศักดิ์ออกมาแล้วเล่าให้ฟังเรื่องเมื่อคืนว่า “เสียชวยฉิบหายเลย เดี่ยววันนี้เอาใหม่” แล้วชวนกันนั่งกินกาแฟสนทนากันเรื่องคาสโน เล่าไปเล่ามา เขาก็เล่าประวัติการเล่นให้ฟังอยากสนุกกว่า

“เมื่อก่อนเขาบวชเรียนมา จบแล้วลาสิกขามาสอบบรรจุเป็นรับข้าราชการครูหลังจากนั้นก็โอนย้ายมาทำงานที่เคยบวชเรียนมามันถนัดกว่าเป็นครูในจังหวัดสุรินทร์ ไม่คิดจะเล่นหรือการพนัน วันหนึ่งเพื่อนพามาเที่ยวช่องจอม เดินซื้อของแล้วชวนเข้าไปเล่น ก็หยอดเหรียญไปเรื่อย ๆ ได้บ้าง เสียบ้าง ครั้งละห้าร้อยบาทแล้วก็กลับ ต่อมาเพื่อนพามาย่อยเขาก็เข้าไปเล่นไฟ สนุกดี ก็เลยติด มีได้มีเสียเป็นเรื่องปกติ แต่เงินเดือนไม่เคยเหลือ ก็มาอย่างนี้ทุกอาทิตย์ บางอาทิตย์ติดธุระมาไม่ได้ก็ไม่ได้มา พยายามจะเลิกเหมือนกัน แต่เลิกไม่ได้ ยังไงเดือนหนึ่งต้องได้มาสักครั้งหนึ่งไม่ถือว่าติดมากนะ แต่ก็ต้องได้เห็นสักนิตเดียวกับเขา อาทิตย์ไหนไม่มีตั้งก็เยี่ยมเพื่อน เล่นได้ก็คืน เสียก็รอเงินเดือนออกให้เขา โชคดีไม่กินเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่เช่นนั้นเปลืองกว่านี้แย่เลย”

ผู้วิจัยได้คุยกับนารี สมัย พนักงานในคาสโน เธอบอกว่า “เป็นคนจังหวัดกันดาล แฟนขายของที่ตลาดช่องจอม เงินเดือนค่าจ้างที่ได้เดือน 4,000 บาท เช้าบ้านอยู่ ติดกับตลาดโอรีเสม็ดมาทำงานที่นี่ได้สี่ปีแล้ว จากที่สังเกตเห็นก็มีชาวกัมพูชาเข้ามาเล่นบ้างแต่ไม่มาก ส่วนใหญ่มากับแขกต่างชาติ แล้วมาเล่นเป็นเพื่อน ส่วนคนในชุมชนโอรีเสม็ดไม่มีเลย เพราะไม่มีเงินเล่น”

ทุนข้ามชาติเข้ามาในลักษณะคาสโน ผู้คนที่นิยมและติดการพนันย่อมแสวงหาความผันและความสนุกสนานกับการเล่น ไม่ใช่เพียงแค่เขา(ประศักดิ์)คนเดียว จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน

ด้าน ในชุมชนบ้านด่านเคยมีปัญหาสังคมเพราะบ่อนนี้มาแล้ว ครอบครัวแตกแยก และมีหนี้สิน นอกจากนี้ธุรกิจใหม่ในชุมชนบ้านด่านก็เกิดขึ้น คือ ปล่อยเงินกู้ยืมในระบบ จำนอรถยนต์นอกระบบ ในราคาถูก ชาวบ้านเล่าว่า “มีนายก อบต.คนหนึ่งที่ต่างจังหวัดเอารถราชการมาจำนำ ข้าราชการครู หลายคนก็เอารถมาจำนำแล้วไม่มีเงินมาไถ่คืนก็มี”

บ่อนคาสีโนเป็นธุรกิจข้ามชาติขนาดยักษ์ ตัวธุรกิจเองมิได้สร้างรายได้ขึ้นใหม่ แต่เป็นการถ่ายโอนรายได้ หรือเปลี่ยนมือจากคนกลุ่มหนึ่งไปสู่อีกกลุ่มหนึ่ง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, 2543) เส้นแบ่งเขตแดนแห่งระหว่างรัฐชาติที่ยืนยันว่าเป็นพื้นที่ภูมิรัฐศาสตร์ก็ไม่อาจขวางกั้นทุนข้ามชาตินี้ได้ ถึงแม้จะมีการรณรงค์จากนโยบายแห่งรัฐกับผู้คนในความควบคุมของรัฐชาติเพียงใดก็ตาม ข้อยกเว้นและการละเมิดกฎ ในอาณาบริเวณ (border lands) ทำให้ดูเหมือนเป็นอันเดียวกันหนึ่งกัน ผู้คนจะแสวงหาและฝ่าฝืนล้อมการควบคุมของรัฐชาติที่ยืนยันในเส้นเขตแดนนั้น

ภาพที่ 16 ป้ายประกาศรณรงค์ทางราชการ